316

YVES GANDON

COLECTIA GLOBUS

Yves Gandon a fost un romancier din epoca în care Jules Romains, Roger Martin du Gard, Georges Duhamel alcătuiau marile lor cronici romanești dedicate evoluției societății franceze, conflictelor sociale și morale care s-au născut din prefacerile petrecute în secolul nostru. Ca și aceștia — deși mai tînăr — Yves Gandon face parte din generația marcată de primul război mondial.

VALERIU RÂPEANU

EDITURA UNIVERS

GLOBUS

Lei 6,50

1 YVES GANDON Destinație necunoscută 1979

YVES GANDON

DESTINAȚIE NECUNOSCUTĂ

Colecția GLOBUS / Editura Univers

Coperta colecției: ION STATE
Grafica: Viorel Popescu. Ilustrația: Zsemleny Csaba

Yves Gandon
DESTINATION INCONNUE
LA DISPERSION

GLOBUS

Yves Gandon
Destinație necunoscută

TRADUCERE DE
SANDA RÂPEANU
CUVÎNT ÎNAINTE DE
VALERIU RÂPEANU

EDITURA UNIVERS
București
1979

SCRIIND DESPRE YVES GANDON (3 iunie 1898— 12 ianuarie 1975), cei ce l-au cunoscut în ultimii ani ai vieții sale au încă vie amintirea septuagenarului a cărui vioiciune, agerime și curiozitate spirituală vîrsta nu le diminuase. În anii '70 devenise o prezență familiară în mediile literare românești, legînd prietenii afectuoase cu scriitori și critici din țara noastră la reuniuni internaționale pe care, cu simț diplomatic, cu tactul, cu politețea și, nu o dată, cu umorul său, le conducea. Pe unii îi cunoscuse la noi în țară unde fusese de mai multe ori, de fiecare dată cu o nedisimulată bucurie, scriind în presa franceză pagini de-a dreptul emoționante despre România. Rămînea în orice împrejurare același om pe care îți făcea plăcere să-l întîlnești. Mai întîi, pentru că era întotdeauna cordial, amabil, distins. Pentru Yves Gandon prietenia constituia o adevărată vocație și politețea o trăsătură intrinsecă a firii sale. Dar mai presus de toate, orele petrecute în compania lui Yves Gandon erau fecunde pe plan intelectual, deoarece cîteva decenii de literatură franceză își aveau în el nu numai martorul dar și participantul, dacă nu la bătăliile care i-au determinat soarta și au produs marile mutații înnoitoare, cel puțin la fluxul tradițional pe

care l-a ilustrat pînă la sfîrşitul vieţii. Semnificative în acest sens sînt ultimele sale două cărţi : volumul de eseuri *Du Style classique* (Albin Michel, 1972) şi romanul *Destinaţie necunoscută* care vede astăzi lumina tiparului în traducere română, roman aflat sub presă la editura Robert Laffont în momentul încetării din viaţă a scriitorului.

Dacă am vrea să-i caracterizăm opera, confruntînd-o şi cu modul în care a rămas în conştiinţa criticii franceze, va trebui să pornim tot de la imaginea omului aşa cum ni s-a păstrat în amintire din ultimii ani ai vieţii sale. Relatarea vie, nervoasă era atributul esenţial al însăşi personalităţii lui Yves Gandon. Conversaţia lui se organiza aproape întotdeauna într-o povestire în care definiţia exactă, cel mai adesea plină de sevă, paradoxală, aforistică se însoţea cu amănuntul picant ce dădea farmec şi sare celui mai arid subiect.

Aşa se explică de ce Yves Gandon a fost deopotrivă un analist al stilului, numele său legîndu-se în anii dintre cele două războaie mondiale de un eseu intitulat *Demonul stilului* (1938), precum şi un narator al istoriei Franţei văzută prin prisma evoluţiei sensibilităţii feminine.

Că *stilul* a fost pentru el o preocupare constantă, am spune chiar o obsesie, se vede şi din bibliografia lucrărilor sale. A început, potrivit spiritului său scăpărător, prin a-şi *pastişa* confraţii mai vîrstnici, din anii '30, dînd în *Mascarades littéraires* pagini care dovedesc nu numai perspicacitate, inteligenţă, ci şi o profunzime critică provenită dintr-o solidă cultură. *Pastişele* sale nu erau o formă de amuzament gratuit, ci expresia unui spirit critic nutrit de

întinse şi temeinice lecturi organic însuşite. Cînd după aproape trei decenii şi jumătate de la apariţia cărţii sale fundamentale pe acest tărîm, *Le Démon du Style*, Gandon revine la aceleaşi preocupări prin eseurile din volumul *Du Style classique*, îşi avertizează cititorul : „Cînd am publicat cu mulţi ani în urmă, *Le Démon du Style*, scopul meu era să întocmesc un inventar cît mai complet nu numai al stilurilor celor mai de seamă autori contemporani demni de a fi reţinuţi, dar şi al cîtorva care nu aparţineau decît modei zilei". Constată cu satisfacţie că unii dintre ei, precum Paul Valéry, François Mauriac, Jean Giraudoux, îşi află ecou în lumea nepoţilor de atunci deveniţi cititorii de astăzi. Ar fi vrut să continue cu „o nouă serie de studii, concepute în acelaşi spirit". Şi aceasta deoarece, după părerea sa, „literatura nu este nici moartă, nici gata să moară. Ea numără încă stilişti de prim rang".

Ultima sa carte despre *stil* reprezintă deci o profesiune de credinţă manifestînd inaderenţa sa la evoluţia literaturii moderne şi credinţa în perenitatea valorilor clasice. „Du Style classique" caută să demonstreze că „literatura clasică... rămîne o literatură vie". Nu se revendică din şcolile moderne ale criticii. Despre critic el crede că : „...are drept funcţie esenţială de a face pe cititor să devină un confident al autorului, de a pune în evidenţă ceea ce acesta are original în gîndire şi în expresie, de a-l face, mai ales, să simtă aura care însoţeşte şi înconjoară orice operă împlinită". Îşi defineşte metoda citîndu-l pe Jean Cocteau şi înscriindu-se în formula acestuia de „poezie critică".

Prezența sa pe tărîmul criticii, mai ales în anii dintre cele două războaie mondiale, n-a fost deloc neglijabilă. Nu pentru că ar fi impus o metodă, o direcție, sau un curent nou, nici pentru că ar fi fost partizanul unei anume formule literare conservatoare. Nu a fost nici inițiatorul, nici port-stindardul, nici susținătorul unui curent sau altul. A făcut critică cu aceeași plăcere și bucurie cu care și-a scris evocările romanești, cu perspicacitatea spiritului său însetat de cărți, cu eleganța care-i era caracteristică. Așa cum arată Henry Clouard[1]: „Yves Gandon a condus tripla-i serie de pastișe *Mascarades littéraires* (1930), *Imageries critiques, Usage de Faux* — cu o intuiție atît de pătrunzătoare încît, instruit de aceste exerciții, a putut în cel de-al patrulea volum să dea viață unui *Demon al stilului* (1938). Analizînd cîțiva iluștri contemporani în maniera lor de a scrie, îi urmărește atît de aproape încît, cu aerul că nu vorbește decît de stil, izbutește să imobilizeze, să adoarmă, să facă autopsie, apoi să învie și să pună în mișcare însuși spiritul unei Colette, unui Giraudoux, unui Fargue, unui Montherlant".

În amurgul vieții, Gandon se întoarce cu mult în urmă, citind „cu creionul în mînă" Pascal, Voltaire, Bossuet, Diderot, La Bruyère, Jean-Jacques Rousseau, Doamna de Sévigné, Doamna du Deffand, a căror „minunată frumusețe" .n a fost surprins „s-o redescopere". Rodul acestei lecturi este *Du Style classique.*

[1] *Histoire de la littérature française — Du symbolisme à nos jours*, Editions Albin Michel, vol. II, p. 468.

Cei opt autori nu i se par „îngropați fără speranță sub praful bibliotecilor. Ei trăiesc, freamătă de viață ; trebuie să mergem să-i vedem". Mărturisește că a dat multe citate, dar „orice judecată trebuie fundamentată pe un text. Am avut grijă să nu mă abat de la această regulă fundamentală". Și iarăși se delimitează de metodele moderne de cercetare cum ar fi stilistica. Lucrarea conține deci un program care continuă profesiunea de credință din *Le Démon du Style* : „...o limbă care nu evoluează, se sclerozează și moare". Dar — adaugă Yves Gandon — „există evoluție și evoluție". Se declara împotriva îmbogățirii limbii prin „vocabule argotice", aparținînd „celor mai joase straturi sociale" și denunță pericolul ce pîndește „limpedea limbă franceză", cartea fiind o reacție „împotriva degradării care-o amenință din ce în ce mai mult în fiecare zi".

Cărțile sale pe acest tărîm rețin, după cîte am văzut, atenția istoriei literare, care perpetuează numele autorului pentru perspicacitatea sa neobișnuită în definirea particularităților stilistice ale unor scriitori dintre cele două războaie mondiale. *Du Style classique* marchează însă și un refuz. Pe de-o parte refuzul exprimat cu franchețe față de metodele critice moderne de investigație, iar pe de alta refuzul de a accepta tendințele de asimilare în limba literară a formelor argotice și a stilului „vorbit" de astăzi. Dacă în perioada interbelică Yves Gandon analiza opere contemporane, literatura vie ce se afirma atunci, în 1972 el se întoarce cu cîteva secole în urmă.

Este deci scriitorul dintre cele două războaie mondiale care și-a înțeles contemporanii, epoca literară.

De aceea nu o dată istoriile literare, dicționarele de literatură franceză citează, drept definiții pertinente, propozițiuni ale lui Yves Gandon prin care acesta caracterizează personalitatea unora dintre confrații săi. Folosind în special comparația, asociația, disocierea, scriitorul stabilește cu plasticitate dar și cu exactitate specificul operei literare.

Ultima sa carte, ultimul său roman pe care îl prezentăm astăzi cititorului român aparține în fond tot literaturii dintre cele două războaie. Căci Yves Gandon a fost un romancier din epoca în care Jules Romains, Roger Martin du Gard, Georges Duhamel alcătuiau marile lor cronici romanești dedicate evoluției societății franceze, conflictelor sociale și morale care s-au născut din prefacerile petrecute în secolul nostru. Ca și aceștia — deși mai tînăr — Yves Gandon face parte din generația marcată de primul război mondial.

În 1917, cînd împlinea vîrsta de nouăsprezece ani, precocele licențiat în litere se angajează voluntar pe front, cunoscînd astfel ultima parte a primei conflagrații mondiale. Dar odată intrat în viața literară, el n-a mai perceput realitatea în dimensiunea ei tensionată, frămîntată, dramatică, ci și sub aspectele ei destinse, relaxate, senine, galante. A scris *Le Pré aux Dames*, cronică romanească a sensibilității franceze. Din veacul al XII-lea pînă în anul 1900, fiecare secol și fiecare mare eveniment istoric (Revoluția franceză de pildă) este reconstituit prin prisma sensibilității feminine. Fiecare roman (dintre care *Ginèvre* a fost distins cu Marele premiu al romanului de Academia Franceză) poartă numele personajului feminin în jurul căruia se desfășoară acțiunea și prin care Yves

Gandon definește ***sensibilitatea*** unei epoci. Pierre de Boisdeffre caracterizează acest ciclu de douăsprezece romane drept „cronici romanțate“ și „fresce picante“, iar Henri Clouard îl consideră pe Yves Gandon „scriitor captivant atunci cînd, cu sinceră simpatie pentru sexul slab, cu atîta plăcere a povestirii, evocă chipuri de femei în diferitele epoci istorice ale Franței“.

„Plăcerea de a povesti“, despre care vorbesc toți criticii, a reprezentat deopotrivă și o capcană pentru scriitorul care în cronicile sale romanțate n-a atacat și aspectele mai grave ale istoriei sau, atunci cînd a făcut-o, le-a metamorfozat în expresia lor senină, anecdotică și pitorească. Yves Gandon a dat în ciclul său o perspectivă tandră asupra istoriei Franței cîștigînd astfel adeziunea unui larg public popular căruia dealtfel i se adresau aceste cărți.

Prezența sa în literatura franceză a fost mult mai amplă : poet, reporter care a publicat cîteva cărți dedicate Extremului Orient sau Americii, autor de romane istorice (în afara ciclului amintit), a unor narațiuni de anticipație — tărîm în care contribuția sa este și astăzi citată — a unor romane de inspirație socială.

Deși istoria și anticipația prevalează în creația sa romanescă, ultimul roman, cel pe care îl prezentăm astăzi, deschide la sfîrșitul vieții un nou ciclu în cariera sa epică. Ciclul este inspirat de soarta unei familii franceze în anii celui de-al doilea război mondial. Dacă primul război mondial a însemnat pentru tînărul de nici douăzeci de ani prima încercare gravă a existenței sale, la izbucnirea celei de-a doua conflagrații mondiale, el trecuse pragul maturității. Mobilizat la 3 septembrie 1939, Gandon va rămîne sub

arme pînă la încheierea armistițiului, în 1940. Cunoaște deci avatarurile campaniei, viața de combatant și toate încercările familiei rămase în spatele frontului, nevoită să se disperseze în urma înfrîngerii suferită de Franța.

Nucleul acestui ciclu de romane, din care numai cel de față a fost încheiat de autor, îl constituie familia cu toate implicațiile pe care dispersarea le presupune pentru fiecare dintre membrii ei. Vom observa cum pe parcursul romanului se fac și cîteva trimiteri la primul război mondial.

Destinație necunoscută, așa cum se conturează din acest prim volum, este de fapt o *viață cotidiană* a celui de-al doilea război mondial, mai exact a primului an de ostilități trăite de poporul francez. Aici imaginea războiului nu se reconstituie atît din faptele de arme ale combatanților, cît din modalitățile prin care omul de rînd se adaptează la vicisitudinile unei existențe ieșite din comun. Situarea personajelor în împrejurări excepționale este realizată de Yves Gandon cu naturalețä, pe tonul cel mai firesc. Calitate fundamentală a scrisului său pe care o regăsim în acest roman și care dă cărții autenticitate psihologică și o face veridică pe planul reacțiilor umane.

Scriitorul retrăiește zilele dispersării, ale retragerii, zilele despărțirii de cei dragi, zilele incertitudinii. Nu o dată cu humor, totdeauna cu afecțiune față de cei pe care i-a avut aproape în aceste zile, Yves Gandon evocă întîmplări neobișnuite ale personajelor care duseseră pînă atunci o viață tihnită de familie, o existență rutinieră lipsită de seisme. Tonul este, ca dealtfel în toate romanele lui Yves Gandon, detașat, suplu.

Jovialitatea, ironia, care nu lipsesc nici în împrejurările dramatice ale vieții, îngăduința cu care sînt privite reacțiile puerile ale oamenilor în momente de mare tensiune — toate aceste trăsături ale romancierului Yves Gandon sînt prezente și în ultima sa carte. În contextul vibrantelor pagini ale literaturii franceze despre cel de-al doilea război mondial, *Destinație necunoscută* are valoarea unei mărturii transpuse în pagini ce îmbină autenticitatea reacțiilor omenești în fața încercărilor vieții, redate de un fin psiholog, cu detașarea celor trei decenii cîte au trecut de la ultima conflagrație.

Destinație necunoscută constituie una din acele cărți care unesc agrementele lecturii cu posibilitatea de a retrăi pagini ale istoriei contemporane văzute prin prisma unui suflet ales.

VALERIU RÂPEANU

celor dragi

1

UN ŞUIERAT ASCUŢIT străpunse văzduhul, osiile scoaseră un geamăt lung, scrîşnit, iar trenul se urni din loc. Albert Dupont se lăsă oftînd pe canapeaua capitonată, de un albastru decolorat, din compartimentul său de clasa a doua: mirosea a tutun de pipă şi a praf vechi, zadarnic alungat din cutele stofei. În sfîrşit plecau. Cu o oră întîrziere, mă rog! Important era să ajungă. Refuza să se lase pradă acestei psihoze a catastrofei care de cîteva zile cuprinsese toate capetele lucide din jurul său. Desigur, armata franceză se retrăsese sub loviturile violente ale unui duşman mai bine pregătit pentru „războiul-fulger" ; cunoscuse un nou Sedan, iar reîmbarcarea de la Dunkerque nu putea fi socotită drept o glorioasă faptă de arme. Trebuia să admită că nici vestita linie Aisne-Somme nu rezistase. Dar a declara că nu mai e nimic de făcut şi a socoti capitularea fără condiţii ca singura ieşire posibilă nu însemna decît un defetism ruşinos în ochii fostului ofiţer de administraţie cu două galoane, Albert Dupont, care nu uitase anii 14—18. Sigur, Gamelin nu era Joffre şi, lipsindu-i imaginaţia, se lăsase surprins. Dar slavă Domnului! guvernul îl înlăturase ; energicul Paul

Reynaud îl chemase pe Weygand, învingătorul de la Varşovia, demnul colaborator şi succesorul lui Foch. Bătrînul soldat va şti să adopte măsurile necesare pentru a înflăcăra trupa, a-i insufla entuziasm şi, printr-o lovitură de geniu caracteristică istoriei Franţei, va restabili situaţia. Miracolul de pe Marna se putea reînnoi pe Loara. Fără a face pe strategul de cafenea, nu era oare evident că armata germană, departe de bazele sale, cu flancurile alungite în mod primejdios, se expunea tuturor contraatacurilor de care noul generalisim va şti să profite ?

Albert Dupont răsuci atent între degete o ţigară din tutun Caporal din cele tari, înmuie cu vîrful limbii marginea lipicioasă a hîrtiei, curăţă cele două capete, apoi aprinse. Uf ! nu regreta că părăsise pentru douăzeci şi patru de ore acest oraş care, în ultimele zile, devenise de nerecunoscut din cauza panicii şi se golea văzînd cu ochii. Un val neîntrerupt de vehicule : automobile particulare, camionete, camioane, încărcate pînă la refuz cu valize, cufere, saltele, baloturi de toate formele, şi chiar colivii cu canari sau papagali, se revărsau prin toate porţile Parisului, într-o harababură de neînchipuit. Această nebunie i se părea de neînţeles. Fără îndoială, şi el le însoţise în ajun la gara Montparnasse pe nora sa Nina şi pe nepoata sa Dominique, pentru a le instala în trenul de Sables-d'Olonne ; dar în felul acesta nu făcea decît să le grăbească vacanţa, iar soţul Ninei, Augustin, sergent de infanterie care pribegea pe undeva prin Lorena, ar fi fost fericit să-şi ştie soţia şi fiica la adăpost. (Chiar în cel mai rău caz, nemţii n-aveau nici o şansă să ajungă pînă în Vendée.) Cu cîtă

greutate însă își croise drum prin mulțimea disperată care-l împingea cu coatele și-l călca pe picioare ca să se cațere înaintea lui în tren ! Apucații ăștia ar fi fost gata să-și strivească și tatăl și mama dacă le-ar fi stat în cale. Sute de persoane, bărbați ocărînd și blestemînd, femei și copii gemînd și scîncind rămăseseră pe peron ; alții înnoptau în holul gării ; în fine, alții, cu miile, așteptau în fața gării, în nădejdea că vor putea pătrunde înăuntru.

Auzise că scene asemănătoare se petrecuseră în același timp în gările Lyon și Austerlitz [1]. Noroc că aici, la gara de Est, nu se produsese o asemenea învălmășeală ! Adevărat că în principiu de-aici trenurile duceau, ca și din gara de Nord, înspre zona de luptă de care trebuia să fugi. Ce inspirat fusese că-și reținuse locul cu trei zile mai devreme ! Un cordon de agenți supunea unui control riguros accesul călătorilor pe peron. Dar trenul tot supraîncărcat era ; pe culoare nu se putea circula ; călătorii se aciuiseră pînă și în burdufurile dintre vagoane. Discuțiile erau în toi, și aproape toate aveau ca subiect fumul acela gros care, de dimineață, stăruia apăsător pe cerul parizian. Cineva declara că un incendiu uriaș fusese provocat cu bună știință la rezervele de petrol stocate în regiunea cursului inferior al Senei, de la Rouen la Le Havre, pentru a nu le lăsa să cadă în mîinile dușmanului ; altcineva, înclinat spre macabru, afirma că nemții îngrămădiseră, cu zecile de mii, în ruguri imense, cadavrele soldaților francezi morți

---

[1] Două mari gări din Paris, de unde trenurile pleacă spre sudul Franței.

în luptă. Aerul jilav, înăbușitor, se adăuga la spaima surdă stîrnită de știrile adevărate sau false, dar toate la fel de dezastruoase.

Șapte persoane ocupau compartimentul împreună cu Albert Dupont : o femeie singură și trei perechi. După ce schimbaseră între ele observații deprimante asupra norilor negri ce acopereau soarele, își cîntăreau șansele de a ajunge la destinație. Prima pereche mergea la Nogent-sur-Seine, cea de-a doua la Romilly, cea de-a treia la Mesgrigny-Méry, și-și făceau confidențe cu privire la condiția lor socială. Erau un pensionar de la calea ferată, un subdirector de bancă și un perceptor, toți trei nemobilizabili. Cei doi din urmă făcuseră războiul trecut — războiul cel mare, care trebuia să fie ultimul — și credeau, la fel ca Dupont, că armata franceză putea să sufere înfrîngeri trecătoare, dar că decizia finală îi aparținea, că era imposibil să piardă partida. Pătrunși parcă de acest adevăr elementar, încuviințau cu toții din cap ; vocea femeii singure se făcu auzită, o voce subțire, timidă, care se potrivea bine cu creatura mică, firavă, cu ochii albaștri-deschis, cu zîmbetul nehotărît. Vorbea frămîntînd în mînă o poșetă lucrată în punct de gobelin, așezată pe genunchi. Spunea că e văduvă și că, neprimind nici o veste de mai bine de o lună de la unicul ei fiu, mobilizat într-un regiment de tancuri, plecase, după sfatul unui prieten, la Paris, unde sperase să obțină informații la depozitul unității. Din nefericire, depozitul fusese evacuat în provincie, și nimeni nu putuse să-i spună unde anume. Oare nu i s-o fi întîmplat o nenorocire fiului ei care, la data ultimei sale scrisori, se bătea în Belgia ?

Perceptorul, om scund şi corpolent, cu braţele scurte şi tenul plin de vinişoare roşii, încercă s-o liniştească. În timp de război, mai ales de război, serviciile publice sînt perturbate. Poşta, în special, funcţionează ca vai de lume. I se întîmpla şi lui, modest slujitor al statului, ca impozitele expediate prin mandat să-i parvină cu întîrzieri însemnate dar, din ordinul superiorilor, închidea ochii. Astfel scrisorile fiului — din care pricină văduva nutrea o legitimă îngrijorare — au putut să se rătăcească, să fie date la rebut, cum se spune în administraţie. Nu trebuia, aşadar, să-şi facă griji. De îndată ce generalul Weygand va restabili situaţia pe front, totul va reintra în ordine. Fără a mai socoti că în Belgia căzuseră numeroşi prizonieri francezi, printre care se putea afla şi unicul ei fiu, ceea ce, la urma urmelor, nu era chiar aşa de rău.

— Prizonier, Doamne Dumnezeule ! El, o fire atît de independentă, murmură văduva.

Şi se şterse cu batista la ochi.

Albert Dupont asculta fără să se impacienteze, dar ferindu-se să ia parte la toată această vorbărie. Îşi spunea că, în situaţii atît de excepţionale, nu cetăţenii sînt stăpînii evenimentelor şi că, prin urmare, trebuie să le suporte fără cîrtire, atîta vreme cît nu pot acţiona asupra lor. Fiecare se crede buricul pămîntului. Era limpede că printre cei şapte vecini de compartiment nu se afla nici unul care, sub aparenţa unui interes plin de compasiune, să se gîndească la altcineva decît la sine. Perceptorul solemn, de pildă, atît de pătruns de importanţa lui socială şi care-şi punea atît de bine în evidenţă dicţiunea, credea oare cu adevărat că aduce vreo mîngîiere văduvei aflată în căutarea fiului ei ? Zîmbetul complezent care-i însoţea explicaţiile nu vădea mai curînd caracterul linguşitor al personajului şi, poate, o vagă intenţie de a-şi da aere faţă de o femeie singură, deşi aceasta, sărmana, cu aerul ei de *mater dolorosa* şi faţa-i de lămîie stoarsă, nu inspira nici un fel de gînduri uşuratice ? Această ultimă idee încolţise pesemne în mintea fiinţei uscăţive, cu privirea aspră şi chipul ca lama de cuţit, soţia „modestului servitor al statului", căci trase un cot violent în coastele mîndrului orator, luîndu-i piuitul şi făcîndu-l să se încovoaie.

În momentul acela, trenul care, de la plecarea din gara de Est, nu depăşise cu mult viteza unui tren local, se opri o clipă, porni încet, execută o manevră, dădu înapoi, apoi înţepeni pe loc. Albert Dupont, care ocupa colţul de la fereastră în direcţia mersului, îşi lipi nasul de geam şi constată că trenul trăsese pe o linie moartă. La oarecare distanţă, zări o serie de clădiri mari pe care se vedea inscripţia următoare : MARILE MORI DE LA PANTIN.

— Ei bine, zise perceptorul care-şi venise în fire, mai e cale lungă pînă la Romilly.

— N-am ajuns nici la Nogent, făcu pensionarul de la căile ferate.

Şi sigur de calificarea sa profesională, continuă :

— În 1914—18, cînd se pornea ofensiva, trenurile de călători se blocau pe linie moartă timp de cîte douăzeci şi patru de ore.

Era un om înalt, deşirat, cu părul rar, cu picioarele lungi de cocostîrc şi cu o figură solemnă de înmormîntare.

— Serviciul la căile ferate merge strună, urmă el, dar în timp de război transporturile militare au prioritate.

— De acord, făcu subdirectorul de bancă — un bărbat mic de statură, cu mustăcioara tunsă scurt, de o corectitudine anonimă în costumul său cenuşiu — cu zîmbetul stereotip pe care desigur şi-l compusese în timpul anilor petrecuţi ca funcţionar de ghişeu înainte de a ajunge la ceea ce numea el „funcţiuni de răspundere“, dar ce vrei, dragă domnule, viaţa continuă. Eu am scadenţele mele. Creditul este acum mai mult ca oricînd la ordinea zilei ; trebuie să te pui în gardă. Răspund în faţa conducerii. Aşa încît mă înţelegeţi...

Flatat că se face apel la inteligenţa lui, pensionarul zise că înţelege, cu aerul cu care şi-ar fi dus nevasta la groapă.

Albert Dupont încetă să mai fie atent la zumzetul acela de cuvinte. Afacerile continuau, micul bancher de subprefectură avea dreptate. Iată pentru ce se afla şi el în ziua aceea de 10 iunie 1940, împreună cu nişte necunoscuţi guralivi, în trenul care trebuia să-l ducă la Troyes. Timp de douăzeci şi cinci de ani şi mai bine, fusese în acest oraş directorul comercial al papetăriilor Oscar Dutilleux, specializate în fabricarea de plicuri, hîrtie de scrisori, registre mici şi rechizite şcolare. În 1936, moartea lui Oscar Dutilleux, decedat fără urmaş de parte bărbătească, a făcut ca întreprinderea să fie înghiţită de puternicul grup Montcornet din Lyon. Albert Dupont avea pe-atunci şaizeci şi cinci de ani. Noii săi patroni îi propuseseră să aleagă între pensionare şi postul de reprezentant al papetăriilor Dutilleux pe piaţa Parisului. Fiul său Augustin, cel mai vîrstnic de la moartea fratelui său Clément, ucis pe frontul din Champagne în 1918, făcuse deja carieră. Profesor agregat de istorie şi geografie într-un liceu parizian, doctor în litere, aştepta numirea la o catedră la Facultate. Fiica lui, Sabine, cu patru ani mai tînără, era soţia unui mic fabricant de tricotaje din Troyes, Charles Fourquet, şi mama unei fetiţe de zece ani, Marianne. Nu mai avea să-şi facă griji decît pentru ultimul născut, Jean-Francois, cel tîrziu venit care, foarte înzestrat pentru ştiinţele exacte, năzuia la bicornul de politehnician. Pentru ca mezinul, pe-atunci în vîrstă de paisprezece ani, să-şi poată realiza mai usor ambiţia, Albert Dupont acceptase să emigreze la Paris, unde locuia, din 1937, pe strada Morillons, şi unde Jean-François urma strălucite studii la liceul Buffon. Declaraţia de război din 1939 adusese o oarecare tulburare în această viaţă atît de bine organizată. Cum noul director al papetăriilor Dutilleux fusese mobilizat din prima zi iar penuria de personal făcuse imposibilă înlocuirea lui, direcţia din Lyon ceruse predecesorului acestuia să întreprindă în fiecare lună o călătorie la Troyes pentru a supraveghea bunul mers al firmei. Între timp, un bătrîn maistru pe nume Marcelin acceptă cu titlu provizoriu sarcina de a conduce procesul de fabricaţie, cu condiţia să fie acoperit de un superior.

Astfel, din septembrie 1939, Albert Dupont făcea lunar cîte-o călătorie la Troyes pentru douăzeci și patru sau patruzeci și opt de ore. Aceste deplasări nu erau deloc pe gustul soției sale Céline care, în patruzeci de ani și mai bine de viață conjugală, lăsînd de-o parte războiul din 1914—1918, nu se despărțise niciodată de soțul ei decît pentru inevitabilele douăzeci și opt și treisprezece zile de chemare sub arme impuse pe-atunci rezerviștilor din armata activă. Om rezonabil, Albert căuta să-și îmbuneze consoarta prin truisme precum: „Necesitatea e lege" sau, „Din necesitate fă-ți virtute", care însă n-o convingeau.

Atacul german de la 10 mai îl făcuse să-și amîne călătoria din luna aceea, iar direcțiunea din Lyon îi acceptase explicația întemeiată pe bombardarea gărilor de către avioanele *Stukas*. Totuși, la 5 iunie, i se comunicase că fabrica din Troyes nu mai putea fi lăsată doar pe seama unui simplu maistru și că nu mai trebuia să stea pe gînduri. După mai multe zile de șovăială, în ciuda părerii soției sale, se hotărîse să plece.

— Dar, Albert, zicea ea, nemții vor fi la Paris înainte de întoarcerea ta.

— Nemții la Paris! Visezi! exclamase fostul ofițer de administrație.

Era convins sau căuta să se convingă? Staționarea trenului în fața MARILOR MORI DE LA PANTIN se prelungea de trei sferturi de oră, cînd își dădu seama că pensionarul de la calea ferată care ședea în fața lui clătina din cap cu un aer mai abătut ca oricînd.

— Poate n-o să mă credeți, domnule, zise omul, cu o voce cavernoasă, dar vă garantez, uite acum mi-am adus aminte: în 1917, în momentul răzmerițelor de la Chemin des Dames [1], un tren de călători a rămas patruzeci și opt de ore, zic patruzeci și opt de ore, în plin cîmp, între Esternay și La Ferté-Gaucher. Uitaseră de el.

Bancherul se enervă.

— Ai face mai bine să închizi pliscul, acarule, decît să colportezi asemenea gogoși. Ce vrei să dovedești? Din coloana a cincea să fii și n-ai vorbi astfel.

Celălalt explodă.

— Eu din coloana a cincea, eu! Tată al unei familii numeroase, cu doi băieți în armată! Ca să calomniezi cu atîta ușurință, probabil că ești obișnuit să pungășești clientul.

Bancherul își pierdu cumpătul. Deveni stacojiu și se ridică.

— Repetă! zise el agitînd pumnul sub nasul pensionarului, mai zi o dată că pungășesc clienții, și-ți mut fălcile din loc.

Albert Dupont socoti că a venit momentul să intervină.

— Domnilor, domnilor, făcu el cu glasul liniștit, doar n-o să vă încăierați pentru niște vorbe nenorocite pe care sînt sigur că fiecare le și regretă. Sîntem cu toții buni francezi, prinși în aceeași dramă, și nu trebuie să ne încăierăm, ci să strîngem rîndurile.

---

[1] În urma gravului eșec al ofensivei franceze de la Chemin des Dames (drum de munte în departamentul Aisne), declanșată la 9 aprilie 1917, sub comanda generalului Nivelle, moralul trupelor a scăzut în mod simțitor, ceea ce a dus la conflicte, „pacificate" de generalul Pétain.

— Iată ce înseamnă o vorbă înțeleaptă, zise la rîndul său perceptorul, fericit să iasă la liman.

Și adresîndu-se artăgoșilor :

— Haideți, domnilor, recunoașteți că nici unul nici celălalt n-ați gîndit o iotă din ce-ați spus și că v-ați lăsat antrenați într-un moment de proastă dispoziție, foarte scuzabil într-o situație ca a noastră, sînt de acord.

Cum termină fraza, vagonul scrîșni îndelung. Trenul se puse din nou în mișcare, și perceptorul ridică tonul.

— Uite că pornim. Vedeți, cerul e cu noi.

— Putea să fie mai dinainte, mormăi bancherul. Și dealtfel, eu sînt liber cugetător.

Își scoase batista și-și șterse fruntea lucioasă.

— Fie ! N-am zis nimic.

— Și notați, continuă pensionarul de la căile ferate în același spirit conciliator, că un tren poate întotdeauna să-și recupereze întîrzierea.

Albert Dupont se uită la ceas. Dacă s-ar fi respectat orarul, trenul ar fi trebuit să părăsească gara de Est la orele șaisprezece. Dacă n-ar fi fost ora de întîrziere de la plecare și cele trei sferturi de oră de oprire în vecinătatea MARILOR MORI DE LA PANTIN, acum ar fi sosit în gara Troyes.

Domnul Albert — așa îi ziceau în chip familiar bătrînii muncitori ai fabricii — se felicită că n-o anunțase pe Sabine de sosirea lui, așa cum făcea la fiecare călătorie. Admițînd că întîrzierea finală n-ar fi depășit două ore, fiica Sabinei nu va fi adormit încă ; va putea cina împreună cu familia în formație redusă. Dar va trebui ca mecanicul să-și zorească puțin locomotiva care, pentru moment, nu depășea cu mult douăzeci de kilometri pe oră.

Fusese o zi toridă și, cu toate că era pe la asfințit, căldura stăruia, apăsătoare. Pensionarul de la căile ferate și perceptorul își scoseseră vestonul și-și desfăcuseră cravata, primul dînd la iveală o cămașă cu carouri alb și mov, cu bretele late petrecute pe deasupra, iar cel de-al doilea o cămășuță albă cu mîneci scurte, o curea elastică și brațe subțiri, în contrast cu întreaga sa persoană rubicondă. Subdirectorul de bancă, în schimb, ședea înțepat într-un veston cenușiu, închis la toți nasturii, și guler tare cu colțurile îndoite, înviorat doar de o cravată gălbui-roșcată. Domnul Albert avusese întotdeauna o ținută impecabilă. Era de părere că nici o țesătură nu-i mai potrivită pentru vară decît lustrina neagră, suplă și netedă, pe care o adoptase de multă vreme și pe care nici n-o simțea pe el.

Mulțimea îngrămădită pe culoar se făcuse de asemenea comodă, ceea ce avusese ca efect răspîndirea în tot vagonul a unor mirosuri sălbatice și acre de sudoare și de trupuri nespălate. La care se adăugă în curînd un iz violent de cîrnat cu usturoi și de brînză topită, deoarece călătorii așezați pe valize sau ghemuiți cu spatele la perete începeau să-și atace proviziile ca să mai treacă vremea. La aceste miresme ademenitoare, domnul Albert se gîndi că, pe lîngă dosare, nu luase cu el decît trusa de toaletă, lenjeria de noapte și o cămașă de schimb. Nici un pic de hrană. Trenul își continua mersul încet dar sigur. Cu această viteză, fără îndoială, tare se temea că nu vor ajunge la Troyes

înainte de orele zece sau unsprezece seara, dar ce mai ! La război ca la război !

— Intrăm în gara Verneuil-l'Étang, zise pensionarul de la căile ferate. Aici se schimbă omnibuzele care pleacă de la Bastille cu trenurile locale. N-avem nici un motiv să ne oprim.

Tocmai atunci trenul încetini, apoi, într-un lung scrîşnet de frîne blocate brusc, se opri.

2

O DURERE ASCUŢITĂ în şale îl smulse pe domnul Albert dintr-un somn adînc, chinuit de coşmare. Cei şaptezeci de ani ai lui se făceau simţiţi. Se îndreptă cu greu. Îl durea tot spatele. Clipea des. Oare coşmarul continua în cele dintîi ceasuri cenuşii ale dimineţii ? Cine era cadavrul cu ochii închişi din faţa lui ? Un chip necunoscut, cu liniile obrazului osoase, cu ochii înfundaţi în orbite, cu un început de chelie. Pleoapele palide se zbătură descoperind o privire halucinată, în timp ce din gura cu dinţii galbeni o voce răguşită întreba :

— Aţi dormit rău, domnule ?

Îşi aminti. Frînt de oboseală, închisese ochii pe la unu noaptea. Omul care-i vorbise nu era altul decît pensionarul de la căile ferate a cărui încredere în instituţia lui fusese zdruncinată cînd, după Verneuil-l'Étang, trenul pornise într-o direcţie neconformă cu mersul trenurilor. Deşi această veste

nu-i făcea nici o plăcere, domnul Albert, bazîndu-se pe informaţiile oferite anterior de călătorul din faţa lui, emisese ipoteza unei deviaţii datorate transporturilor militare sau — eventualitate şi mai gravă — unei linii întrerupte.

— Asta-i bună ! exclamase bancherul din Romilly. N-ajunge că trebuie să mă descurc aşa cum pot, cu un personal improvizat. Şi-apoi, cînd pisica nu-i acasă, şoarecii joacă pe masă.

Nevasta perceptorului, mai ursuză ca oricînd, socotise că e momentul potrivit pentru a-şi copleşi cu reproşuri soţul cel chipeş.

— Ţi-am spus eu, Auguste, să plecăm de-aseară, că doar ministerul era evacuat, dar nu ! Domnul face numai cum îl taie capul. Poftim acum încurcătură !

Soţia bancherului, fiinţă moliîe, cu ochii umezi de juncană, cu obrajii rumeni, cu pieptul opulent, se ştergea la ochi în tăcere. Soţul ei se mulţumea să ridice din umeri.

— Haide, Mélanie, lasă smiorcăiala.

Nevasta pensionarului de la căile ferate, o cumătră durdulie şi paşnică, a cărei buză de sus era împodobită cu o umbră de mustaţă, tricota fără oprire şi uneori îşi mişca buzele, de parcă s-ar fi rugat.

Se lăsase noaptea, iar tovarăşii de suferinţă ai lui Albert Dupont găsiseră că e cazul să-şi dea curaj înghiţind ceva de-ale gurii. Călătoria fiind prevăzută să dureze puţin, nu-şi luaseră provizii, iar uscăţelele şi tabletele de ciocolată nu le amăgea foamea decît pe jumătate. Văzînd că domnul Albert nu mănîncă nimic, văduva îi oferise doi biscuiţi pe care el îi ronţăi fără convingere.

Pe la miezul nopţii, după numeroase opriri, trenul trecea în viteză printr-o gară, cînd pensionarul de la căile ferate îşi pierdu cumpătul.

— Montereau ! Asta-mi ziceam şi eu : am deviat la Flamboin, şi iată-ne pe linia Dijon. Trebuie negreşit să coborîm aici, Marguerite. Nogent nu-i aşa departe ! Găsim noi o maşină să ne ducă pînă acolo.

— La ora asta, domnule, nu veţi găsi nimic, zise văduva, cu glasul şters.

Cu toate acestea, credinciosul slujbaş al căilor ferate cu patruzeci de ani vechime era gata să deschidă portiera unui tren în mers, împotriva tuturor regulilor feroviare ; a fost nevoie de intervenţia domnului Albert, întărită de cea a perceptorului, pentru a-l împiedica să sară pe balast. Puţin mai tîrziu, începuse din nou să se văicărească :

— Moret ! Moret ! S-a zis cu noi ! Pun rămăşag că o vom apuca pe linia Nevers.

La ora unu noaptea, cineva stinsese lampa din plafon, cu sticlă albăstruie, conform recomandărilor de camuflaj ale apărării pasive.

Pensionarul căilor ferate şoptise în umbră :

— Nu dormiţi, domnule. Nici eu. Am trecut de Bourron. Ştiam că ne îndreptăm spre Montargis, Nevers. Curată nebunie !

Frînele trenului se blocaseră din nou în plin cîmp. Cerul nopţii calde de iunie era spuzit de stele. Greierii ţîrîiau neobosiţi. Cu capul plecat peste geamul deschis, domnul Albert inspira cu nesaţ aerul nopţii cu miresme de iarbă sau de grîu copt sau, la un pasaj de nivel, de trandafiri. Era parfumul rozelor cultivate în grădiniţa vreunui

cantonier. Această puritate a nopţii vegetale contrasta cu izul acru care-i izbea nările de cum îşi retrăgea capul în compartiment. Dominantă era sudoarea trupurilor îngrămădite ca animalele, de-i întorcea stomacul pe dos. Se străduia să nu se gîndească prea mult la strania aventură pe care o trăia şi care-l conducea spre o destinaţie necunoscută. Totuşi nu putea să nu-şi reproşeze imprudenţa. Cum, el, unanim recunoscut ca un om de bun simţ, chibzuit, se înşelase în aşa măsură în ceea ce priveşte gravitatea situaţiei ? 1940 — avea să-şi dea puţin mai tîrziu seama — nu semăna cu 1914. De două ori, fără a părea că opune o serioasă rezistenţă inamicului, armata dăduse înapoi. Gîndul că s-ar fi putut accepta capitularea fără condiţii îl dezgusta. Era limpede însă că prima fază a războiului, practic, se încheiase şi că urmarea sa imprevizibilă ţinea de domeniul catastrofei. Trenul ăsta parcă ieşit din minţi ce rătăcea la întîmplare nu era asemănător cu imaginea confuziei şi a dezordinei în care se prăbuşea un întreg popor ?

Renunţă la această meditaţie descurajantă pentru a se întoarce la el însuşi şi la absurda docilitate cu care se supusese direcţiunii sale din Lyon, ca şi cum situaţia nu i-ar fi dictat să rămînă la Paris. Aşa fusese el întotdeauna, incapabil să refuze — în armată ca şi în viaţa civilă — o solicitare considerată de el drept legitimă, chiar dacă acceptarea ei putea să-i dăuneze. Se gîndea că un om cinstit nu poate să procedeze altfel. În această împrejurare era totuşi silit să-şi spună că se dovedise fără minte, că războiul, şi în special războiul-fulger, încurcă treburile. Pentru a-şi menţine hotărîrea de-a pleca la Troyes, fusese nevoie de întoar-

cerea fiului său Jean-François. Acesta pregătea concursul de intrare la Politehnică, la Coutances, unde liceul Buffon își transferase toate clasele speciale. Ca urmare a ruperii frontului, elevii fuseseră trimiși acasă, iar domnul Albert, lăsîndu-și fiul alături de mama lui, își închipuise că va putea lipsi douăzeci și patru de ore. Înțelegea acum că procedase cu o ușurință condamnabilă. Întîi, cum nu mai încăpea nici o îndoială că nemții vor ocupa Parisul, un tînăr de optsprezece ani risca să nu se afle acolo în siguranță. Dar Jean-François nu era prost. Simțind pericolul, putea foarte bine să-și ia bicicleta și să se îndrepte, de exemplu, spre Troyes, unde avea cel puțin șansa de-a o găsi pe sora lui. Dar orașul Troyes nu se afla, dintotdeauna, în calea invaziilor ? Din fericire, cînd să-și părăsească familia, domnul Albert, cuprins deodată de-un scrupul, declarase, evocînd parcă o eventualitate puțin probabilă : „Trebuie să prevedem totul. În cazul cînd împrejurările ne vor îndepărta pe unii de alții, să stabilim un punct de întîlnire : să zicem Limoges. Orașul e în centrul Franței, nemții nu vor ajunge niciodată acolo, iar grupul Montcornet are la Limoges o agenție pentru sud-vest, cu un depozit de papetărie". Dar cum putea Céline, draga de ea, s-o pornească la drum ? Cu ce mijloace ? Și-apoi o cunoștea el : nu va accepta nici în ruptul capului să-și lase căminul. Va rămîne singură. Nu era lipsită de curaj, și nu era femeia care să se dea bătută. Cu toate acestea, prima datorie a unui soț grijuliu în asemenea momente este să rămînă alături de soția lui. Între datoria profesională și cea conjugală, nu trebuia să șovăie, prima fiind în funcție de cea de-a doua.

De ce muncește omul dacă nu pentru a-și asigura subzistența sa și a celor apropiați ? De patruzeci și cinci de ani, Céline era pentru el cea mai ireproșabilă dintre soții. O, putea să se căiască mult și bine, nu găsea altă scuză pentru purtarea lui decît o lipsă de discernămînt destul de surprinzătoare la un om de vîrsta și experiența lui. Era prima oară cînd făcea o reflecție de acest fel. Anii nu-l apăsaseră niciodată. Iată însă că deodată se simțea bătrîn.

Căzuse atunci într-o somnolență populată de vise care-l duceau în urmă cu o jumătate de veac și mai bine, în vremea copilăriei, cînd suferise din cauza despărțirii părinților lui. Să fi avut vreo paisprezece ani, cînd într-o bună zi, fără nici un semn prevestitor, tatăl lui dispăruse. Acest părinte a doi copii, bărbat chipeș, hotărîse, pe la patruzeci de ani, să-și refacă viața. Alexandre Dupont era unul din acei mărunți podgoreni cărora în Champagne li se spune „manipulanți". Se bucura de o bună reputație la Chigny-les-Roses, cochet orășel din apropierea colinelor de la Montagne de Reims, unde făcea parte din Consiliul municipal. Era petrecăreț din fire și atît de vesel, încît puteai să-l crezi omul cel mai fericit din lume. Părăsindu-și domiciliul, lăsase pe patul conjugal un bilet adresat soției sale : „Am să lipsesc cîtva timp ; nu fi îngrijorată, scumpa mea". Opt zile mai tîrziu, soția abandonată primea de la Paris o scrisoare prin care Alexandre anunța că nu era în măsură să prevadă data întoarcerii și că-și vînduse via, așa încît o lăsa să ia orice măsuri credea de cuviință pentru educarea fiilor ei.

Christine Dupont își iubea soțul. La treizeci și cinci de ani, își păstrase o surprinzătoare prospețime a sufletului și a chipului. Părul ei șaten, pieptănat îngrijit, cu cărare la mijloc, și ochii blînzi, albaștri, trădau caracterul ei egal. Fiică de învățătoare, era vînzătoare într-un magazin din Epernay, cînd Alexandre Dupont o ceruse în căsătorie. Cum nu avusese zestre, socotea fără a cîrti că fugarul nu-i datora nimic, și cum era silită să-și cîștige viața, își reluă slujba la magazinul de mode de unde o scosese el, și a cărui firmă era : *Aux Dames de France*. Mătușile Victorine și Julie consimțiseră bucuros să-i ia în grijă pe copii — Frédéric de treisprezece ani și Albert de unsprezece. Bătrînele domnișoare, ambele trecute de cincizeci de ani, care nu se despărțiseră niciodată, țineau la Reims un magazin de mercerie. Duseseră întotdeauna o viață retrasă, făcîndu-și cu simplitate datoria și, ca bune creștine, erau nelipsite de la slujbe. Așa încît își crescură nepoții fără răsfățuri dar și fără asprime. Incapabile să se supere, durdulii, mîncăcioase, liniștite, reușeau să se facă ascultate cu zîmbetul pe buze. Surîsurile mătușii Victorine puteau să manifeste rînd pe rînd surpriza mîhnită, dezaprobarea tacită, bătaia de joc discretă, ironia fin sugerată. Zîmbetele mătușii Julie exprimau gravitatea întristată, încredințarea că în cele din urmă va fi înțeleasă cu toată rea-voința interlocutorului, după cum exprimau și răbdarea nezdruncinată care dezarmează dacă nu convinge. Astfel, grație Victorinei și Juliei, Frédéric și Albert crescuseră unul lîngă altul, ducînd o existență calmă, lipsită de evenimente deosebite. La cinsprezece ani, Frédéric hotărî să abandoneze liceul din Reims unde termi-

nasě clasa a doua ca bursier, pentru a-și face ucenicia de tipograf. Avea o statură de atlet și făcea o figură atît de strălucită la *l'Étoile de Bétheny* unde era imbatabil la trapez, la paralele și la inele, încît în 1885 avea să cîștige premiul al doilea de gimnastică la concursul societăților franceze. Albert, mai puțin înclinat spre exercițiile fizice, se înscrisese în asociația Jeanne d'Arc, unde făcea parte din trupa de artă dramatică. Astfel încît la optsprezece ani îl jucase pe Gérald din *Fiica lui Roland*. Cît de măreț se simțea cu coiful cu creastă pe cap, cu pieptul strîns în armura din solzi de fier, sub mantia largă, roșie, prinsă într-o agrafă reprezentînd o ciocîrlie ! Doar mustățile lungi, false, îl stînjeneau puțin, dar cu cîtă ardoare juvenilă recita învîrtind sabia deasupra capului sfîrșitul tiradei din primul act :

Biruitorilor !
De-ai învinșilor fii necurmat vă păziți !

Pe-atunci lumea se gîndea — și în estul Franței mai stăruitor decît în alte părți — la revanșa care va reda Franței Alsacia și Lorena. Albert, cu sabia lui de oțel, avea sentimentul că participă efectiv la eliberarea provinciilor pierdute.

O, Doamne ! Ce departe părea acum vremea tinereții, văzută din anul 1940 ! Parcă fusese în alt veac, într-o altă lume și, la drept vorbind, într-o altă viață. Ce-avea comun bătrînul domn Albert cu băiatul entuziast și naiv care, seara, în mansarda strîmtă din strada Vesle, în odăița pe care-o împărțea cu fratele lui, citea *Mizerabilii* la flacăra luminării ? Se gîndea la adolescentul acela

ca la un altul. Bunele mătuşi dăduseră de înţeles nepoţilor că slabele venituri ale negoţului lor nu le permitea să întreţină la nesfîrşit aceşti doi flăcăi tocmai buni să-şi cîştige existenţa. Premiul al doilea la gimnastică obţinut la Dijon, fără să-l zăpăcească, îi inspirase lui Frédéric dorinţa de schimbare. Astfel, fără şovăire, le înştiinţă pe bătrînele domnişoare că i se oferă la Montluçon o slujbă de tipograf şi că pleacă, mulţumindu-le pentru toată grija lor. Nu ştiuse niciodată să-şi ascundă simţămintele. Era sincer, repezit şi dintr-o bucată. La cincisprezece ani, Albert, nesigur de viitoarea lui profesiune, îşi imită fratele : se angajă ucenic la tipografia Aristide Choque.

În 1889, mătuşa Victorine, care nu ieşise niciodată din departamentul Marne, luă hotărîrea de-a vizita Expoziţia Universală. Trecînd peste indiferenţa surorii ei, luă trenul de Paris în tovărăşia nepotului, Albert, în vîrstă de nouăsprezece ani. La Galeria Maşinilor, zgomotul, mulţimea, fumul erau gata s-o sufoce, după cum Albert n-avea să uite emoţia pe care mătuşa şi-o manifestă în faţa turnului Eiffel. La Champ-de-Mars, îşi puse mîna streaşină la ochi ca să distingă drapelul tricolor fluturînd în vîrful construcţiei metalice, cu mîna cealaltă strîngînd braţul tînărului : „Pun rămăşag, zise ea adînc tulburată, că aici şi-a vîrît dracul coada". Sosise cu un tren de dimineaţă, şi insistă să se întoarcă în aceeaşi seară la Reims.

Domnul Albert deschise iarăşi ochii. Noaptea era jilavă, iar miasmele deveneau tot mai puternice. Sforăituri şi oftaturi alternau şi păreau că-şi răspund. Trenul înainta anevoie. Vagonul se hurduca, scîrţîia în salturi bruşte, la încheietura şinelor. Pesemne că viteza nu depăşea acum nici douăzeci de kilometri pe oră. Ceasurile trei ! De ce tinereţea îi revenea în minte cu atîta stăruinţă unui bătrîn ca el ? Se spune că în clipele de pe urmă muribundul îşi revede viaţa ca într-o străfulgerare. Să fie o prevestire a morţii sale apropiate ? Oare odată cu ivirea zorilor, o escadrilă de avioane inamice nu va mitralia, nu va bombarda fără milă trenul blocat pe linie ? Nemernicii ăştia de hitlerişti nu se dădeau înlături de la nici o atrocitate. Războiul era pentru ei o partidă de plăcere, un sport. Trăgeau în civilul inocent cum trăgeau în vînat. Ar rînji din vîrful maşinăriilor lor zburătoare văzînd mizerabila omidă articulată a trenului cum se aprinde ca o torţă. Iar el, Albert Dupont, va arde împreună cu pensionarul, cu perceptorul, cu subdirectorul de bancă, aşa încît cadavrele carbonizate nici nu s-ar putea deosebi între ele.

Se înfioră ; căută să se stăpînească. Da, aventura era amară, dar oare nu cunoscuse şi nu învinsese încercări şi mai grele ? Apoi faptul că în somnul său zbuciumat îşi chemase trecutul într-ajutor pentru a retrăi, pe ecranul memoriei, timpurile fericite ale tinereţii, nu era pur şi simplu o reacţie instinctivă, o dovadă de sănătate şi de rezistenţă împotriva prezentului sinistru ?

Închise ochii şi se lăsă iarăşi dus de valul amintirilor. La douăzeci şi unu de ani, găsit „apt pentru serviciul militar", se prezentase la regimentul unde fusese înrolat, la tabăra din Châlons. Fratele lui, într-o cazarmă din Angers, îşi termina ultimul an de „permisie", cum se spunea pe atunci, în calitate de sergent-major. Albert avea să-şi încheie

stagiul ca sergent-infirmier. Acești trei ani reprezentaseră pentru el trecerea printr-un lung tunel de plictiseală. Viața în tabără era aspră sub autoritatea tiranică a eternului plutonier major. Orășelul vecin Mourmelon nu oferea ca distracții decît două-trei cafenele sordide și o casă de plăceri, năpădită în fiecare seară de cete gălăgioase de cheflii. Douăzeci de kilometri despărțeau tabăra de orașul Châlons, unde Albert nu se ducea decît duminica să hoinărească la nesfîrșit prin fața magazinelor de pe malul Marnei, să poposească pe-o bancă în parcul umbrit de ulmi bătrîni, sau să privească pescarii aruncînd undița în canalul lateral. Liniștitul nepot al Victorinei și-al Juliei era dezgustat de grosolănia camarazilor săi ; lăsat la vatră, nu se gîndea decît să-și întemeieze o familie. Or, cu cinsprezece zile înainte de-a lepăda uniforma, se petrecu un eveniment important. Alexandre Dupont își făcu apariția. Trecuseră treisprezece ani de cînd își părăsise căminul conjugal. Nu primiseră nici-o veste de la el, nu i se știa adresa, iar blînda Christine, soția lui, refuzase cu îndîrjire să intenteze orice fel de acțiune împotriva lui. Să se fi tocit sensibilitatea ei de femeie înșelată ? Cînd îl zări așteptînd-o pe trotuarul din fața magazinului, nici nu se schimbă la față. Cuceritorul zvelt, petrecărețul bine dispus de altădată se dublase ca volum. Pungile de sub ochi, fălcile căzute și gușa îl făceau de nerecunoscut. Doar o străfulgerare în priviri, cînd o văzu, trezi în mintea ei imaginea frumosului Alexandre. Se îndreptă spre ea și, cu zîmbetu-i larg, caracteristic, îi zise :

— Nu te-ai schimbat, Christine. Tot plăcută la vedere. Nu ca mine.

Cum nu știuse niciodată să mintă, ea răspunse simplu :

— Da, te-ai cam îngrășat.

Cînd Albert, eliberat de serviciul militar, reveni la Reims, mătușile îl informară și de întoarcerea tatălui și de instalarea familiei reunite la Chigny-les-Roses.

— Mama ta e-o sfîntă, zicea Victorine.

— Și-o victimă, ca toate sfintele, continua Julie.

Apoi Victorine :

— Sigur că nu-i nimic de capul lui taică-tu. Christine e cît se poate de nesocotită, face o mare prostie cărîndu-l iarăși în spinare.

Și Julie :

— Da' știu că și-a ispășit păcatele pe lumea asta.

Victorine :

— Tot ce-i poți dori bietei fete este să nu-l mai întîlnească pe neisprăvitul ăsta și pe lumea cealaltă.

În concluzie, Julie zicea :

— Slavă Domnului că tu nu semeni cu desfrînatul de taică-tu.

Albert le făcu o vizită părinților săi. Se miră de seninătatea bătrînilor soți care păreau că se înțeleg de minune. Conviețuiau de parcă nu s-ar fi despărțit niciodată, discutînd cumpănit, așa cum se obișnuiește între soți după treizeci de ani de căsătorie. În mintea fiului, amintirea tatălui era confuză. Albert îl găsi pe bătrînul Alexandre taciturn, cu accente bruște de veselie, care încetau

subit, de parcă s-ar fi ruşinat. Cîştigase desigur ceva bani fără să se ştie cum, în timpul îndelungatei sale absenţe, căci adusese destul ca să răscumpere via şi să-şi reia traiul pe care-l dusese cu treisprezece ani în urmă cînd se hotărîse să evadeze.

După armată, Frédéric intrase ca maistru într-o tipografie din Angers. Curînd îşi anunţă căsătoria cu o anume Marguerite Royer, o domnişoară de prin partea locului. Albert întreprinse călătoria de rigoare împreună cu părinţii lui, dar mătuşile se abţinură : refuzau indignate să-l vadă pe scandalosul Alexandre în rolul de nobil tată.

Totuşi viitorul lui Albert începea să se contureze. Patronul său, bătrînul Aristide Choque, îl stima. Aşa încît prezentîndu-se să-şi reia serviciul, omul îi spusese bătîndu-l pe umăr :

— Un băiat inteligent ca tine n-are viitor într-o întreprindere atît de neînsemnată ca a mea. M-am văzut de curînd cu un camarad de regiment, pe nume Oscar Dutilleux, care deţine o mare papetărie la Troyes. O afacere de familie : n-a avut nevoie să se spetească muncind ca tine, ca să-şi facă un rost. Nu-i om rău, dar toate i-au venit de-a gata şi nu vrea să se ostenească. Mă rog, a venit la Reims, am luat masa împreună şi la urmă mi-a mărturisit că e în căutarea unui director comercial, de preferinţă tînăr, care să ducă aproape tot greul în locul lui. M-am gîndit numaidecît la tine.

— Dar eu nu mă pricep la papetărie.

— Ai să înveţi. I-am spus lui Dutilleux că tu eşti pasărea rară, că vei face un stagiu de trei luni la papetăria Hérissé din Angoulême şi că, alături de tine, va putea dormi fără grijă.

Aristide Choque îşi scoase lornionul cu ramă aurită şi adăugă :

— Evident, cheltuielile stagiului le voi suporta eu.

Acest om de ispravă îşi pierduse singurul copil şi soţia cu zece ani în urmă într-un accident de cale ferată. De-atunci căuta în jur tineri demni de interes pentru a-i ajuta pe măsura posibilităţilor sale. Albert avea norocul să fie dintre aceia.

— Cum să vă mulţumesc, domnule !

Aristide Choque îşi îndreptă lornionul, la capătul căruia atîrna un şiret negru, şi ridică din umeri. Era grăsuţ, avea mustăţi şi barbişon ca Badinguet [1]. Purta tot timpul o redingotă sobră, încheiată pînă sus, iar la birou îşi acoperea creştetul chel cu o tichie de paracliser. Ochii-i străluciră îndărătul lentilelor groase de miop.

— Ai să-mi mulţumeşti onorîndu-mă cu izbînda ta la Dutilleux, băiete.

Înainte de-a pleca la Angoulême, Albert fusese cavaler de onoare la nunta unui văr al său din Avize, Jules Bonlieu, care se căsătorise la Pierry cu o anume domnişoară Blanche Tonnelier, fiica unui pivnicer şef din Epernay. O verişoară a miresei, Céline Mareuil, era domnişoara ei de onoare ; Albert se simţise puternic atras de această adolescentă cu obrajii proaspeţi şi ochii veseli de culoarea alunei. Ea se arătase foarte rezervată la început, mărturisind numai că, după ce fusese crescută pînă la şaisprezece ani la călugăriţele din Épernay, îşi ajuta de doi ani mama la treburile casei, iar duminicile cînta la armoniu, în biserică. Tatăl ei

[1] Poreclă dată lui Napoleon III.

era un mic podgorean, iar fata nu ascundea că mîinile-i de țărancă nu erau atît de netede cum și-ar fi dorit orice tînără de optsprezece ani, pentru simplul motiv că era neîntrecută la plivitul viei. O mai auzea încă, după patruzeci și șase de ani, întrebîndu-l cu o ușoară înfrigurare în glas: „Nu-i rușine să lucrezi pămîntul, nu-i așa, domnule Dupont, chiar dacă mînerul hîrlețului îți înăsprește palmele?“ El izbucnise în rîs, și ea la fel; dansaseră mazurca; ea se învîrtea în tactul muzicii, pe cît de grațioasă pe-atît de vioaie. Cînd veni momentul ca el să se urce în trenul personal de la halta Chouilly, se întrebase dacă o fată ca aceea, sănătoasă, atrăgătoare, harnică și veselă nu era perla rară la care visa. Céline îl însoțise pînă la haltă. În timp ce trenulețul sosea gîfîind și fumegînd, el o întrebă încet:

— Domnișoară, aș putea să vă scriu de la Angoulême și să sper într-un răspuns?

— Sigur, dacă mama îmi îngăduie, răspunsese ea fără șovăire.

Dar se grăbise să adauge:

— Dealtfel nu văd de ce s-ar opune.

Nu era o gîsculiță, nici o sclifosită, nici o înțepată, ci o domnișoară bine crescută, după moda veche, cum se mai întîlnea încă în 1894, specie care, odată cu noul veac și cu războaiele, avea să dispară fără întîrziere.

Domnul Albert oftă în noaptea însingurată în care mirosurile deveneau tot mai pătrunzătoare. Nu se înșelase asupra Célinei Mareuil. Trei luni de corespondență săptămînală reușiseră să-l convingă. În seara nunții lor, binecuvîntată la biserica

din Pierry, lua împreună cu tînăra-i soție trenul de Troyes. Doamne! Ce înseamnă patruzeci și șase de ani în viața unui om? Copiii se nasc, cresc; părinții îmbătrînesc și cedează locul. În 1895, Céline Dupont dăduse viață unui băiat care primise numele de Clément. Patru ani mai tîrziu i se năștea al doilea fiu, Augustin, urmat, după alți patru ani, de-o fiică, Sabine. Secolul XX începuse bine. În afara discordiei din Balcani, pacea domnea în Europa, iar francezii o credeau înscăunată odată pentru totdeauna. Armele moderne erau din cale-afară de primejdioase. Națiuni civilizate precum Anglia, Franța, Germania chiar, în ciuda arogantului kaiser și a insolenților junkeri, puteau oare să expună riscului unor hecatombe care le-ar fi văduvit de cei mai aleși supuși și le-ar fi lipsit de floarea tineretului lor? Fără îndoială că nu. Albert Dupont avea în această privință idei bine statornicite: era patriot și se gîndea la revanșă dar, printr-o stranie contradicție, n-o asocia cu ideea războiului a cărui monstruozitate îl făcea de neconceput în ochii lui. Între căsătorie și anul 1914, aveau să treacă douăzeci de ani, și pentru acest bătrîn domn pradă zgîlțîielii unui tren ce se tîra prin cîmpia cufundată în noapte, acei douăzeci de ani păreau că aparțin unei vîrste mitice. Douăzeci de ani! Vreo șapte mii trei sute de zile, epoca cea mai frumoasă din viața lui, pe care clopotele de la 3 august[1] o împinseseră iremediabil în trecut.

Douăzeci de ani de fericire, țesuți din cine știe ce fire aurite. Oamenii fericiți or fi și ei, după

[1] În ziua de 3 august 1914, Germania a declarat război Franței.

chipul și asemănarea popoarelor, fără istorie ? Oricum, istoria lui era simplă. În ciuda calității sale de director de fabrică, nu se bucura de o retribuție prea substanțială. Oscar Dutilleux, patronul, ținea strîns baierele pungii și nu se distingea prin dărnicie. Se putea trăi cumpătat, în 1910, cu o soție, trei copii și un salariu de trei sute cincizeci de franci pe lună ? Da, cu o nevastă econoamă, care trudea fără să se plîngă, așa ca Céline. El era la birou de la șapte dimineața pînă la douăsprezece, își relua lucrul la unu și jumătate și nu se ridica de pe scaun decît la șapte seara. Săptămîna era de șaizeci și trei de ore. Atunci cum, supus unei asemenea constrîngeri, putea să fie fericit ? Mai întîi pentru că munca nu-l obosea și și-o îndeplinea cu toată conștiinciozitatea. O accepta ca pe-o lege a naturii. Termenii de exploatator și exploatat nu intrau în vocabularul său. Era un proletar cu ștaif, care nu-și punea întrebări în legătură cu lupta de clasă.

După o săptămînă istovitoare, duminica venea pentru el ca o binefacere a cerului, și o începea prin a mulțumi Providenței la slujba de la ora zece. Avea strana lui în biserica Sainte-Savine unde o plăcuță de bronz purta înscris numele familiei. După terminarea serviciului divin, soția, urmată de copii, se întorcea acasă pentru a pregăti dejunul. Iar el se ducea la *Café Français*, unde comanda un păhărel și citea *l'Illustration*. Chelnerul cu șorț alb așeza în fața lui paharul cu picior în care se legăna băutura aurie. Albert potrivea două bucățele de zahăr pe rituala linguriță perforată și turna deasupra, picătură cu picătură, apa din carafă. Încet-încet, zahărul se topea, absintul se tulbura,

devenea de un verde lăptos. Adăuga un cub apucat încet cu cleștele, din vasul cu gheață, și degusta licoarea cu desfătare. Era singurul său aperitiv, singura nebunie a săptămînii.

Revenea apoi pe promenadă, ținînd în mîna dreaptă bastonul de bambus cu măciulie de corn sau umbrela. Ocolea monumentul și ajungea la biserica Sainte-Savine prin strada Voltaire. În drum, se oprea la cofetarul Alexandre, unde cumpăra ba pricomigdale, ba savarine, ba un tort diplomat pentru desertul săptămînal. Ca fel principal la prînzul de duminică se servea fie, la marile sărbători, jigou de berbec cu fasole, fie, la aniversările sau onomasticile membrilor familiei, un pui fript, cu garnitură de cartofi, sau porumbei fripți, înveliți în felioare de slănină, cu garnitură de mazăre verde. Casa din strada Școlii avea, înspre curte, o grădiniță cu doi castani, cu un coteț de păsări și un porumbar, ale căror produse îmbogățeau meniul obișnuit. Stăpînul casei comanda în fiecare an un poloboc dintr-un anume vin de Beaune pe care-l trăgea el însuși la sticle și care nu apărea pe masa familiei decît la zile mari. Atunci nici șampania de la Pierry nu lipsea, socrul expediind în fiecare an o ladă cu douăzeci și cinci de sticle din producția sa.

În duminicile frumoase de vară, masa era servită în grădină, sub un cort vărgat alb și roșu, căruia copiii îi spuneau wigwam, cu alte cuvinte, colibă de piei roșii. După amiază, făceau o lungă plimbare pe jos, la cîmp. Foarte repede se ajungea afară din oraș, în mijlocul lanurilor ce fremătau în bătaia vîntului. Mergeau pînă la Saint-André, și acolo, într-o cîrciumioară, două căni de bere și

o sticlă de limonadă potoleau setea întregului trib. Sabine punea stăpînire pe leagăn ; mama ei îi făcea vînt sus de tot, în frunziș, iar la coborîre, Clétița striga cît o ținea gura. Între timp băieții, Clément și Augustin, făceau tumbe însoțite de exclamații triumfătoare. Soarele scăpăta la asfințit. Pe drumul de întoarcere, Augustin, căruia nu-i plăcea să umble pe jos, bombănea tîrîndu-și picioarele prin praf.

Cina de duminică era neschimbată. Înainte de a porni la plimbare, Céline pusese oala mare de pămînt pe reșoul de gaz, unde carnea fierbea înăbușit. La întoarcere, un miros ademenitor domnea în toate încăperile. Supa cu tăiței era presărată cu nenumărate litere majuscule din cocă alburie pe care Augustin și Sabine se străduiau să le aleagă pe marginea farfuriei ca să-și compună numele. Uneori, după cină, se făcea muzică. Tatăl avea o voce destul de frumoasă, de bariton, și cînta marile arii din *Clopotele din Corneville*, *Mușhetarii la mînăstire*, sau din *Mam'zelle Nitouche*. Era și un flautist destul de înzestrat, iar Clément, violonist bunicel, de îndată ce împlini cincisprezece ani, putea să-și acompanieze tatăl. În ajunul războiului din 1914, Sabine cînta la pian alături de tatăl și fratele ei, în timp ce Augustin, mai înclinat spre lectură decît spre muzică, devora o carte în colțul său.

Se făcea tîrziu. Cucul din bucătărie anunța ora zece. Copiii erau trimiși la culcare. Noaptea conjugală începea, noaptea atît de dulce pentru soții care se iubesc, noapte țesută din tăcere și suspine.

Aceasta fusese fericirea lui Albert Dupont : făcută din mici bucurii cotidiene, legate de o viață

cît se poate de simplă. Zilele treceau pe nesimțite, toate la fel. Anotimpurile schimbau aspectul naturii. Liliacul în aprilie, lăcrămioarele în mai, trandafirii și cireșele în iunie, zăpada în decembrie. Dar inima nu se schimba. Era fericit fără să știe. Frămîntările lumii exterioare nu tulburau familia Dupont. Afacerea Fachoda, afacerea Dreyfus, debarcarea lui Wilhelm II la Tanger, „lovitura de la Agadîr" nu reprezentau pentru domnul Albert decît niște titluri mari în ziarele sale preferate : *L'Écho de Paris* și *La Tribune de l'Aube*. Pînă și războiul ruso-japonez fusese un eveniment prea îndepărtat pentru a-l impresiona. Președintele Fallières, în fracu-i negru, prin care i se ghicea trupul bine hrănit, cu jobenul sclipitor, cu barba în evantai, răsfirată peste plastronul împodobit cu panglica roșie a Legiunii de Onoare, îi apărea ca imaginea liniștitoare a unei Franțe prospere și pacifiste. Și iată că, pe neașteptate, cerul se acoperise de nori amenințători. Un arhiduce austriac era asasinat la Sarajevo, în Balcanii purtători de urgie. Cum se putea ca moartea unui singur om să provoace pe cea a altor milioane ? Înnebunise lumea ? Ce-avea comun Clément Dupont, fiul cel mai mare al unui modest director de întreprindere din Troyes, cu Franz-Ferdinand de Habsburg, nepotul împăratului Franz-Iosif și moștenitorul tronului austro-ungar ? Nimic. Totuși moartea tragică a unuia antrenase moartea nu mai puțin tragică a celuilalt. La 1 iunie 1918, Clément, vai, fusese rănit mortal, „pe cînd își îndeplinea datoria", spunea citația nr. 502, din ordinul regimentului 167 de infanterie. Familia Dupont n-avea să mai fie niciodată ceea ce fusese.

O consolare neprevăzută și aproape miraculoasă avea să-i vină Célinei Dupont, care nu-și putea reveni după moartea lui Clément. În durerea lor, soții se simțiseră mai aproape ca niciodată. În 1914, sergentul Albert Dupont fusese promovat sublocotenent, apoi locotenent de administrație, atașat la Direcția Serviciului de Sănătate din Regiunea a VI-a, cu sediul la Châlons-sur-Marne. Demobilizat în aprilie 1919, fusese deîndată chemat la Troyes în funcțiile sale directoriale. Fiul său Augustin, angajat voluntar în ianuarie 1918, fusese liberat de obligațiile militare în ianuarie 1921. Tînărul se întorsese pentru cîteva zile acasă, înainte de-a se duce să-și termine studiile la Sorbona, cînd tatăl său, cu un aer stînjenit, îl anunță că are o comunicare importantă de făcut, atît lui cît și surorii sale. În acest scop, îi reunise în sufragerie.

— Copii, începu el, cu vocea nesigură și ferindu-și privirile, acuma sînteți oameni în toată firea. Tu, Augustin, ai douăzeci și doi de ani, ai făcut trei luni de front, ești bărbat. Iar tu, Sabine, abia ai împlinit șaptesprezece ani, dar are dreptate cine spune că anii de război contează dublu. Vă cer așadar să mă ascultați și să mă înțelegeți, pe cît se poate și, așa cum se cuvine la vîrsta voastră.

Această introducere îi mira din cale-afară pe Augustin și pe Sabine. Tatăl lor, care nu-i obișnuse cu solemnitatea, respiră adînc, apoi continuă .

— Nu-i nevoie să vă amintesc de cruda încercare pricinuită de moartea fratelui vostru Clément. O vreme am crezut că mama voastră nu-și va putea înfrînge durerea.

Făcu din nouă o pauză și se hotărî să-și privească în față copiii.

— Sper acum, zise el cu vocea mai hotărîtă, că o va birui. Peste cîteva luni vă va dărui un frățior sau o surioară. Mama are patruzeci și cinci de ani. Rar se întîmplă ca o femeie să fie mamă la vîrsta asta, mai ales cînd n-a mai fost de optsprezece ani. Vă rog să vă arătați înțelegători față de ea.

Sabine se aruncase de gîtul tatălui spunîndu-i că n-ar fi putut să-i dea o veste mai bună. Uluit, Augustin încuviințase cu mai puțină efuziune.

— Acum, adăugă domnul Albert, mergeți și îmbrățișați-o pe mama. Își face griji.

În camera de-alături, Céline plîngea. Dovezile de afecțiune ale fiului și fiicei îi redară îndată curajul. Jean-François, care primise și prenumele de Clément, se născuse trei luni mai tîrziu, și acest eveniment aruncase în umbră toată perioada dinaintea războiului. Augustin își încheiase studiile la Paris. Sabine se măritate în 1922. O viață nouă începuse pentru cuplul tomnatec, împrimăvărat în fața unui leagăn.

„Jean-François, își zise domnul Albert deschizînd ochii. Unde-o fi el în clipa asta ?" Se uită din nou la ceas. Ora șapte. Soarele se înălțase sus pe cer și lumina cîmpia înverzită. Un rîu verde-albăstrui strălucea îndărătul unei perdele de plopi. Împrejurul său, compartimentul prezenta un aspect deprimant. Trupuri moleșite, haine mototolite, cămăși înnegrite, unii mai dormind încă, alții cu ochii deschiși dar cu privirile holbate. Lumina crudă a dimineții accentua scobiturile sau rotun-

jimile pomeţilor, ţepii bărbilor ce începeau să crească, pielea grasă şi lividă a femeilor nefardate. Trenul continua să înainteze cu viteză mică. Încetini şi mai mult, frînele scîrţîiră, apoi huruitul unor motoare de avion acoperi zgomotul roţilor şi al locomotivei care-şi împroşca aburii pufăind.

Domnul Albert nici n-avu timp să se gîndească la ceea ce se petrecea. Avioane *Stukas* — află mai tîrziu că erau trei — atacau trenul în picaj. Stridenţa sfîşietoare a sirenelor îl asurzea. O explozie violentă, urmată de alte cinci, provocă o succesiune de cutremure. La cea de-a şasea, vagonul fu atît de zguduit încît părea că se va despica în două ; domnul Albert avu impresia că cineva îl izbeşte cu pumnul în obraz. Ţăndări de sticlă zburau ; două geamantane căzură din plasă ; strigăte de durere sau de groază răsunau. În clipa aceea, trenul se opri, zgomotul motoarelor se pierdu, se stinse. Domnul Albert îşi duse mîna la obraz, apoi şi-o retrase plină de sînge. Erau simple zgîrieturi, dar văduva, căreia o valiză îi căzuse în cap, leşinase, iar perceptorul, victima aceluiaşi accident, se freca la cap gemînd. Călătorii îngrămădiţi pe culoar deschideau uşile şi se aruncau pe terasament asemeni unei turme înnebunite.

— Se vor întoarce ; se întorc întotdeauna, zise cineva răguşit. Dacă nu vrei s-o păţeşti, amice, fă ca mine şi aruncă-te în groapă !

Din toate părţile se înălţau gemete şi vaiere. Domnul Albert îşi luase un flacon din trusa de toaletă şi, cu o batistă înmuiată în apă de colonie, căuta să stăvilească sîngele care-i curgea pe obraz. Coborî la rîndul lui. La vreo zece metri de linia

ferată, o pîlnie destul de mare marca locul celei de-a şasea explozii, care dezrădăcinase un copac. O altă bombă căzuse din plin peste ultimul vagon, care era complet distrus. Toţi călătorii săi pieriseră, inclusiv şeful trenului. Un bărbat în salopetă albastră, cu faţa înnegrită, alerga de-a lungul convoiului, mormăind printre dinţi :

— O ! porcii ! Ce bandă de mişei !

Era mecanicul.

3

CÉLINE DUPONT aprinse un chibrit, şi gazul ţîşni uşor sub ibric. Céline oftă. Rînduiala era ca exact în momentul acela, în fiecare dimineaţă, ea să smulgă foaia din calendarul aşezat deasupra scrinului. Desprinse fila zilei, subţire ca hîrtia de ţigară, şi data de 12 iunie 1940 îi apăru dinaintea ochilor. În josul paginii citi : sfîntul Placid. Se gîndi că acest sfînt era cam nepotrivit cu împrejurarea. Puteai să rămîi placid cînd războiul îşi întindea pretutindeni ravagiile, iar armatele smintitului ăluia de Hitler se apropiau de Paris ? Putea ea să-şi păstreze liniştea sufletească atunci cînd soţul ei, care trebuia să fi revenit de la Troyes încă din ajun, nu dăduse încă nici un semn de viaţă ? Această despărţire îi amintea cu o surdă îngrijorare începutul celuilalt război, cel mare, cel din 1914, care-o îndurerase atît de crunt. Sergent-infirmier la mobilizare, Albert se prezentase la

unitatea sa, la Le Mans. La sfîrșitul lui octombrie, fusese numit sublocotenent și mutat la Châlons-sur-Marne. Ea izbutise atunci să ajungă pînă la el și nu se mai despărțiseră. 1914 ! Îi avea în momentul acela pe cei trei copii alături : Clément, Augustin, Sabine. În decembrie, Clément fusese mobilizat. În iunie 1918, scumpul ei copil căzuse lovit de moarte, în pădurea de la Villers-Cotterêts. Inima ei de mamă fusese sfîșiată pentru totdeauna, și poate că nici n-ar fi supraviețuit durerii dacă în 1921 Jean-François n-ar fi venit în chip miraculos să ia în casă locul celui dispărut. Acum mezinul avea nouăsprezece ani, vîrsta lui Clément în 1914. Se înfioră. „Jean-François ! Doamne, Dumnezeule, n-o să mi-l iei și pe el !"

Ochii i se umplură de lacrimi. Pendula din sufragerie bătu de opt ori : era momentul știrilor. Se duse să răsucească butonul aparatului de radio. Informațiile erau pe cît de confuze pe-atît de îngrijorătoare. În ajun, Parisul fusese declarat oraș deschis. O voce monotonă informa acum că lupte nedecise continuau pe o nouă linie de apărare în legătură cu care nu se dădea nici o lămurire. O altă voce ștearsă luă locul celei dintîi pentru a transmite un comunicat oficial către toți tinerii de la șaisprezece ani în sus. Ca măsură de precauție, aceștia erau invitați să părăsească fără întîrziere capitala. În care scop, camioane militare îi așteptau la porțile de sud ale orașului și mai ales la Porte d'Orléans.

Céline căzu pe un scaun. Avea așadar să se despartă de Jean-François al ei. Își duse mîna la inimă, și o clipă se întrebă dacă aceasta n-avea să-și înceteze bătăile. Aceeași voce repeta comunicatul :

„Toți tinerii de la vîrsta de șaisprezece ani în sus..." Închise aparatul pe cînd Jean-François se întorcea cu garnița de lapte goală. Laptele proaspăt lipsea, și băiatul trebuise să utilizeze toate mijloacele de seducție față de lăptăreasă pentru a obține o cutie cu lapte condensat pe care o puse triumfător pe masă. Mai rîdea încă de comedia pe care i-o jucase cumetrei durdulii și mustăcioase. E vîrsta la care faci haz de orice fleac. Faci haz pentru că ești plin de sănătate, pentru că ai toată viața înainte și pentru că inima încă n-a avut cînd să-ți fie îndurerată.

De obicei Célinei îi plăcea să-l vadă vesel : avea și ea o fire deschisă. Doar natura ei fericită îi fusese aliatul cel mai prețios cînd îl cunoscuse pe Albert la nunta verișoarei Blanche. Nu uitase niciodată prima lui declarație, atît de neprevăzută : „Mi-ar plăcea să știu să rîd ca dumneata. N-ai vrea să mă înveți ?" Îl învățase oare ? Albert era un om cinstit în toată accepțiunea cuvîntului și, neîndoios, un soț fără cusur. În ochii lui, datoria față de stat era mai presus de orice, și în viața de toate zilele puteai să-l găsești auster, poate chiar rece. Totuși de cînd renunțase la lornionul de la treizeci de ani pentru *pince-nez*-ul cvadragenarului, apoi pentru ochelarii cu ramă din imitație de bagă ai cincuagenarului, încet-încet severitatea înfățișării sale se atenuase. Moartea lui Clément contribuise fără îndoială la această transformare. Pe cît de ascultat se făcuse de primii săi copii, care i se supuneau orbește, pe atît Jean-François, mezinul, găsise în el un tată indulgent pînă la slăbiciune. Acest om tandru în fond, care însă nu se dezvăluia cu ușurință, nu era defel morocănos.

Atîta doar că nu rîdea în orice moment. Aşa încît de fiecare dată cînd, prin voioşia ei firească sau printr-o glumă neaşteptată, stîrnea pe buzele soţului ei un zîmbet, Céline se socotea cea mai fericită dintre soţii. Ar fi putut găsi un soţ mai bun ? Nu credea.

— Ei, doamnă mamă ?

Jean-François, proţăpit în faţa ei, cu mîinile făcute pîlnie în jurul gurii, o chema ca de pe o culme de deal pe cealaltă. Smulsă din visare, îşi îmbrăţişase fiul cu căldură.

— Unde mi-era capul, băiete ? Mă gîndeam la tatăl tău. Unde-o fi la ora asta ? Dumnezeu ştie. Dar ar trebui mai întîi să văd de tine. Ştii ce-am auzit la radio ?

— Despre băieţii de şaisprezece ani şi peste ?

— Ştii şi tu ?

El ridică din umeri.

— Lăptăreasa m-a întrebat la ce oră plec. Mi-a mărturisit că are o casă la ţară pe lîngă Pithiviers, unde aş putea sta liniştit ; îmi va da cheile şi va veni şi ea de îndată ce va putea.

— Neruşinata !

Jean-François izbucni din nou în rîs.

— Ce vrei, mamă ? E văduvă. I-am răspuns că o să mă mai gîndesc. Iar ea tot va mai visa cînd eu voi fi departe.

— Fiindcă o să mă părăseşti...

— Cum aş putea face altfel ? Se pare că naziştii vor să-i transporte pe toţi tinerii francezi în Germania pentru a-i supune la muncă obligatorie.

— Atunci du-te, băiete dragă. O să vă aştept, pe tatăl tău şi pe tine...

Îşi şterse o lacrimă, şi de data asta fu rîndul lui s-o îmbrăţişeze.

— Nici vorbă, reluă băiatul, să mă urc într-unul din camioanele lor militare în care ne vor îngrămădi ca pe vite şi care vor fi expuse în orice moment bombardamentelor de pe şosea. Nu, îmi iau bicicleta şi-o şterg la Troyes unde sper să-l găsesc pe tata, la Sabine.

— Spune-i să nu facă vreo imprudenţă, să nu se întoarcă dacă există cel mai mic pericol.

— *Natürlich ;* dar să vorbim de lucruri serioase. Ai nişte dopuri ?

— Nu-i frumos, Jean-François, să glumeşti în asemenea momente...

— Nu glumesc. N-am mai pus mîna pe bicicletă exact de-un an. Cauciucurile sînt dezumflate, sparte, cu alte cuvinte, într-o stare jalnică. Toate magazinele de specialitate din cartier sînt închise. Am să astup camerele cu dopuri. Deţin reţeta de la un băiat din Coutances, un normand zgîrcit, mare zgîrie-brînză... De-asta te-am întrebat : ai dopuri ?

Albert Dupont trăgea în fiecare an la sticle unul sau două poloboace de vin de Burgundia pentru consumul său personal. În acest scop, cumpăra la începutul fiecărui an cîte o sută cincizeci de dopuri. Céline îi aminti acest fapt fiului ei care-o cuprinse în braţe şi-o învîrti scoţînd strigăte de triumf.

— Sîntem salvaţi, doamnă mamă, sîntem salvaţi !

— Pe cuvîntul meu, făcu ea căutînd să scape, mă omori. Nu mai pot să respir.

O ajută să se așeze iar, cu răsuflarea tăiată, și-i explică plin de gravitate că buna dispoziție era indispensabilă pentru a suporta momentele grele. Oare nu se pregătea el să stabilească recordul cursei cicliste Paris-Troyes pe dopuri, ceea ce încă nu se făcuse de la inventarea bicicletei de către iluștrii Ernest Michaux și Pierre Lullement în 1865 ? Nu trebuiau să se bucure de o performanță care va figura neîndoielnic pe tabelele atletismului internațional ?

— Băiatul meu e nebun ! făcu Céline stăpînindu-și pofta de rîs.

Jean-François dădu peste cap ceașca de cafea cu lapte, apoi coborî în pivniță de unde își scoase bicicleta. Această mașinărie vetustă dar fără moarte fusese cumpărată în 1912 pentru fratele cel mai mare, Clément, iar el n-o folosea decît în vacanță. Așa încît era plină de praf și acoperită parcă de un cocon de păienjeni. Spițele erau ruginite, cauciucurile dezumflate. Se apucă s-o curețe metodic, s-o șteargă cu șmirghel, s-o frece cu gaz. Dar abia acum venea partea grea a lucrului : trebuia să împăneze pneurile cu dopuri. Jean-François se dovedise întotdeauna un meșter foarte priceput și răbdător. Deși acoperise cu ziare vechi colțul de bucătărie unde își îndeplinea neobișnuita îndeletnicire, mama lui ofta întruna văzînd praful care plutea prin odaie.

— Nu vezi ce faci, zăpăcitule ? Ori vrei să mă lași într-o cocină ?

La ora zece dimineața terminase, dar cînd încercă să încalece pentru a da o raită prin sufragerie, buna Céline se răzvrăti.

— Casa asta nu-i velodrom, băiete. Du-te să-ți încerci bicicleta pe stradă, ori te ating.

El făcu o strîmbătură, își înfipse umărul drept în cadrul bicicletei, și o porni în goană pe scări. Reveni după un sfert de ceas, puțin descumpănit.

— Mi-am lăsat unealta jos. Nici un pericol să stîrnească dorința cuiva. Trebuie să fii campion ca s-o poți folosi. Și-acum, bagajele !

Fusese cercetaș, așa încît îndesă la iuțeală, claie peste grămadă, rufărie, trusa de toaletă și haine de schimb, la care mama adăugă o gustare.

— Ți-am pregătit sandvișuri cu sardele, ouă tari și o tabletă de ciocolată. Cred că n-ai să mori de foame. Cu setea te descurci tu. Uite și cîteva bancnote în completare. Sau poate ca strictă necesitate, cine știe ?

Céline suspină. Băiatul își strînse rucsacul în catarame, își îndesă basca pe cap și-și îmbrățișă mama.

— Nu-ți mai face sînge rău, măicuță. Îl găsesc eu pe bătrîn și ți-l expediez legat fedeleș.

— Monstrule ! Așa vorbești tu de tatăl tău ?

Apoi îl strînse în brațe cu ardoare. Avea ochii plini de lacrimi și se stăpînea să nu izbucnească în plîns. El se desprinse încet, deschise ușa, îi puse un deget pe buze, și-i trimise o ultimă sărutare.

— Pe curînd !

Rămase prostită în fața ușii închise. Un gînd o urmărea : să fii mamă fericită, cu un soț grijuliu, cu patru copii iubitori, și să te pomenești singură, sfîșiată de neliniști. Albert, Augustin, Sabine, Jean-François, fără a mai vorbi de Clément, rană sîngerîndă a inimii sale, toți plecaseră, își luaseră

zborul care încotro, se risipiseră precum boabele la vînturat. Era de conceput ? Era posibil ?

Avu o tresărire bruscă, se repezi la fereastra care dădea în stradă. Măcar să-l vadă pe Jean-François pînă în ultima secundă...

Aplecată peste balustradă, nu zări la început decît caldarîmul străzii pustii şi bicicleta la marginea trotuarului. Căldura se înteţise, dar un nor gros ca de funingine plutea la oarecare înălţime, asemeni unui văl de doliu, domolind razele soarelui. Apoi poarta se deschise cu un declic, şi Jean-François apăru. Era înalt şi subţirel, puţin mai înalt decît fusese Clément, dar silueta-i zveltă se asemăna cu a fratelui. Céline se cutremură la gîndul că o soartă la fel de crudă ca a fratelui lui mai mare putea să-i fie hărăzită. Şi ca fire, mezinul aducea cu băiatul mort în celălalt război : la fel de vesel, dacă nu la fel de deschis, la fel de liber, dacă nu la fel de sensibil.

Pentru moment, îşi examina vehicolul, şi ceafa i se dezgolise, deasupra rucsacului. Era o ceafă de adolescent, albă, catifelată, firavă, care te ducea cu gîndul, chiar aşa, la o sticlă de lampă. Pentru a izgoni imaginea tulburătoare, îi atrase atenţia cu o voce neliniştită :

— Jean-François !

El se îndreptă, înălţă capul spre ea şi zîmbi strigînd :

— Verific droaşca.

Se urcă, pedală trei-patru metri şi se opri.

Vocea lui urcă, limpede, de pe strada pustie :

— Nu-i prea grozavă, şi cred că voi ajunge cu coccisul făcut praf, dar curaj ! Le venim noi de hac !

Rîse, apăsă pe pedale şi dispăru în jos pe strada Leriche. Norul negru stăruia pe cerul de vară. Céline se întreba cum e în stare băiatul ei să afişeze atîta bună dispoziţie, un asemenea optimism aparent, în împrejurări atît de funeste. Un băiat inteligent ca el nu putea să se înşele asupra gravităţii situaţiei. Atitudinea lui nu se explica decît într-un singur fel : gîndindu-se că mama lui va rămîne singură, voia ca prin această veselie afectată să-i ridice moralul, s-o îmbărbăteze. Oftă din nou. Cît timp va mai dura singurătatea ei ?

În cartierul Vaugirard, circulaţia era inexistentă. Nici maşini, nici autobuze. Obloanele erau trase la cele mai multe magazine. Aveai impresia unui oraş mort. Totuşi Jean-François gonea de zor. Străbătuse cu greutate primele sute de metri. Velocipedul pe dopuri putea fi considerat ca o ultimă soluţie, salutară într-un caz disperat ; dar ca utilizare, nu părea capabil să figureze vreodată printre invenţiile ce aveau să revoluţioneze planeta. Ataca pavajul cu prea multă brutalitate ; la efortul ciclistului reacţiona cu zdruncinături care-i întorceau stomacul pe dos. Era rebel la orice iregularitate a solului. Simţea toate gropile şi hîrtoapele dar le suporta. Fiecare denivelare, fiecare proeminenţă se solda cu un mut protest al dopurilor agresionate care, refuzînd să îndeplinească şi rolul de amortizoare, îl făceau pe Jean-François să tresară puternic în şa.

Tînărul avea spirit ştiinţific. De obicei nu-şi dădea frîu liber imaginaţiei şi, după ce adoptase un ritm de croazieră, îşi îndreptă atenţia spre ceea ce se petrecea în jur. Spre mirarea lui, avea impresia

că traversează un oraş necunoscut. Dar era cartierul Vaugirard, cartierul său. Înainte ca războiul să exileze la Coutances clasa de „matematici speciale", cobora această stradă zilnic, în drum spre liceul Buffon. Magazinele închise, lipsa vehicolelor şi rarii pietoni să fi fost cauza acestui simţămînt bizar ? Descoperea o nouă formă şi culoare caselor ; descifra cu stupoare anumite firme pe care parcă le vedea pentru prima oară. Străzi atît de familiare precum strada Favoritelor, strada Voluntarilor, strada Procesiunii i se păreau că oferă privelişti misterioase. Pedalînd întruna, înţelese : le vedea atît de diferite, desigur, pentru că în mod nedeslușit se temea că nu le va revedea multă vreme.

Jean-François n-avea o inimă de piatră dar nici nu era sentimental ; ridică din umeri şi, întorcînd în acelaşi timp capul spre stînga, nu observă o ridicătură a solului datorată unor recente lucrări utilitare. Bicicleta devie brusc şi abia îşi recăpătă echilibrul.

— Visarea nu e bună pentru sănătate ! mormăi băiatul.

Ajuns la întretăierea străzii Le Maine cu bulevardul Montparnasse, fu silit să se oprească. Căruţe ţărăneşti, ticsite cu saltele, cufere, coşuri, coteţe în care cotcodăceau şi măcăiau găini şi raţe, urcau spre poarta Orléans. Un alt val de pietoni, de data asta încărcaţi cu valize, papornițe şi cutii de carton legate cu sfoară, se îndreptau spre gara vecină. Trebui să-şi croiască drum pe jos prin mulţimea care înainta cu privirea mohorîtă, într-o tăcere copleşitoare, tulburată doar de scîrţîitul osiilor.

După ce traversă bulevardul, Jean-François încălecă din nou pe bicicletă şi o porni în continuare pe strada Vaugirard. Drumul şi trotuarele erau semănate cu hîrtii murdare, cu paie, cu sticle goale şi cioburi.

„Avantajul dopurilor, se gîndi el : nu-i pericol să-mi plesnească vreun cauciuc."

Pe bulevardul Saint-Michel, aceeaşi afluenţă şi dezordine ca în Montparnasse ; şi cu toate că buna lui dispoziţie începea să dispară, în mijlocul dramei omniprezente, se simţea ciudat de calm şi aproape străin. Nu că ar fi fost insensibil. Trebuia să recunoască totuşi că, deşi era singur iar ai lui răspîndiţi, suporta evenimentul cu sînge-rece. Era un băiat de nouăsprezece ani, bine făcut, cu o bună condiţie fizică şi care, pe o vreme frumoasă ca asta, la sfîrşit de primăvară, o pornea spre Troyes, aşa cum făcuse adesea în timp de pace. O sută cincizeci şi opt de kilometri de parcurs, prin Brie-Comte-Robert, Provins şi Nogent-sur-Seine, nu era un cap de ţară ; la vîrsta lui părea aproape o distracţie. Două puncte întunecate doar : mai întîi afurisitele astea de dopuri care, hotărît, nu constituiau erzaţul ideal pentru un cauciuc de bicicletă, şi-apoi capacul de nori de funingine, treptat transformaţi într-un fel de burniţă uleioasă şi neagră ce-i năclăia mîinile încleştate pe ghidon. Şi cum fusese crescut în rigide principii de morală burgheză, se întreba dacă nu era vinovat, dacă nu era un francez rău, un fiu rău, un frate rău pentru faptul că nu resimţea deznădejdea de care ar fi trebuit să fie cuprins, că nu împărtăşeşte, cu o inimă înduioşată, suferinţa atîtor compatrioţi smulşi de la căminele lor.

„În definitiv, își zicea pe cînd traversa Marna pe podul de la Charenton, ce sînt eu de vină ? Îi plîng pe toți acești oameni, dar nu-i un motiv destul de puternic ca să-mi smulg părul din cap."

Apăsă și mai tare pe pedale, deși drumul era cam desfundat, iar pe alocuri hîrtoapele îi puneau șalele la grea încercare. După ce depăși periferia, toate satele păreau părăsite. Cafenele, băcănii, măcelării, brutării, primării chiar, își închiseseră porțile. Nu se mai auzea nici un cîntec de cocoș, nici un muget, nici un behăit. Pe unica și interminabila stradă ce formează de-a lungul șoselei naționale satul Guignes, Jean-François zări un bătrîn singuratic, cu luleaua în gură, șezînd călare pe un scaun în pragul casei sale. Apăsă pe frînă și puse un picior la pămînt.

— Mă iertați, domnule, unde sînt ceilalți ?

Cu dreapta omul își scoase pipa din gură și-și duse mîna stîngă pîlnie la ureche.

— Ce spui, tinere ?

Era surd, și Jean-François îi repetă întrebarea ridicînd tonul.

— Unde-ar putea fi în altă parte decît la lucru ? făcu el cu o strîmbătură.

Își vîrî din nou pipa în gură.

Inutil să insiste. După Guignes, cîmpul se întindea verde sub cerul de un albastru intens. Grîul crud fremăta cît vedeai cu ochii. Norul negru dispăruse. Soarele era sus pe cer, iar căldura creștea. Străbătînd o pădurice umbroasă care-i răcori fruntea, Jean-François auzi cucul. Ca să-l mai audă o dată, se așeză pe taluz, la umbră, și-și atacă proviziile. Cum era cu putință ca lumea să fie în război ? Viața nu continua cu măruntele-i necazuri

și firavele-i bucurii ? După ce înghiți un ou tare și două sandvișuri, i se făcu sete și-și aminti că nu luase la el nimic de băut. Se urcă din nou pe bicicletă și o porni la vale către Provins. Orașul era și el pustiu și trebui să urce o stradă în pantă pentru a da pe gît în grabă un pahar de vin roșu ordinar, într-un local gata să închidă.

Se afla la jumătatea drumului Paris-Troyes și, aplecat peste ghidon, hotărî să dea bice cailor. Ciclistul care vrea să respecte o medie de viteză nu mai e decît o pereche de picioare ce mișcă neconțenit. Astfel, Jean-François abia întrezări marile alinieri de plopi de la intrarea în Nogent, la confluența rîului Aube cu Sena, și cu greu bănui tristul oraș Romilly.

Soarele scăpăta cînd ajunse la Troyes. Trecînd peste podul de cale ferată care domină gara, fu din cale-afară de surprins constatînd că peroanele erau complet lipsite de viață. Nici slujbași, nici călători. Doar cîteva garnituri ce staționau pe linie moartă.

Sabine ocupa, în spatele bisericii Sainte-Savine, un pavilion situat în mijlocul unei grădini unde un cireș și-un corcoduș se înălțau înconjurați de trandafiri — puzderie de trandafiri. Cînd Jean-François împinse portița, o văzu cum, cocoțată pe o scară, culegea cireșe, cu coșul atîrnat de braț.

El o strigă ; ea scoase un țipăt, coborî valvîrtej și se aruncă de gîtul lui. După ce efuziunile se isprăviră, o întrebă dacă tatăl lor era acolo. Sabine păli. Nu-l văzuse. N-avea nici o știre de la el. Aflînd că plecase cu două zile în urmă de la Paris spre Troyes, ochii i se umplură de lacrimi.

— Doamne ! Ce i s-o fi întîmplat ? murmură ea.

Dar Sabine ştia să se stăpînească şi-şi ţinu firea. Fusese o fată graţioasă, o brunetă picantă, cu ochii mari, negri, languroşi uneori. La optsprezece ani se măritase cu Charles Fourquet, camarad de arme al fratelui ei Clément, şi care, mai norocos, scăpase din măcel. În 1916, un glonte i se înfipsese în braţul drept, secţionîndu-i nervul radial. Braţul rămăsese pe trei sferturi condamnat : era pe-atunci ceea ce se numea „o rană bună", de pe urma căreia erai reformat. Charles avea prestanţă, o frunte frumoasă, mustaţă blondă cuceritoare şi purtări alese. Mica întreprindere de tricotaje de comandă, creată de el îndată după ce reintrase în viaţa civilă, funcţiona normal. Toate aceste avantaje o cuceriseră pe Sabine. La treizeci şi şapte de ani, îşi păstra vioiciunea şi, uneori, o spontaneitate de adolescentă. Era veselă din fire, ca mama ei, dar şi pradă unor bruşte melancolii.

Îşi pofti fratele în casă şi-i spuse că soţul ei plecase cu Marianne să afle ce mai e nou. Cei mai mulţi vecini părăsiseră oraşul. Charles pregeta. Ce să facă ? Să-l mai aştepte pe tatăl ei ca să se hotărască ? Jean-François era de părere că trenul în care se urcase acesta fusese deviat de pe itinerarul normal şi că nu mai trebuiau să conteze pe el.

— Mă duc pe la Dutilleux, zise el, să văd dacă ştiu ei ceva. Dar pe jos. Am oasele zdrobite.

Papetăria îşi încetinise activitatea. Mulţi muncitori plecaseră. Marcelin, bătrînul maistru, se văita. Nu-l văzuse pe domnul Albert. N-avea idee unde

putea să fie. Jean-François îi vorbi de Limoges. Omul se scărpină în cap.

— Nu-i de mine, zise el. Am şaizeci de ani şi sînt plin de reumatisme.

Jean-François îl lăsă tare descumpănit, apoi se îndreptă spre centrul oraşului, pentru a suna la uşa unui fost coleg de şcoală, René Potier, fiul unui negustor de biciclete. Vlăjganul, roşcovan şi zburlit, mare chiulangiu în timpul studiilor lor comune, îl înştiinţă că tatăl său făcuse plinul de benzină şi toată familia se pregătea să pornească în zori spre sudul Franţei.

— Ce bine, adăugă el, că vacanţa a venit cu o lună mai devreme ! E loc şi pentru tine în maşină dacă vrei.

Jean-François socoti că prietenul său prea ia în glumă deruta armatei franceze, dar preferă să nu discute. Se mulţumi să-l întrebe dacă nu i-ar putea procura o pereche de cauciucuri mai bune. În sprijinul cererii sale îşi povesti escapada pe dopuri. Potier se lovi peste coapse.

— Eşti un as, zise el. Magazinul e închis ; tata nu mai vrea să vîndă nimic, dar îţi dau eu o pereche de cauciucuri noi-nouţe, după care vom bea un pahar în aşteptarea unor zile mai bune.

Rătăciră prin oraşul cufundat în beznă. Lampadarele erau vopsite în albastru şi nici o lumină nu străbătea prin ferestrele camuflate.

— Nu ţi se pare că e ca şi cum am fi orbit cu toţii ? remarcă voiosul Potier. Ca şi cum, din fericire...

Jean-François îl găsi mai puţin hîtru ca odinioară. Buna lui dispoziţie suna fals, cu toate că insistă :

— După război meriţi să concurezi la Turul Franţei, nu crezi ?

La Café de Paris, o lumină slabă se strecura pe sub uşă. Intrară. Cîţiva consumatori şedeau de vorbă în şoaptă în sala prost luminată, unde ghivecele de aramă cu plante verzi răsfrîngeau o lucire discretă.

— Ia taci şi fii cu băgare de seamă ! mai zise Potier. E cam sinistră crîşma asta !

Comandă două lichioruri cu anason unui chelner ursuz şi chel care declară :

— Bine. După voi, nu mai servesc pe nimeni. O ştergem la ţară.

Îşi goliră la iuţeală paharele şi ieşiră. Observară deodată că nu aveau ce să-şi spună. De patru ani nu se mai întîlniseră decît în răstimpuri ; pierduseră contactul. După ce eşuase de două ori la examenul de bacalaureat, Potier renunţase la studii. Îl ajuta acum pe tatăl său la vînzarea bicicletelor. Jean-François, care luase cu brio bacalaureatul, nutrea cele mai înalte ambiţii. Nu mai aveau un teren de discuţie, un limbaj comun.

— Ei bine, noroc, băiete, zise moale Potier.

Tonul nu mai era zeflemitor. Se putea desluşi chiar o jenă vecină cu îngrijorarea. Pentru a strînge mîna colegului său, Jean-François îşi trecuse caucicurile peste piept, în bandulieră.

— Ştii cu cine semeni ?

— Nu.

— Cu un campion de ciclism, cum s-ar zice, cu un vînător de caschete.

Şi rîsul i se pierdu în noapte.

Cînd Jean-François se întoarse la ai lui, nepoata sa Marianne îl îmbrăţişă cu foc.

— O, dragă unchiule, cît mă bucur că te văd !

Era cu un cap mai scundă decît el, dar la paisprezece ani părea o tînără în plină floare. Părul negru şi des, aproape uleios, ochii mari, negri, buzele cărnoase, pielea bronzată, o făceau să semene cu femeile din Orientul Apropiat. Familia Fourquet era originară din Flandra unde sîngele maur, amestecat cu cel spaniol, a lăsat urme, reapărînd uneori, după mai multe generaţii, cu toată forţa. La Marianne, liniile voluptuoase ale trupului, mersul unduios, gesturile legănate, contribuiau la această impresie ambiguă. „E Salomeea", gîndi Jean-François, care n-o mai văzuse de un an şi nu asistase la transformarea florii în fruct.

— Haide, Marianne, încetează cu demonstraţiile, lasă-l pe unchiul tău în pace, zise Charles Fourquet.

Ea se supuse, nu fără a-şi ţuguia buzele a nemulţumire, în timp ce Sabine, poruncindu-le tuturor să se aşeze la masă, aducea un castron fumegînd.

— V-am pregătit o supă.

Aburii se răspîndeau ademenitori şi se simţea o uşoară aromă de ţelină. Stăpîna casei se mîndrea cu priceperea în pregătirea bucatelor. După ce înghiţi trei linguri, soţul ei se opri.

— Mă întreb, Jean-François, cum ai putut ajunge pînă aici. Am întîlnit în oraş un redactor de la ziarul local care dealtfel se pregătea să plece. Mi-a spus că, potrivit ultimelor ştiri, nemţii s-ar afla la mai puţin de cincizeci de kilometri. Această supă e poate ultima pe care sora ta o pregăteşte în casa asta. Vom pleca mîine dimi-

neață devreme. Și tatăl tău despre a cărui soartă nu știm nimic ! Îi cunoaștem noi pe nemții ăștia, încă din 1918 ! Îți taie pofta de mîncare, nu alta !

Isprăvi totuși supa din farfurie, își înfipse furculița într-o felie de rasol la care adăugă sare și cîțiva castraveciori murați apoi, cu un aer stînjenit, îl anunță pe cumnatul său că pe lîngă Sabine și Marianne, trebuia să ia în automobil și doi vecini septuagenari, cărora le promisese să nu-i abandoneze. Trebuia de asemenea să se gîndească la bagaje.

— Într-un cuvînt, băiete, vom fi și așa cinci într-un vehicol de patru, iar dacă tu ți-ai putea continua călătoria pe bicicletă, m-aș simți mai liniștit și pentru noi și pentru tine.

Jean-François, fluturînd cauciucurile noi, declară că asta era și intenția lui, și-i dădu întîlnire la Limoges, iar în întrecerea dintre bicicletă și automobil, înțelegea să cîștige cursa.

— Te invidiez că mai poți glumi, făcu Charles. Eu sînt la capătul puterilor. Acum mă duc să mă culc și te sfătuiesc să faci la fel. Teamă mi-e că ziua de mîine ne va pune la grea încercare.

Pe la două noaptea, bubuitul tunului îi trezi pe toți ai casei, cu excepția lui Jean-François care, frînt de oboseală, dormea buștean. La șapte, o explozie mai puternică decît celelalte și prelungită ca un bubuit de tunet îl azvîrli jos din pat.

În fața casei, Charles îngrămădea geamantanele pe acoperișul mașinii, un Donnet vechi, apoi fixa bicicleta Mariannei. Cuplul de septuagenari, sprijiniți în baston, îl priveau abătuți. Trandafirii în floare își răspîndeau parfumul în răcoarea dimineții. Zgomotul tunului se apropia. O

explozie zgudui pămîntul, și o roză învoaltă își scutură petalele. „Dacă se pornesc acum să atace trandafirii, unde o să ajungem ?" se gîndi mașinal Jean-François. Dar redevenind stăpîn pe sine, se mustră : „Nu-i momentul să visezi, băiete". Se repezi în bucătărie, înghiți trei tartine cu unt, bău o ceașcă de cafea cu lapte și, îmbrățișîndu-i pe toți, se sui pe bicicletă.

După violentele zdruncinături suferite în ajun de pe urma practicării ciclismului pe dopuri, cauciucurile cele noi îi ofereau agreabila senzație că înaintează pe vată. La prima sută de metri, îl apucă o durere de spate care, după trecerea podului de cale ferată, se potoli treptat. Pe bulevardul Victor Hugo, apoi pe bulevardul Belgiei, amîndouă la fel de pustii, pedala sprinten și-și zicea că, în ritmul acesta, îi vor trebui cel mult două ore de mers încet pentru a parcurge cei aproape cincizeci de kilometri ce despart Troyes de Saint-Florentin.

Dar ajuns pe drumul spre Auxerre, entuziasmul îi mai scăzu. Pe toată lățimea, șoseaua era blocată de o lume ce mișuna înaintînd cu viteza unui om la pas. Era o magmă de toate vîrstele, de la moșneagul cîrcotaș pînă la plodul gălăgios, unii trăgînd după ei cărucuri de mînă, alții împingînd cărucioare de copii, tărăboanțe, peste care îngrămădiseră bagaje de tot felul. Cariole, care cu boi, cotigi, căruțe pe două roți, la care erau înhămați cai mari de povară, se îngrămădeau de-a valma cu automobilele de toate mărcile și de toate dimensiunile, de la străvechiul 5 CV Citroën 1922, la nou-noutul Peugeot 202 — 1938, de la masivul torpedo Renault 40 CV

1926, la puternica limuzină Delage 1934. Pasionat de automobile, ca toţi băieţii de vîrsta lui, Jean-François se silea să le recunoască. Cele mai rapide căutau să le depăşească pe cele mai leneşe, care-ar fi vrut să depăşească altele şi mai leneşe.

Părea, de fapt, că întreg oraşul Troyes, împreună cu periferiile şi satele înconjurătoare, hotărîse într-un tîrziu să-şi evacueze locuitorii ; şi curînd curiozitatea deveni la Jean-François mai puternică decît amărăciunea pricinuită de imposibilitatea de a înainta normal. Îi observa pe fugari şi descoperea pe chipurile lor toate expresiile dezorientării. La unii — cei mai numeroşi —, care înaintau cu privirea în gol, ghicea buimăceala : porniseră la drum fără să se gîndească, pentru că li se spusese să plece ; oile lui Panurge se transformaseră în roboţi. La alţii, care priveau în dreapta şi-n stînga, cu mişcări spasmodice, triumfa teroarea de fiecare clipă, o teroare care nu-i va părăsi cîtă vreme se vor afla pe drumurile pribegiei ; se temeau să nu fie bombardaţi, mitraliaţi ; ştiau că aventura lor nu se putea sfîrşi decît rău. În fine, alţii, la capătul răbdării, erau gata să facă întreg pămîntul răspunzător de nenorocirea lor. Cum Jean-François se dăduse jos, ţinîndu-şi bicicleta de ghidon pentru a se strecura printre două automobile, izbi fără să vrea cu cotul o femeie între două vîrste, care împingea un cărucior de copil la care era înhămat un caniş negru. Femeia se întoarse către el şi, cu ochii ieşiţi din orbite, scoase de două ori un urlet îngrozitor, un urlet de nebună, în timp ce cîinele, ridicat pe labele dindărăt, lătra furios. Băiatul

îşi cerea întruna scuze, dar în zadar, căci o privire ucigaşă îl urmărea.

— Nu poţi să fii mai atent, fiară ? Nu cumva oi fi vreunul din coloana a cincea ?

Murmure ameninţătoare se ridicau în jurul lui. Pătrunse în convoiul de maşini şi se îndepărtă. Drumul urma să-i fie astfel presărat de incidente pînă la Saint-Florentin. I se întîmpla să parcurgă o sută-două de metri pedalînd de-o parte sau alta a şoselei, apoi o învălmăşeală de maşini şi de pietoni la care se amestecau, behăind şi mugind, oi, capre şi vaci, ridica o stavilă de netrecut. Atunci escalada taluzul şi, cu bicicleta pe umăr, trecea peste cîmp pentru a ieşi cît mai departe în şosea.

Această metodă era din păcate impracticabilă la traversarea oraşelelor şi satelor. I-a trebuit o jumătate de oră pentru a ieşi din satul Bouilly, încă o jumătate de oră la Auxon, dar blocarea produsă de ciocnirea a două vehicole îl imobiliză timp de aproape o oră chiar înainte de a intra în Neuvy-Sautour.

Era două fix cînd începu să zărească Saint-Florentin. Nu cunoştea oraşul, şi rătăci mai întîi fără rost pe străzi. Majoritatea prăvăliilor erau închise iar trotuarele ocupate de refugiaţi care, aşezaţi pe lăzi, pe scaune de bucătărie, sau pe trepte de piatră în faţa porţilor, păreau nişte nomazi în faţa corturilor. Unii vegheau bucatele improvizate care fierbeau pe cîte-o lampă cu petrol, pe un reşou de campanie sau la un simplu foc de lemne aprins la rigola trotuarului. Descurajat de acest spectacol, Jean-François ajunse în piaţă. Pe o bucată de pînză, pe fron-

tonul halelor, se putea citi : *Centru de ajutorare.* Intră. O masă confuză de mii de capete se agita și discuta cu aprindere în acest spațiu închis și sonor, în care pluteau mirosuri suspecte. Femei cu brasarda Crucii Roșii distribuiau sandvișuri și căni cu ceai. Se apropie și el.

— E mare foamea la vîrsta dumitale, îi spuse zîmbind una din femei.

Îi oferi trei sandvișuri. El le înghiți lacom, bău o cană cu ceai, apoi se așeză într-un colț, pe o ladă goală. În jur, ființe anonime, care toate se asemănau prin aerul lor abătut, ședeau pe bănci ori chircite pe caldarîm, și-și comunicau informații pe care pretindeau că le dețin din sursă sigură. Băiatul ciuli urechea la acest zumzet de vorbe care stîrneau luciri în ochii celor ce le ascultau.

— Roosevelt i-a declarat război lui Hitler.

— Nu încă, dar o să-i declare.

— Dacă vă spun că s-a și făcut...

— Tancurile germane au înaintat prea mult. Vor rămîne fără benzină, iar tunurile de 75 pe care Weygand le-a masat pe malul stîng al Loirei vor trage în tancuri ca-n iepuri.

— Ioana d'Arc nu-i va lăsa să treacă dincolo de Orléans.

— Se pare că flota engleză a distrus complet portul Kiel.

— Cum o să reziste cuirasatele lor de buzunar în fața vestitei *Home Fleet* ?

Erau și cobe, care nu vorbeau decît de catastrofe adăugînd și de la ei.

— Știți că sînt la Troyes !

— Dacă n-ar fi decît la Troyes ! Dar sînt la Sens, dragă domnule, poate chiar la Châtillon-sur-Seine. Vom fi prinși ca într-un clește.

— Nu mai există armată franceză.

— Și a cui e vina ?

— Am fost trădați.

— De cine ?

— Gamelin e un incapabil.

— Puteau să vadă asta mai dinainte.

— E o lovitură premeditată de multă vreme.

— În orice caz, s-a zis cu noi.

— Francezii nu știu decît să înfulece. Adio fripturi la grătar !

— Ia spuneți, voi ăștia îmbuibații, v-ați privat vreodată de ceva ?

Discuția amenința să devină încordată. Exasperat de aceste vorbe delirante, Jean-François se ridică și, împingîndu-și bicicleta, căută un loc la intrarea în hală. Dacă cumnatul său izbutea să ajungă la Saint-Florentin cu hodoroaga lui, sigur va face escală la *Centrul de ajutorare*, și înțelepciunea îl sfătuia să aștepte acolo. Din locul unde se afla acum, putea să controleze toate intrările și ieșirile ; dar nici aici conversațiile nu erau mai încurajatoare decît cele pe care le auzise. Oameni veniți de la Montereau declarau că după ce străbătuse Sens, nesfîrșitul lor convoi fusese atacat de avioane, bombardîndu-l și mitraliindu-l, și făcînd vreo sută de victime. Vorbeau de capete retezate, de brațe și picioare smulse, de sînge care țîșnea de pretutindeni. Jean-François ar fi vrut să-și astupe urechile. Dar nu îndrăznea, și sinistrul pomelnic continua la nesfîrșit. Un veteran de la 1914—18 observa cu răutate

că, pe vremea lui, ştiau să se bată. O femeie căruntă îi replică prompt că bărbatul ei fusese ucis în 1917 şi că noul război putea fi pierdut, numai fiul ei să n-aibă aceeaşi soartă ca tatăl său. Jean-François era surprins că nimeni nu protestează.

Niciodată timpul nu i se păruse atît de lung. Ceasul arăta ora trei fără un sfert. Dacă zvonurile pesimiste care circulau erau cît de cît întemeiate, nemţii aveau să fie la Saint-Florentin a doua zi sau poate chiar mai curînd, înainte de căderea nopţii. Hotărî să mai aştepte cel mult pînă la cinci, după care să pornească din nou la drum.

Nu putea circula prin hală din cauza bicicletei, pe care ţinea s-o păstreze lîngă el. Imagini dezlînate i se depănau în minte. Se gîndea la mama lui lăsată la Paris, la tatăl lui, întrebîndu-se dacă-l va regăsi la Limoges, la profesorul său de la liceul Buffon, poreclit moş Cosinus care, cu nici o lună în urmă, la Coutances, expunea cu o voce tremurătoare marilor săi „matematicieni" modul de integrare a unei ecuaţii. „Trebuie să aflaţi funcţia *y* care verifică ecuaţia, sau cel puţin, domnilor, să reduceţi problema la o cuadratură." Izbucni într-un rîs nestăvilit la amintirea bătrînului „prof" care era atît de miop încît într-o zi luase cîrpa de şters tabla drept batistă şi-şi mînjise faţa cu cretă. Simţi în jur priviri mustrătoare. Cum se putea rîde în situaţii atît de dramatice ?

Cu cotul sprijinit de şaua bicicletei, aproape aţipise cînd simţi o mînă pe umăr.

— Jean-François, dormi ?

Sabine şi Marianne erau în faţa lui. Prima avea o figură îngrijorată. Cea de-a doua îi scotea limba cu obrăznicie.

— Închipuie-ţi, continuă Sabine, că l-am pierdut pe Charles.

Băiatul se schimbă la faţă.

— Cum l-aţi pierdut ?

— Linişteşte-te : vreau să spun ne-am rătăcit, i-am pierdut urma. Astăzi e mai bine să fii pe jos decît în maşină.

Apoi îi dădu explicaţii. Rabla înainta anevoie şi atît de încărcată încît partea din spate a caroseriei atingea pămîntul. Cum viteza maximă nu depăşea cinci kilometri pe oră, mama şi fiica au preferat să-şi dezmorţească picioarele. Amîndouă au suit panta pe jos, fără să se grăbească şi, ajunse în vîrf, au aşteptat. La capătul unui urcuş puţin mai lung şi mai abrupt decît celelalte, la vreo zece kilometri de Saint-Florentin, aşteptaseră trei sferturi de oră fără să-l vadă apărînd pe Charles. Şoferul unui camion militar oprit în faţa lor le propusese să le ia. Destul de molatecă de felul ei, Mariannei nu-i prea plăcea mersul pe jos. Amîndouă acceptaseră oferta. La intrarea în Saint-Florentin, părăsind camionul, se aşezară în firida unei ferestre, sperînd să vadă ivindu-se maşina. Mai trecuse o oră. În cele din urmă, vreo treizeci de militari zdrenţăroşi, cu puşca în bandulieră, le strigaseră că nemţii erau pe urmele lor şi că ar face bine să nu se prea arate. Iar ele se conformaseră pe dată.

— Acum că ne-am regăsit, dragă Jean, sper să rămîi cu noi. Vom fi mai liniştite în privinţa ta.

— Îmi pare rău, dar nu țin să cad în ghearele fritzilor. Ca să mă expedieze într-un lagăr de concentrare, vă foarte mulțumesc ! Și-apoi nu uita că i-am promis mamii să i-l aduc pe bătrîn. Mai am o bucată bună de drum pînă la Limoges ! Noroc !

Ieșiră din hală, se îmbrățișară, iar Jean-François se urcă pe bicicletă.

— Curaj, fetelor ! strigă el adresîndu-le o ultimă privire înduioșată dar și zeflemitoare.

Apoi dispăru la colțul străzii.

4

TOT FELUL DE VEHICOLE : trăsuri cu banchete, briște, brecuri, cabriolete, landouri, faetoane, camioane, camionete, furgonete, mașini de toate mărcile și de toate vîrstele, de la tractorul agricol pînă la remorcă, lamentabilul defileu al exodului, încadrat de cicliști și de pietoni cu chipul la fel de împietrit, se îndrepta spre podul de peste Mosela. Sergentul Augustin Dupont privea distrat acest șuvoi neîntrerupt care, de-o săptămînă, bătea străzile orașului. Îndărătul său, o pancartă fixată pe-o poartă semnala : *Comandament*. Indiferent la agitația și îmbulzeala din jur, privirea lui cuprindea cu melancolie perspectiva prelungă a pieței cu primăria din veacul al XVIII-lea, fîntîna din centru din veacul al XVII-lea, reconstruită după distrugerile din

1914—18, arcadele în stil italian care-i evocau sub cerul Lorenei, în chip neașteptat, porticurile din Pisa și din Bologna.

De nouă luni și mai bine, viața îi era statornicită în acest cerc strîmt, unde mai întîi se plictisise de moarte, pînă la disperare apoi, puțin cîte puțin, își aflase un rost în existența diminuată, absurdă, atît de puțin făcută pentru un profesor agregat în istorie, autor al unei teze asupra lui *Marc Aureliu și epoca sa*, primită la Sorbona cu *maxima cum laude*. Zilele treceau fără să știe cum, în searbedele îndatoriri de conțopist ce-i reveneau secretarului unui locotenent-colonel de la serviciul Etapelor. Totul se schimbase în luna martie, odată cu apariția Evelynei, micuța Evelyne atît de sperioasă, de discretă, de sfioasă și neîncrezătoare și care, pe neașteptate, cu nici o săptămînă în urmă, se dovedise plină de înflăcărare, pasionată, făcută să iubească. Lipsit din cauza mobilizării de o companie feminină, cu toate că după zece ani de căsătorie nu încetase să nutrească o profundă afecțiune față de Nina, soția lui, n-a rezistat zîmbetului șovăielnic al tinerei învățătoare. Și iată că îndată ce-o cucerise era silit s-o părăsească, pentru a n-o mai revedea fără îndoială niciodată. Pe de-o parte se simțea cuprins de remușcări în privința ei : cînd o tînără de douăzeci și cinci de ani i se încredința lui, cuadragenar, cu toată încrederea, era oare cinstit să-i ascundă nu numai că era căsătorit, ci și tată al unei fetițe de nouă ani ? Nu-și făcea oare Evelyne iluzii în privința lui ? Nu spera că o va lua în căsătorie ? Pe de altă parte, de cînd era a lui, se simțea tot mai legat de ea. El care din septembrie

1939 se plictisise în această încremenită capitală de canton, în ciuda forjelor și oțelăriilor de pe malul rîului molcom, și-ar fi prelungit bucuros șederea aici cu cîteva săptămîni, poate chiar cu cîteva luni.

Peste o oră totuși, hotărît, urma să plece. Asocia în gînd fuga disperată a oamenilor în fața înaintării germane cu neglijabila sa aventură personală. Sărmana Evelyne, rezervată dar sensibilă, aparent ștearsă dar capabilă de elanuri spontane! „Un vulcan sub calota de gheață", îi șoptise după ce ea i se dăruise pentru prima oară. Fata îi întorsese brusc spatele, posomorîtă și tulburată, șoptind: „Ești rău. Mi-e rușine". Ea știa că plecarea colonelului, însoțit de secretarul său, va avea loc în ziua aceea. I-o spusese chiar el în ajun, după ultima îmbrățișare. Un moment se gîndise chiar să meargă pînă la capăt cu mărturisirile, să-i spună tot adevărul, pentru a n-o lăsa pradă unor nădejdi amăgitoare. Dar se răzgîndise fie la ideea șocului pe care l-ar fi suferit fata, fie de teama îndreptățitelor învinuiri pe care le-ar fi primit el. Își dădea seama acum — prea tîrziu — de lașitatea lui. Ea îi promisese că va trece prin fața comandamentului pentru a-i spune încă o dată la revedere, nu adio. Ceea ce însemna o mare îndrăzneală din partea ei și o dovadă irecuzabilă a simțămîntului pe care-l nutrea față de el, căci putea fi văzută și auzită, iar o învățătoare celibatară, într-un orășel de provincie, trebuie să-și păzească cu strășnicie reputația.

Observă deodată că în fața lui piața era goală. Nici urmă de șuvoiul uman care sporise și mai mult în ultimele două zile. Ce însemna această

dispariție? Trebuia să conchidă că inamicul se afla în imediata apropiere? Colonelul de Bourdaillac sosise în ajun de la cartierul general, în veston de piele, cu casca pe cap, în timp ce, în obișnuitele turnee de inspecție, arbora o pufoaică ajustată pe talie, care-i venea foarte bine și un strălucitor chipiu cu cinci galoane de aur. Ordinele sale erau categorice. Armata a IX-a fusese înfrîntă; toate trupele de pe frontul Lorenei trebuiau — întristător eufemism militar — să se „realinieze". Destinația comandamentului de Etape 25: Autun. O retragere de asemenea importanță dovedea gravitatea situației.

Augustin clătină din cap. Era de datoria istoricilor viitorului să lămurească această chestiune, dar nici în plin război marile drame colective nu împiedică destinele individuale să-și urmeze cursul. Destinul său prezent se orînduia în funcție de o modestă învățătoare timidă, întîlnită într-o seară într-un tren local, la plecarea din Nancy. Colonelul îi acordase o permisie de-o zi, cu condiția să nu depășească limita teritorială a comandamentului de Etape. După ce stătuse și visase lîngă palatul ducal și în fața grilajului aurit din piața Stanislas, făcuse calea-ntoarsă cu trenul de noapte. Compartimentul vechi de clasa a treia era slab luminat doar de două becuri albăstrui. Dincolo de periferia marelui oraș, nici o lumină nu mai pîlpîia în cîmpia cufundată în beznă. Instalîndu-se pe banca tare de lemn, zărise două siluete feminine așezate una în fața celeilalte. La început nu le acordase atenție; dealtfel îi era și greu să le distingă trăsăturile. Una din ele coborî la Frouard. În timpul staționării în gară, o privi pe cea care

ședea nemișcată în colțul ei. Era o tînără cu trăsături fine și o expresie serioasă. Îi zîmbi mașinal. Un zîmbet identic, repede șters, îi răspunse cînd, trenul trecînd prin dreptul unei topitorii, interiorul compartimentului căpătă un plus de lumină. Augustin tocmai se hotăra să vorbească dar, ca și cum și-ar fi reproșat încurajarea pe care o dăduse unui necunoscut, domnișoara își plecă ochii, apoi și-i întoarse spre portieră, și între ei nu mai fură decît scuturăturile ritmice și trosnetele vagonului hodorogit. Totuși bărbatul nu contenea să-și ațintească ochii asupra tovarășei de călătorie. La un moment dat, obosită să tot privească pierdut în noapte, întoarse capul. Ochii li se întîlniră. El surîse din nou și, în penumbră, i se păru că distinge un răspuns la politețea lui, printr-un tremur abia schițat al buzelor. Atunci se încumetă.

— Iertați-mă, domnișoară, zise, dar de vreme ce întîmplarea ne-a adus în acest compartiment, și sîntem nevoiți să călătorim împreună, nu credeți c-ar fi mai puțin trist dacă am sta de vorbă ?

Avea să-i mărturisească mai tîrziu ce o sedusese la el din primul moment : cuvîntul acela „trist“ rostit cu un aer de gravitate și blîndețe. Ar fi fost de ajuns ca în loc de „mai puțin trist“ să fi spus „mai amuzant“, și nici n-ar fi binevoit să-i răspundă. La douăzeci și cinci de ani, Evelyne era o persoană foarte romantică.

Ea îi răspunsese așadar că nu obișnuia să stea de vorbă cu oameni pe care nu-i cunoștea și că uniforma nu i se părea o recomandare suficientă.

El rîse, încuviință, apoi se prezentă.

— Profesor de liceu, făcu ea, oh !

Din nou plecă ochii fără alt comentariu. El insistă.

— Aveți ceva împotriva membrilor corpului didactic ?

O expresie de prefăcută uimire i se ivi pe față.

— Eu ?... Doar sînt învățătoare.

— Avem așadar aceeași meserie.

Fata scutură capul.

— Știți bine că nu.

Se apropiase de ea și o întrebase unde își exercita îndeletnicirea. Chiar în orășelul acela dintre Nancy și Metz unde își mușca el zăbala de șase luni de zile. În timp de pace, școala de fete unde funcționa avea o directoare și două învățătoare. De la începutul anului școlar însă era singură și împovărată de munci. Părinții ei locuiau la Nancy, unde se ducea în fiecare sîmbătă pentru a se întoarce duminică seara. Trebuia să-i smulgă fiecare cuvînt și, după ce vorbea, se înverșuna să-și plece ochii, de parcă s-ar fi simțit vinovată. Interogatoriul la care era supusă o stînjenea atît de tare încît, pentru a i se sustrage, luă o inițiativă de om timid : puse la rîndul ei o întrebare :

— Dar războiul, domnule, ce credeți despre război ?

El nu credea nimic, decît doar, ca un istoric ce era, că orice război e o absurditate criminală, învingătorul abuzînd în mod invariabil de victoria sa, iar învinsul negîndindu-se decît la o revanșă vestitoare a unei repetări a ciclului infernal. Strîns cu ușa, ar fi mărturisit că, împotriva formulei care, de mai multe luni făcea ocolul redac-

ţiilor, nici un război nu putea fi „vesel“ [1], iar cel în care se afla antrenat era mai puţin vesel decît oricare altul. Dar cum evita generalizările pripite, răspunsese că „astfel fiind“ — formulă juridică frecvent întîlnită care de asemenea nu-i plăcea — prefera pacea războiului.

Dialogul continuă şi Augustin se mira singur de interesul pe care-l manifesta faţă de un schimb de cuvinte atît de convenţional. Dar vorbele nu contau, iar această intimitate întîmplătoare cu o tînără pe care cu o oră mai devreme nici n-o cunoştea îi prilejuia o plăcere cu atît mai vie cu cît era mai neaşteptată.

Cînd trenul se opri la staţia unde coborau amîndoi, el fu aproape dezamăgit.

— Am sosit, zise ea.

Iar el :

— Aşa de repede !

Piaţa gării era întunecată şi străbătută de un vînt aspru. Oferi fetei braţul, remarcînd că din cauza stării proaste a drumului risca să se împiedice. Ea acceptă, fără o vorbă dar, după vreo sută de metri, se retrase brusc.

— Cunosc bine drumul, iar dacă m-aş împiedica, am cădea amîndoi.

Un rîs scurt şi nervos însoţi această observaţie.

— Permiteţi-mi să vă însoţesc pînă acasă, zise el, dacă n-ar fi decît ca să vă scutesc de întîlniri nedorite.

---

[1] Aluzie la perioada dintre 3 septembrie 1939 şi 25 iunie 1940 cunoscută în Franţa sub denumirea de „la drôle de guerre“.

— Ţin mai ales să nu fiu întîlnită cu dumneavoastră, răspunse ea sec.

O îngrijorare i se desluşea în voce. El zise cu un aer afectat :

— Aşadar n-aveţi încredere în mine ?

— Dar nu vă cunosc.

— Staţi puţin. Trebuia să mă fi gîndit mai de mult. Cu toate luminile astea voalate, abia m-aţi zărit, după cum nici eu nu v-am văzut. Ne ştim mai ales glasul şi, la lumina zilei, abia ne-am recunoaşte. Priviţi-mă aşadar.

Scoase din buzunar o lanternă şi îndreptă un fascicol luminos asupra chipului său.

— Ei, ce credeţi, am o figură de asasin ?

Ea rîse din nou.

— Iertaţi-mă.

— Vreţi să vă arăt actele de identitate ?

— Nicidecum.

— Gîndiţi-vă. Nu haina face pe om. Niciodată nu sîntem destul de precauţi.

— Ei, lăsaţi.

— Şi dacă aş fi un periculos condamnat de drept comun ?

— Nu.

— Vă puneţi capul ?

— Vă bateţi joc de mine, nu-i frumos.

— Atunci sîntem prieteni ?

— Nu aşa de repede.

Augustin înţelese totuşi că marcase mai multe puncte în favoarea sa, căci fata nu mai părea atît de crispată. Îi mărturisi că în momentul mobilizării se afla în Italia. Vestea îl găsise la Siena, unde făcea cercetări la biblioteca Piccolomini

asupra ilustrei familii cu acest nume, care dăduse doi papi bisericii catolice.

— La Siena ! Ce noroc ! murmură Evelyne. Eu n-am părăsit niciodată Lorena.

Adăugă apoi că a trebuit să renunțe la hîrțoagele lui pentru a se prezenta la centrul de mobilizare de la Châlons-sur-Marne. De-acolo fusese îndreptat la unitatea sa chemată să ocupe un obiectiv de pe linia Maginot. Din fericire, locotenent-colonelul Millin, comandantul Etapelor, căuta un secretar, și descoperise că regimentul care făcea manevre în zona lui avea un sergent agregat în istorie. Îl detașase îndată pe lîngă el. Astfel Augustin scăpase de viața de cazemată, dar munca de conțopist i se părea apăsătoare. Suferea mai ales de singurătate, cea mai rea dintre toate, singurătatea omului învățat înconjurat de ființe inculte. Colonelul era om instruit, dar servituțile ierarhiei limitau practic relațiile dintre ei la cerințele serviciului.

— E prima oară, din septembrie, domnișoară, cînd discut cu plăcere, și întîmplător cu cea mai drăguță învățătoare.

Ea dădu iarăși să se apere.

— Zău că nu sînteți serios. Vorbiți fără să știți. Nu-mi spuneați adineaori că abia m-ați văzut ?

Nu trebuia să rateze ocazia.

— Nu depinde decît de dumneavoastră ca situația să se schimbe și vă mulțumesc că mi-o îngăduiți.

Scosese iarăși lanterna din buzunar și lumina fața tinerei fete. Surprinsă, ea și-o ascunsese în mîini, dar el avusese timp s-o vadă. Nu era de-o frumusețe rară ; avea delicatețe și, accentuată de lumina rece a lanternei, ceea ce se putea numi o paloare interesantă. Nasul ușor cîrn o făcea mai picantă, fapt contrazis de ochii ei adînci, negri, în care se deslușea o teamă provocată neîndoios de ieșirea bruscă din umbră. În general, farmecul ei real era făcut dintr-o gingășie puțin stîngace dar tulburătoare.

— Îmi mențin aprecierea.

— O ! reluă ea grăbind pasul, ar trebui să vă detest.

— Dar nu izbutiți, recunoașteți !

— Sînteți odios.

Grăbindu-se și mai tare, se poticni de un obstacol invizibil, și-ar fi căzut cît era de lungă pe pavajul străzii pustii dacă n-ar fi sprijinit-o el. O clipă, o simți alături gîfîind.

— Vedeți, făcu el, nu sînteți cuminte. Puteați să vă rupeți piciorul. Sprijiniți-vă de brațul meu, iar eu am să luminez strada în fața dumneavoastră.

Ajunseseră în piața la fel de întunecată, spațioasă și pustie, ca și strada pe care o străbătuseră. La orologiul primăriei suna de nouă. Lanterna proiecta pe jos un con de lumină albă.

— Uite-acolo, în dreapta, sub arcade, domnișoară, se află biroul unde cît e ziua de mare îmi îndeplinesc tristele funcțiuni.

— Nici școala mea nu-i departe. Și-acum puteți să mă lăsați.

— Iertați-mă. Dacă ați cădea după ce ne-am despărți, n-aș putea să nu mă consider răspunzător.

— La urma urmei, fac drumul acesta la aceeași oră în fiecare săptămînă.

— Dar nu întotdeauna pe-o noapte atît de neagră.

Ea nu insistă. O apucară pe o străduță, o luară la stînga, și ea se opri.

— Am sosit.

— Adevărat ?

— Da. E la douăzeci de metri de-aici. La revedere.

— Stați puțin. Spuneți-mi măcar numele.

— Evelyne Brissot.

— Atunci la revedere.

Ea îi întinse o mînă pe care el o păstră într-a lui.

— N-ați uitat nimic ?

— Nu cred.

— Cînd ne vom revedea ?

— Credeți că e necesar ?

— Pentru dumneavoastră poate că nu. Pentru mine, care mă sting de plictiseală în acest colț uitat, ar fi un act caritabil din partea dumneavoastră.

Întorcînd capul într-o parte, ea răspunse foarte repede :

— Fie ! Poimîine, aici, la ora șase. Vă previn că n-am decît puțin timp la dispoziție, și nu vă aștept dacă nu sînteți punctual.

Îi eliberă mîna, ea îi întoarse spatele și-o luă la fugă. El urmări, cu lanterna, silueta subțire care se pierdea în noapte.

Nu-l mințise. La vreo douăzeci de metri se opri din fugă, apoi căută în poșetă, își potrivi

cheia în broască, și zgomotul unei uși închise răsună îndărătul ei. Era intrigat, amuzat, încîntat. Merse pînă la ușa aceea și citi pe fronton : *Școala de fete.*

Așa începuse aventura lor. A treia zi, ea fu punctuală, dar cum voia să evite orice întîlnire, îl conduse pe străzi pustii, pe unde nu se vedea nici un trecător, pentru a ajunge la un bulevard străjuit de arbori mari și care domina Mosela. Luna plină arginta cu sclipiri tremurătoare suprafața rîului. Evelyne vorbea puțin și nu numai că-i refuzase brațul, dar se îndîrjea să mențină între ei o anumită distanță, ceea ce de fapt îl mișca mai mult decît îl irita.

— Te temi de mine, Evelyne ?

— Da, domnule.

— Spune-mi Augustin.

— Și de ce mă rog ?

— Nu sîntem prieteni ?

— Nu știu încă.

Evelyne era tot timpul atentă, dar cu cît se apăra împotriva oricărei tentative de intimitate, cu atît el se simțea mai stimulat de piedicile ce i se puneau. În ziua aceea, îi vorbi din nou despre Italia, despre lucrarea pe care o pregătea în ajunul războiului și care trebuia să aibă ca titlu : *O mare familie papală : Piccolomini.* Cînd află că un membru din secolul al XVI-lea al acestei familii, Alessandro, arhiepiscop *in partibus* al Patrasului, scrisese o lucrare licențioasă intitulată în italienește *Rafaella* și în traducere franceză *Instrucțiuni către tinerele doamne,* ea îl lovi cu cotul.

— Nu spune blestemății că plec.

Făcuseră astfel mai multe plimbări, întotdeauna după căderea nopții și pe bulevardul acela puțin frecventat, fără să se oprească sau să se așeze pe o bancă. Încet-încet totuși, Evelyne se îmblînzea, își descrețea fruntea. În fine, într-o zi de aprilie, Augustin îi spuse cu toată seriozitatea :

— Nu crezi, Evelyne, că prietenia noastră s-a născut dintr-un gust comun de a mărșălui ?

Se întreba dacă ea avea să se înfurie la auzul glumei, dar fata îi răspunse la fel de gravă :

— Vrei să spui de-a rătăci pe străzi ?

— Întocmai.

Atunci ea izbucni în rîs, el îi ținu isonul, iar Evelyne reluă :

— Ai suportat încercarea cu vitejie și recunosc că meriți cu prisosință să stai jos. Totuși situația mea mă împiedică să mă afișez cu dumneata într-un loc public. Așa încît, dacă promiți cu sfințenie să dai dovadă de-o conduită ireproșabilă, propun ca viitoarea noastră întîlnire să aibă loc la mine.

Era gata să promită tot ce poftea ea. Ceea ce și făcu, fără exagerare, de teamă ca un exces de entuziasm să n-o pună pe gînduri.

În seara aceea, îi dăduse întîlnire mai tîrziu ca de obicei. Orologiul primăriei număra opt lovituri, înăbușite de o ceață deasă, cînd ciocăni la ușa școlii de fete. La ușă exista și-o sonerie, dar Evelyne, temîndu-se de indiscreția unei vecine răuvoitoare, îi recomandase să n-o folosească.

Avusese el aventuri înainte de căsătorie, dar niciodată nu întîlnise o ființă mai rezervată. Totuși, precauțiile micii învățătoare îl făceau să se simtă ca un prostănac la primii pași în carieră.

Emoția i se risipi îndată, căci abia atinse ușa cu degetul că, încet, pe nesimțite, aceasta se deschise. Era evident că domnișoara îi pîndea de cîtva timp sosirea. Întunericul de la intrare nu-i permitea să distingă decît o formă imprecisă și trebui să aștepte ca ușa să se închidă la fel de încet cum se deschisese, pentru ca lumina să se aprindă în tavanul culoarului.

— Urmează-mă, zise Evelyne în șoaptă.

N-o văzuse pînă atunci decît zgribulită în palton, și-o descoperea într-o bluză roșie și-o fustă bleumarine care-i puneau în valoare bustul bine conturat, picioarele fără cusur. Dar și ea aruncase asupra lui o privire rapidă, ca pentru a se încredința că era el, cel așteptat, apoi, după cum obișnuia, își plecase ochii.

— Aici e odaia unde corectez temele elevelor mele, zise.

Era o sufragerie mobilată cu un bufet stil Henric II, cu o masă și scaune cu pai, în același stil și o lustră pe al cărei abajur din sticlă erau lipite fotografii, astfel încît în transparență apăreau castelele de pe Loara. Pe pereți, cîteva cromolitografii reprezentînd bărci cu pînze.

— Mobila nu-mi aparține, reluă ea. E a fostei directoare, care era căsătorită și mamă de familie. Există și o bucătărie, o baie și două încăperi, dintre care una e camera copiilor. N-am de ce să mă plîng, e foarte comod. Nu dorești puțin muscat ?

Printr-o volubilitate neobişnuită, căuta să-şi domolească stînjeneala destul de vizibilă. Se apropiase de ea şi-i sărutase mîna, pe care fata şi-o retrăsese repede.

— Mi-ai promis să fii cuminte. De cînd sînt aici să ştii că nici un bărbat nu mi-a călcat pragul. Nu mă face să regret excepţia de care beneficiezi. Nu mi-ai răspuns dacă vrei muscat. Ori poate preferi un rachiu de corcoduşe : e o specialitate din partea locului.

— Bine, fie muscat, dar pot să-ţi pun şi eu o întrebare ? Cînd ai să te hotărăşti să mă priveşti drept în faţă ?

— Cînd voi fi sigură de bunele dumitale intenţii.

Îşi puse mîinile pe umerii fetei.

— Hai ! Priveşte-mă !

Ea se supuse. Timp de cîteva clipe, nu se slăbiră din ochi. Evelyne îi avea atît de negri, de un negru cald şi catifelat, încît irisul abia i se distingea de pupilă. O simţi cum tremură. Căuta să se desprindă ; genele i se zbăteau ; respiraţia i se înteţea. Atunci el întări strînsoarea, feţele li se apropiară şi se contopiră.

Sărutul se prelungi. În ciuda celor douăzeci şi cinci de ani ai săi, Evelyne era fără îndoială novice în materie, dar el se străduia s-o iniţieze, şi eleva nu făcea nazuri. Totuşi ea fu aceea care puse capăt iniţiativei lui, îndepărtîndu-l.

— O, zise ascunzîndu-şi faţa în mîini, e rău ce facem ! De ce-ai făcut asta ? Doar mi-ai promis...

— Şi chiar mă urăşti ?

— Da, da, te urăsc. Nu vezi că mi-e ruşine ? Şi-acum pleacă, da, pleacă.

— Evelyne, e un păcat atît de mare să săruţi o fată frumoasă care-ţi place şi căreia speri că nu-i eşti indiferent ?

— Te rog nu mai insista. Taci. Pleacă.

— Bine ! Am să plec, dar nu fără să-ţi spun că n-ai pic de memorie.

— Cum adică ?

— Nu mi-ai oferit puţin muscat, iar eu am acceptat ?

Ea oftă.

— O, Doamne ! Ce om ! Mă rog !

Se duse să ia din bufet două pahare şi o carafă pe trei sferturi plină cu un lichid gălbui bătînd în roz ca topazul trecut prin foc. Îi turnă. El închină în sănătatea gazdei, bău o înghiţitură, apoi zise :

— Ştii că Voltaire pretindea că vinul acesta îi dă viaţă ?

— Nu sînt agregat în istorie.

— E un vin generos. Trebuie să fie degustat pe îndelete. De aceea nu mă voi grăbi să plec, aşa cum m-ai poftit adineaori fără milă.

Fata se mulţumi să ridice din umeri. Augustin îşi termină paharul cu înghiţituri mici şi reluă :

— Dar nici nu voi abuza de situaţie. Dovedeşte-mi doar că nu-mi porţi pică spunîndu-mi ziua, ora şi locul viitoarei noastre întîlniri, şi plec.

După ce se lăsă mult rugată, fixă data peste o săptămînă. El declară că e mai bună decît el şi se înclină.

La ziua sorocită, trebuia s-o întîlnească la colțul unei străzi situate la o sută de metri de școală. Era întuneric beznă și turna cu găleata. O văzu venind cu pași mărunți, înarmată cu o lanternă, adăpostindu-se sub o umbrelă.

— Nu putem rămîne afară pe potopul ăsta, zise tremurînd toată. Probabil că ești ud leoarcă. Să mergem la mine.

Desigur, meditase la rece asupra celor petrecute între ei și trăsese concluzii, căci numai ce-și scosese Augustin mantaua grea și udă că o și luă în brațe sărutînd-o pe gură, fără a întîmpina vreo rezistență. Încurajat, voi să-și extindă cuceririle, dar ea îl ciupi cu cruzime. Lucrurile n-au mers prea departe în seara aceea.

A doua zi în zori, vreo patruzeci de bombe nimiceau un sat vecin, ucigînd douăzeci de civili în așternutul lor. Era 10 mai. A treia zi, o escadrilă lăsa alte douăzeci de bombe deasupra gării, înainte de a mitralia la sol piața orașului, secerînd trei militari în permisie care se întorceau la unitate.

În aceeași seară Augustin urma s-o întîlnească pe Evelyne pe malul Moselei. Fata îl prevenise că avea să evite pe viitor singurătatea în doi la ea acasă, pentru a se apăra de îndrăzneala lui. Așa încît se miră foarte văzînd-o sosind înaintea lui la locul stabilit și, mai mult încă, auzind-o cum spune :

— Nu vreau să fiu răspunzătoare de moartea dumitale expunîndu-te bombardamentului. Vino repede să ne adăpostim.

Nu scoase o vorbă pînă ajunseră la destinație. Fata mergea grăbită cu pași mărunți și cum, pe

o stradă pustie dealtfel și neluminată, el căuta pe furiș s-o ia de mînă, ea se retrase ca sub efectul unei descărcări electrice.

Atitudinea i se schimbă însă cînd se aflară unul în fața celuilalt, în sufrageria Henric II. O luase îndată în brațe ; ea nu căutase să se desprindă ci, întorcîndu-și capul de la stînga la dreapta, rostea cuvinte întretăiate :

— Nu... Lasă-mă... Ascultă... Nu fi așa nerăbdător... Ar trebui să înțelegi că... Te rog... Mîine poate amîndoi vom fi morți... O, dac-aș putea fi sigură că... Înțelege-mă... N-aș vrea să mor fără să...

Apoi închise ochii ; el văzu două lacrimi mari rostogolindu-i-se pe obraz și înțelese că Evelyne nu mai avea forță să se apere.

Intrînd, remarcase că o ușă, de obicei închisă, era întredeschisă către odaia de-alături. O luă pe Evelyne în brațe, împinse ușa aceea care ducea în camera ei.

— Ce faci ? îl întrebă cu vocea pierită.

Așa devenise iubita lui.

Luna iunie adusese noutăți din ce în ce mai alarmante. Se produsese dezarmarea trupelor franceze imprudent angajate pînă în Olanda, capitularea armatei belgiene, încercuirea și căderea orașului Dunkerque. Într-o zi, Augustin văzuse trecînd prin piață un lung cortegiu de autobuze rechiziționate pentru transportul trupelor. Taxatorii erau în picioare pe platforme, iar una din tăblițe mai purta indicația punctului terminus : *Châtelet.* Cum să nu te gîndești la taxiurile de la

Marna[1] ? Dar vremurile se schimbaseră. Radioul anunţa în chip contradictoriu că avuseseră loc lupte în regiunea Rethel şi că situaţia era „relativ favorabilă".

O dată la două zile, după ce lua cina la popota subofiţerilor, Augustin bătea la uşa Evelynei care-l aştepta plîngînd, dar la fel de pătimaşă. Un bombardament îi surprinse într-o noapte pe cînd erau împreună. Se strînse şi mai tare lîngă el, bolborosind :

— Niciodată n-am fost mai fericită. De-am putea muri amîndoi !

O găsea tulburătoare dar puţin cam exaltată. Ea nu era pentru el decît un episod, în timp ce el era pentru ea o minunată aventură, o şansă unică.

La 8 iunie, i se încredinţă o misiune de recuperare. Trebuia să plece, cu două camioane şi patru oameni, la Thionville, localitate evacuată cu o săptămînă în urmă ; misiunea consta în a colecta din farmaciile abandonate toate medicamentele utilizabile. Din optsprezece mii de locuitori la 10 mai, cifra populaţiei acestui oraş scăzuse exact la cincizeci, punînd la socoteală subprefectul şi pompierii. Augustin văzuse în 1939 Pompeiul. Orăşelul loren îi apărea acum ca un Pompei modern. Pe uşa multor imobile, un afiş alb purta scris cu litere roşii : *Localitate evacuată. Jefuitorii vor fi traduşi în faţa tribunalului militar şi pasibili de pedeapsa cu moartea.* În piaţa cu arcade, acele tuturor orologiilor se opriseră, marcînd ore diferite. Pisici cu părul zbîrlit, cu ochii injectaţi, cîini jigăriţi hoinăreau pe străzi în căutare de hrană şi se dedau unor lupte furioase. Cîte un obuz de 380 cădea la fiecare ceas, nimicind o faţadă sau desfundînd şoseaua. Între timp, rafale de „fuzante", ţîşnind desfăşurate pe cer ca nişte margarete, împroşcau cu ploaia lor de oţel oraşul mort. Îşi terminase colecta şi se pregătea de drum cînd, pe un parapet de pe cheiul Moselei, citi următoarea inscripţie cu creta : *Aici mîine 1 iunie la 18.30. Charlotte.* Oraşul fusese evacuat în ajunul întîlnirii. Biata Charlotte !

Lipsise două zile. La întoarcere află că nemţii ocupaseră periferia Rouenului. După-amiază sosi vestea că italienii declaraseră război Franţei. Soţia lui, Nina, era italiancă prin naştere.

Evelyne îl aştepta şi-n seara aceea şi, ca în prima seară, îi pîndea neîndoios sosirea îndărătul uşii, căci abia ciocănise că uşa se şi deschise. Totuşi, pe cînd o îmbrăţişa, încercă să-l respingă.

— Într-o zi ca asta ! zise ea, clipind. Nu, n-ar fi bine.

Cedă în cele din urmă iar el, în loc s-o părăsească, să plece ca de obicei la miezul nopţii, adormise în braţele ei şi nu evadă decît la ivirea zorilor.

[1] Bătălia de la Marna, soldată cu victoria trupelor franceze, a avut loc între 6 şi 13 septembrie 1914. Marţi, 8 septembrie, situaţia frontului condus de generalul Maunoury devine precară. Atunci generalul Gallieni, guvernatorul Parisului, organizează transportul trupelor aflate în Paris cu taxiurile rechiziţionate în capitala Franţei în seara din ajun. Astfel au fost duse pe front cinci batalioane. Expresia „taxiurile de la Marna" se foloseşte ori de cîte ori e vorba de aflarea unei soluţii ingenioase într-o situaţie grea.

De-atunci asistase la înfiorătoarea defilare a exodului. În ajun, colonelul de Bourdaillac venise să dea în fine semnalul de plecare. Augustin nu voise s-o anunţe aşa, deodată, pe Evelyne de iminenţa despărţirii. Se arătase doar mai afectuos, mai tandru ca de obicei, pentru a-i lăsa o bună impresie. Dar nu avea conştiinţa împăcată. „Nu-i ceea ce trebuie, îşi zicea. S-ar cuveni, dimpotrivă, să mă arăt dezagreabil, odios chiar, ca să nu mă regrete." O strîngea lîngă el, caldă încă şi tremurîndă, cînd se hotărî în sfîrşit.

— N-aş vrea să te mîhnesc, Evelyne, dar nu sînt eu de vină. Colonelul Millin a primit ordin : pleacă mîine şi mă ia cu el.

— Nu se poate ! strigă ea.

Şi izbucni în lacrimi.

Căută s-o consoleze. Se linişti puţin, îl întrebă dacă mai putea spera într-o revedere. Răspunse că soarta îi era legată, ca şi cea a tuturor francezilor, de soarta armelor, dar că nu deznădăjduia. Păru mulţumită cu acest răspuns, şi cînd el puse mîna pe clanţa uşii, îi spuse în şoaptă :

— Mîine, puţin înainte de unsprezece, voi trece prin faţa biroului dumitale, să-ţi spun la revedere.

El avu un moment de emoţie. Fata ştia că-l va pierde, şi nici acum, după cum nici în clipele cele mai pasionate ale intimităţii lor, nu-şi îngăduise să-l tutuiască.

În fine ora despărţirii sosise. Impunătoarea limuzină Panhard a colonelului Millin trase în faţa lui, iar şoferul, pe nume Passemart, coborî. Era un tînăr zvelt, blond şi tăcut, originar din Nord. Augustin îl stima pentru calmul lui şi sîngele rece

de care dădea dovadă în situaţiile cele mai dificile. Într-o zi, pe cînd îl însoţea pe colonel la o lucrare pe linia Maginot, şoferul, într-un subit acces de demenţă, încercase să arunce maşina în Mosella. Passemart, care şedea alături de nebun, după ce-l doborîse cu un pumn, apucase volanul exact la timp pentru a evita prăbuşirea. De-atunci colonelul n-a mai vrut alt şofer decît pe el.

— Am făcut plinul, zise, iar în spate avem trei bidoane de rezervă. Suficient ca să ajungem la Autun fără neplăceri. Mă duc să-l anunţ pe colonel.

În timp ce orologiul de la primărie bătea de unsprezece, intră în birou. Augustin zări atunci o siluetă feminină care se îndrepta spre el pe sub arcade, şi-o recunoscu pe Evelyne. Oricît de straniu părea, n-o văzuse niciodată în plină zi şi o privea aproape ca pe o necunoscută. Era îmbrăcată fără ostentaţie, cu o sobrietate puţin severă care corespundea perfect calităţii ei de învăţătoare de provincie. Umbla drept, cu bustul puţin rigid, ireproşabilă, mai presus de orice bănuială, fără a-şi întoarce privirea nici în dreapta, nici în stînga. Gîndindu-se că fusese în braţele lui cîteva ore mai devreme, schiţă un zîmbet.

Cînd fata se apropie, el îi văzu faţa crispată, buzele strînse. Îi recunoscu trăsăturile pline de graţie, patetice acum din cauza îngrijorării. Scoase din poşetă un plic alb. Era gata să spună ceva cînd un planton se ivi din birou. Atunci buzele începură să-i tremure, şi nu mai putu rosti un cuvînt. Nesigură, nu ştiu o clipă ce să facă. Apoi îi întinse plicul cu un aer rătăcit, pleoapele i se

zbătură şi o luă la fugă, pentru a dispărea după primul colţ.

Plantonului, pe care-l chema Médéric Mouton, un ţăran din departamentul Vienne, nu-i scăpase scena.

— Bun ! Se distrează „sargentul" nostru ! Se distrează şi el cît se mai poate ! făcu el cu accentul din Poitou.

Şi lovindu-se peste coapse, se prăpădea de rîs. Augustin se supără.

— În loc să faci pe glumeţul, Médéric, mai bine te-ai duce să-ţi pregăteşti calabalîcul. Tot serviciul comandamentului de Etape ne urmează în camionetă. Şi nu-ţi uita flinta.

— Da' cartuşe nu ne mai dau ? Că n-am văzut nici unul de cînd m-am mobilizat. O flintă fără cartuşe ! Cine-a mai văzut ? Halal armată !

Intră înăuntru mormăind, iar Augustin, care-şi strecurase plicul în centiron, între pînză şi piele, îl scoase şi-l desfăcu. Nu purta nici o adresă, iar înăuntru, pe hîrtia cu pătrăţele, după toate aparenţele ruptă dintr-un caiet de şcoală, citi :

Nu te voi uita niciodată. Nu mă uita nici dumneata. Te iubesc.

Nu era nici o semnătură.

5

DUHOAREA ERA CUMPLITĂ. Domnului Albert i se făcu greaţă. Deşi ocupa locul cel mai bun — colţul dinspre fereastră al compartimentului

— şi se apleca din cînd în cînd afară să mai respire o gură de aer, miasmele vagonului îi tăiau respiraţia. De patru zile mucegăiau, înghesuiţi ca vitele, oameni de toate vîrstele, unii şezînd, alţii în picioare, pe vine, sau chiar lungiţi ca nişte morţi, indiferenţi la ghionturile pe care le căpătau ori de cîte ori cineva se ducea sau se întorcea de la extremitatea plină de emanaţii a culoarului. Mirosea a transpiraţie, a tutun de pipă, a coajă de portocală, a vomisment şi a alte lucruri şi mai rele. Toaletele erau ocupate aproape fără întrerupere de nenorociţi care, înainte de-a intra în colţul pestilenţial, gemeau ţinîndu-se de burtă cu amîndouă mîinile.

În prima zi, făcuseră cunoştinţă ; fiecare se informase de situaţia celorlalţi. Reuniţi laolaltă din întîmplare, trebuiau să ştie cu cine au de-a face ca să se poată împăca. A doua zi, se priveau chiorîş, cu o suspiciune vecină cu ura, cînd deodată bombardarea trenului, vederea sîngelui şi a morţilor îi apropiase. Fuseseră cruţaţi ; acest privilegiu îi făcea complici ; încă puţin şi s-ar fi felicitat că se află în viaţă. A treia zi, promiscuitatea devenea insuportabilă, şi erau gata să se încaiere pentru un cuvînt rostit piezîş.

Nici chiar domnul Albert, înclinat spre indulgenţă în viaţa de fiecare zi, nu mai vedea în tovarăşii săi de călătorie, poate pentru că îi plăcuse întotdeauna zoologia, decît varietăţi ale maimuţei originare. Pensionarul de la căile ferate era cimpanzeul-tip cu urechile mari ; perceptorul, un babuin cu nările larg deschise, subdirectorul de bancă un gibon, avînd aceeaşi faţă turtită şi aerul stupid şi important. În schimb femeile se înrudeau

cu zburătoarele. Văduva îndurerată era o cioară, nevasta perceptorului o ciocănitoare, cea a bancherului o bibilică, cea a pensionarului o gîscă. Degeaba îndepărta aceste imagini puţin caritabile : ele îi reveneau stăruitor în minte.

Dealtfel, neplăcerile nu-l cruţaseră nici pe el, după cum nu-i cruţase nici pe vecinii săi, iar colicile dureroase, care-l sileau uneori să se încovoaie, nu-l instigau la milă creştinească. Tulburările sale, datorate unei hrane iritante, alcătuită mai ales din ciocolată şi conserve distribuite la întîmplare prin gări, începuseră în ajun şi de-atunci nu mai conteneau să-l chinuiască. De cîte ori durerile de măruntaie îi acordau un răgaz, astfel încît să uite de prezentul dezastruos, se gîndea la necazurile ce se abătuseră asupra lui în aceste ultime trei zile. I se păruse că-şi părăsise soţia de luni întregi. Încerca mai ales ciudata impresie că între 1918 şi 1939 soluţia de continuitate dispăruse şi că douăzeci şi unu de ani din viaţa lui dispăruseră oarecum în timp, ca şi cum n-ar fi existat nicicînd. Acest nou război, suită logică a celuilalt, avea să-i aducă oare încercări la fel de crude ? Ce se va întîmpla în viitorul apropiat cu fiinţele cele mai scumpe inimii sale : Augustin, Jean-François, Sabine ?

Nu mai primise ştiri de la Augustin de cincisprezece zile, cînd se hotărîse cu atîta uşurinţă să ia trenul la Troyes. Degeaba îşi spunea că fulgerătorul atac german dezorganizase căile ferate, că liniile fuseseră tăiate, vagoanele de poştă distruse : îngrijorarea îl chinuia. Afecţiunea lui pentru Augustin era cu atît mai vie cu cît fusese întotdeauna mai puţin apropiat de el decît de ceilalţi copii ai săi. De Clément, cel mai mare, nu se despărţise niciodată pînă la mobilizare. În 1914, tocmai intrase la partea a doua a bacalaureatului (ştiinţe-limbi), cînd a fost luat în armată. Suferinţa tatălui era la fel de cumplită ori de cîte ori îşi amintea împrejurările în care îi pierise fiul. Regimentele de infanterie aveau pe-atunci secţiuni înarmate cu tunuri de 37 cu bătaie scurtă care, din primele linii, lansau obuze distrugătoare. Clément era afectat la una din aceste secţiuni. Deoarece la 1 iunie 1918 conducea „tirul extrem de precis asupra valurilor inamice în formaţie de apropiere“, după cum suna textul ordinului de zi pe regiment, fusese sfîrtecat de explozia prematură a unui obuz în ţeava piesei sale. O ambulanţă l-a transportat în spatele frontului, dar a murit în urma unei puternice hemoragii chiar în momentul sosirii la spitalul din Senlis.

În timp ce Clément, înclinat spre ştiinţele exacte, absolvent al liceului din Troyes, aspira la o carieră de inginer, Augustin, pasionat de greacă şi latină, cunoscuse de la doisprezece ani internatul unui colegiu liber din Haute-Marne, vestit pentru calitatea profesorilor săi la disciplinele literare. La şaptesprezece ani, făcuse primii paşi la Sorbona ; la optsprezece ani era licenţiat în istorie şi geografie. Dacă nu venea războiul, ar fi dat concurs la şcoala franceză din Roma. Îndată ce-şi luase diploma, hotărîse pe neaşteptate să se angajeze pe toată durata războiului. Acest capriciu însemnase pentru el trei luni de front, şi era o minune că, încorporat într-o divizie de asalt, scăpase viu şi nevătămat. În 1921, îşi reluase studiile. Cariera sa de profesor titular se desfăşurase normal la

liceele din Rouen, Reims și în fine la Paris. Domnul Albert era mîndru de el și tremura de grijă pentru acest element strălucit. Dar dacă în dezordinea retragerii avea să se găsească în calea unui glonte rătăcit, a unei schije de bombă? Acest gînd îl făcea să se cutremure.

Scutură din cap pentru a izgoni obsesia. Dar dacă Sabine, soțul ei Charles, fiica ei Marianne, își părăsiseră și ei, ca atîția alții, liniștea casei pentru a rătăci pe șoselele ticsite ale exodului, nu erau expuși aceleiași primejdii? Nimeni nu se putea socoti la adăpost de atacul teribilelor *Stukas*; cu două zile în urmă, acestea făcuseră țăndări coada trenului în care continua și acum să se legene. Evenimentul se produsese între Briare și Cosne, și provocase o dezordine de nedescris. Cîțiva călători curajoși se grăbiseră să ridice răniții și să transporte morții pe taluzuri. Cei mai mulți însă o apucaseră la sănătoasa peste cîmp, iar ajutoarele alcătuite doar dintr-o ambulanță a spitalului din Cosne, dintr-un medic bătrîn și din două infirmiere, sosiseră abia după două ore. O drezină adusese apoi trei lucrători de linie care se străduiseră să degajeze trenul de rămășițele vagoanelor atinse și să repare balastul. Ca urmare a bombardamentului, trenul rămăsese pe loc cinci ore. Iar cînd locomotiva izbutise să se pună iar în mișcare, numeroși călători răspîndiți care încotro nu răspunseseră la chemarea semnalului, drept care se luă hotărîrea să se pornească fără ei.

Ziua a treia fu interminabilă, sub un soare apăsător ce exacerba mirosurile. Domnul Albert avea impresia că se macerează în groapa comunală.

Pentru a-și omorî vremea și mai ales pentru a evita spectacolul oferit de cei din jur (o, bărbații ăștia cu bărbia vînătă năpădită de țepi, femeile cu obrajii fardați asemenea unor clovni, cu mai multe rînduri de pudră!), descifra în trecere bornele puse din kilometru în kilometru pe marginea șinelor, pentru a marca depărtarea treptată de Paris. Va ști pentru tot restul vieții că doar trei kilometri despărțeau două stații a căror existență nici n-o bănuia în ajun: La Marche și Tronsanges. Și nu va uita că, pentru a parcurge acești trei kilometri, trenul făcuse un sfert de ceas, oprindu-se la fiecare sută de metri, nici că, pentru a străbate patruzeci și nouă de kilometri, între Saincaize și Nevers, în timpul „războiului-fulger", o locomotivă puternică așa cum era Pacific 231 gîfîise timp de patru ore și mai bine. Cele mai cumplite, în această încetineală, erau opririle, care puteau să dureze cinci minute sau o oră, sau chiar mai mult, și care nu permiteau înaintarea decît cu viteza melcului. Cum puteai crede atunci că acest tren fantomă avea să ajungă vreodată la destinație? Nu se știa. O discuție foarte aprinsă se angajase pe această temă între La Ferté-Hauterive și Varennes-sur-Allier. Subdirectorul de bancă, a cărui cămașă albă devenise cenușie, și pe care neputința de a-și păstra o ținută impecabilă îl făcea arțăgos, opina fără motiv întemeiat pentru Le Puy, unde petrecuse la niște veri vacanța lui 1938. La această afirmație, pensionarul căilor ferate ridicase din umeri argumentînd că un nod de cale ferată cum era Clermond-Ferrand i se părea cel mai indicat. Cei

doi bărbaţi erau gata să se ia la bătaie, şi bancherul, scos din fire, hotărîse să profite de prima oprire pentru a se duce să-l întrebe pe mecanic.

— Dacă-ţi închipui că ştie unde ne duce, remarcase pensionarul rînjind, te înşeli.

— Nu te-a-ntrebat nimeni ce-a fătat maică-ta. Şi ia... reluă celălalt — care hotărît devenea grosolan — şi ia mai tacă-ţi fleanca.

Înlemnit, interlocutorul său nu găsise răspuns, bancherul ieşise din compartiment la prima oprire, în plin cîmp, iar trenul pornise din nou fără ca el să-şi mai facă apariţia.

— Mi-a murit bărbatul ! exclamă soţia lui care pînă atunci se mulţumise să smiorcăie în batistă. Apoi izbucnise într-o criză de nervi. Se schimonosea, clănţănea din dinţi, şi corpul îi părea străbătut de curenţi electrici, cînd, după zgomotul unui motor de avion, se auzi pîrîitul unei bande de mitralieră. Nenorocita căzu în sincopă, şi pe culoar cineva zise cu o voce furioasă :

— Uite-i acuma şi pe italieni, cu avioanele lor Caproni. Fascişti ticăloşi !

Bancherul se întoarse după o oră, cu prilejul unei noi opriri. Era negru pe faţă şi povesti că se suise pe locomotivă. Aflase de la mecanic că trenul trebuia să ajungă la Saint-Germain-des-Fossés. Soţia lui, care-şi recăpătase cunoştinţa, îi strînse febril mîinile.

— Fii mai reţinută, Mélanie ! zise el căutînd să scape.

Atunci ea se porni şi mai tare pe plîns.

La Saint-Germain-des-Fossés, trenul luase direcţia Riom. Călătorii abătuţi nu mai aveau puterea

să reacţioneze. Totuşi perceptorul, aşa răvăşit cum era, ca şi ceilalţi, de colici, îşi înghionti deodată vecinii şi se repezi la portieră :

— Bandă de nenorociţi, vreţi să ne omorîţi pe toţi, dar va veni şi rîndul vostru ! Pînă atunci, vă scuip între ochi !

Şi expedie afară un jet simbolic de salivă, apoi picioarele i se înmuiară, şi trebui să fie susţinut ca să se poată întoarce la locul lui.

— Ce te-a găsit ? îi zise acru soţia lui după ce se aşeză din nou. Vrei să te faci interesant ?

A patra zi a călătoriei era pe sfîrşite. Trenul se puse în mişcare, iar domnul Albert scoase un suspin. Se lăsase noaptea, a cincea pe care o petrecea în acest tren de coşmar de la plecarea din Paris. Închise ochii şi era gata să adoarmă cînd o zguduitură îl trezi. Trenul se afla în gară, unde un megafon anunţa :

— Clermont-Ferrand. Toată lumea coboară.

Se ridică, se întinse. Era complet anchilozat ; articulaţiile îi trosneau. Avea impresia că se va risipi pe jos ca o paiaţă dezmembrată. Evacuarea vagonului se făcea anevoie. Cei care stătuseră ghemuiţi sau lungiţi pe culoar gemeau ridicîndu-se în picioare, şi-şi strîngeau cum puteau valize, colete şi sacoşe.

Orologiul gării arăta ora zece. Un alt tren de refugiaţi sosise probabil de puţină vreme, căci peroanele erau ticsite de o mulţime zăpăcită, speriată, în veşminte mototolite, cu ochii cîrpiţi. Megafonul repeta întruna :

— Călătorii care nu şi-au reţinut cameră în oraş sînt rugaţi să se adune în holul gării.

Domnul Albert înainta pe peron împleticindu-se, ținînd în mînă servieta, singurul său bagaj. Durerile de stomac de care suferea de două zile îl epuizaseră. Nu înghițise nimic consistent în aceste ultime două zile și se simțea sfîrșit. Îl urmărea mașinal pe perceptor, care umbla țanțoș în fața lui. „Cetățenii care nu și-au reținut cameră în oraș..." Ce ridicol ! Cum și-ar fi putut reține cameră la Clermont-Ferrand acești nenorociți plecați de patru zile, scăpați ca prin minune de bombele germane, de mitralierele italiene, și care nu putuseră să părăsească timp de nouăzeci și șase de ore ucigătoare un vagon-închisoare, al cărui miros pestilențial creștea mereu.

Holul gării era prevăzut, în parte, cu saltele de paie, dintre care cele mai multe erau deja ocupate. Domnul Albert se lăsă să cadă pe una din ele, se lungi îndată și-și potrivi servieta sub ceafă. Capul îi vîjîia. Era frînt de oboseală și nu mai dorea decît să doarmă. Nu voia să se gîndească nici măcar la aspectul dramatic al situației lui : fără lenjerie de schimb, fără o batistă, aproape fără bani (abia două-trei sute de franci). Nu cunoștea pe nimeni la Clermont-Ferrand. Megafonul declara din nou cu voce guturală :

— Călătorii sosiți de la Paris cu ultimul tren sînt anunțați că vor pleca din nou mîine dimineață, la Limoges, unde s-au luat toate măsurile pentru găzduirea lor.

Limoges... Orașul în care dăduse întîlnire întregii familii în caz de refugiu. Depozitul papetăriilor Oscar Dutilleux avea să-i primească pe

toți. O luminiță licărea acum în bezna în care plutea de patru zile.

Se prăbuși într-un somn adînc.

La ieșirea din Saint-Florentin, Jean-François citise pe o bornă kilometrică : *Pontigny*, 11 km, *Auxerre*, 30. Era vară și soarele nu apunea înainte de ora opt. Trecuse de șase și, dacă drumul nu era prea aglomerat, avea motive să spere că va fi la Auxerre înainte de căderea nopții. Înaintă nestingherit pînă în pădurea de la Pontigny. După aglomerația din ajun, era surprins să întîlnească o șosea națională dreaptă, albă, mărginită cînd de fagi, cînd de castani, sub soarele cald de iunie. Urcușurile erau rare și domoale. Apăsa pe pedale fără efort și simțea o plăcere la care participa cu toată ființa sa văzînd lăstunii care brăzdau cerul limpede și descriau cercuri largi, scoțînd strigăte ascuțite.

Cînd intră în pădurea de la Pontigny, peisajul bucolic se schimbă. Țăranii din mai multe sate înconjurătoare își părăsiseră locuințele pentru a se refugia sub coviltirul căruțelor, asemenea țiganilor. Întrebîndu-i, află că mai multe bombe căzuseră deasupra gospodăriilor. Așa încît hotărîseră să se pună la adăpost așteptînd ca înaintarea germană să le îngăduie să se întoarcă acasă.

— La ce bun să te lași ciuruit de gloanțe ? îi zise un bătrîn cu fața arsă și gîtul brăzdat. Totul s-a isprăvit, măcar să ne salvăm pielea. Iar dacă ții la viața ta, ai face mai bine să rămîi cu noi.

Uluit, Jean-François încălecă din nou pe bicicletă. „Auzi vorbă, să ne salvăm pielea !" Nu se gîndise pînă atunci serios că viața îi era în peri-

col. Străbătu tîrguşorul Pontigny, ce părea pustiu, şi zări la capătul unui pod un panou alb indicînd : *Domoala.* Era o apă liniştită, aşa cum arăta numele atît de puţin adaptat împrejurărilor.

Se lăsa noaptea cînd, la ieşirea dintr-un sat, trecu prin faţa unei gospodării izolate, la liziera unei păduri. Un soldat în cămaşă despica un buştean cu securea. Omul se îndreptă, îşi şterse fruntea scăldată de sudoare şi făcu zeflemitor :

— Te-ai apucat de turism, băiete ! Acum te-ai găsit şi tu, pe timpurile astea ! Ia bagă de seamă !

Jean-François se opri şi află de la soldat că erau vreo zece cătane bătrîne care poposiseră acolo peste noapte.

— Eu, camarade, aşa cum mă vezi, sînt de corvoadă. Sparg lemne ca să fierbem supa. Apoi tragem un pui de somn în grajd, şi mîine în zori o pornim la drum. Poţi să cinezi cu noi, dacă te trage inima.

Jean-François se ospătă la masa militarilor ; pentru a drege cît de cît raţia zilnică, aceştia răsuciseră gîtul a patru pui care ciuguleau în libertate. Erau oameni trecuţi de patruzeci de ani, aproape toţi veterani din războiul cel mare, şi care veneau din munţii Vosgi, unde regimentul lor regional, al 69-lea, fusese încercuit. Cum unii dintre ei erau de prin partea locului, se furişaseră binişor prin păduri. Îşi păstraseră puştile, dar recunoşteau că nu se slujiseră niciodată de ele. O singură idee îi stăpînea : să nu cadă prizonieri. Jean-François se mira că nu aude din gura lor nici o aluzie la operaţiile războiului în curs. Celălalt război îi interesa, cel din 1914—1918, pe care-l făcuseră şi-l cîştigaseră.

— În septembrie '918, camarade, după ce frontul german a fost spart, în apropiere de Ypres, înaintam cu zece kilometri pe zi.

— Iar noi, în ziua armistiţiului, eliberam Sedanul. Ca răzbunare.

— Ia mai lăsaţi Sedanul şi răzbunarea.

Cel care vorbea, nu fără oarecare amărăciune, un caporal, desfăcu o hartă ca să discute în legătură cu drumul pe care trebuiau să pornească a doua zi. Căzură de acord s-o ia spre Auvergne, etapa de dimineaţă urmînd să fie Clamecy.

— Douăzeci şi ceva de kilometri, nu-i mare lucru. După-amiază ne vom îndrepta spre Nevers. Dacă am putea să ne procurăm un mijloc de transport motorizat...

— Dar tu, cel cu bicicleta, încotro ?

— La Limoges, zise Jean-François, şi am de gînd să trec prin Bourges.

Era frînt de oboseală, şi dormi în grămada de paie atît de adînc încît, atunci cînd se deşteptă, soarele se ridicase de-o suliţă pe cer. Ceasul lui arăta ora opt. Un cocoş cînta în depărtare rupînd tăcerea, şi înţelese că soldaţii plecaseră.

— Vai de mine ! Bicicleta !

Şi se repezi spre hangar unde o adăpostise. Uf ! era tot acolo !

Uşa casei fiind ferecată, soldaţii spărseseră ochiurile unei ferestre pentru a pătrunde în interior. Apucă şi el pe-acelaşi drum, şi găsi pe maşina de gătit un ibric în care mai rămăsese puţină cafea rece. Fără să mai stea s-o încălzească, o înghiţi dintr-odată şi sări în şa.

Drumul era pustiu. După cîteva minute, ajungea la primele case din Auxerre. O anume însufleţire,

datorată mai ales fugarilor şi celor care se pregăteau să fugă, domnea pe străzile oraşului. Spectacolul exodului era acelaşi pretutindeni. Jean-François apăsa cu nădejde pe pedale.

Se vedea podul de peste Yonne, cînd urletul lugubru al sirenelor de alarmă se înălţă în văzduh. Un om care fugea prin faţa unei case îi strigă :

— Ascunde-te. Ţinta lor e podul.

Dar podul era deja sub roţile bicicletei. Acceleră şi mai mult şi zări drept în faţă, pe malul stîng, o uşă căscată. Îşi luă avînt ca să urce pe trotuar şi năvăli în deschizătură.

Era şi timpul. Abia îşi părăsise maşinăria şi trîntise uşa îndărătul lui că una, două, trei explozii răsunară. Scăpase ca prin urechile acului.

Aşezat pe primele trepte ale scării, îşi domolea cu greu respiraţia ; aşteptă cîteva clipe înainte de-a risca o privire prin uşa întredeschisă. Aviatorii greşiseră ţinta. Podul încadrat de bombe era intact ; una din ele căzuse probabil în rîu, ale cărui ape tot se mai învolburau. Se gîndi că e mai prudent să rămînă la adăpost pînă cînd sirenele vor anunţa sfîrşitul alarmei. Dealtfel trebuia să verifice starea cauciucurilor care, izbite fără milă de balustrada scării, puteau să se fi spart.

Le pipăia cu precauţie şi constată mulţumit că nu păreau să fi suferit, ca dealtfel nici spiţele, cînd o tuse discretă îl făcu să ridice capul. La cîţiva metri de el, pe palierul etajului întîi, o fată îl privea zîmbind.

Şcolar studios, în general Jean-François nu prea se interesa de femei decît cu o curiozitate dublată de teamă. Mama îl ţinuse întotdeauna sub aripa

ei. Nu avea o imaginaţie aprinsă şi, pînă la proba contrară, nu concepea dragostea decît sub forma căsătoriei.

Totuşi tînăra aceasta care-l privea de sus — mai exact care-l domina de la înălţimea a douăsprezece trepte — îi provoca o tulburare pe care n-o mai simţise. Să fi fost vina împrejurărilor, a depărtării de mediul familial ? Cînd, în decursul vieţii de fiecare zi, i se întîmpla să se afle în prezenţa unei reprezentante a sexului opus, abia dacă o considera ca pe o parteneră posibilă. Nu reprezenta pentru el mai mult decît o ipoteză legată de calculul probabilităţilor.

De data aceasta, ipoteza se afirma în plenitudinea unui corp tînăr înzestrat cu toate graţiile şi dispus să angajeze un dialog. Timiditatea lui dispărea ca prin minune. Putea aşadar să vorbească unei tinere fete fără să-şi piardă sîngele rece ? Nu-i venea să creadă.

— Aşa va să zică, făcu drăgălaşa apariţie, ai luat coridorul drept garaj ?

Şi izbucni în rîs. El o imită, iar ea coborî iute din locul unde stătea cocoţată. Avea picioarele lungi şi fine în strînsoarea lor de mătase strălucitoare.

— Mă numesc Geneviève, reluă ea, Geneviève Masson. Dar dumneata ?

Uşurinţa acestei intrări în materie îl uimea pe Jean-François. Naturaleţea tinerei fete impunea din partea lui aceeaşi atitudine. Lămuri motivele expediţiei sale de la Paris la Auxerre. Ea îl ascultă dînd semne de vădit interes. Băiatul se simţea din ce în ce mai important. Erau amîndoi din

aceeaşi plămadă şi făcuţi să se înţeleagă. Pentru el aceasta era o descoperire extraordinară.

Fata continuă :

— Locuiesc aici cu mama. De doi ani are picioarele paralizate, în urma unui accident de maşină în care tata şi-a pierdut viaţa. O îngrijesc, şi nici vorbă nu poate fi să părăsim oraşul. Dacă va cădea o bombă pe casă, Dumnezeu cu mila. Nu vrei s-o cunoşti pe mama ? Îţi pregătesc o ceaşcă de ceai să te întremezi.

Acceptă fără mofturi. Fata avea tenul deschis, ochii albaştri, părul castaniu, strîns în coadă de cal şi înnodat pe ceafă cu o panglică de catifea neagră. Urcă sărind treptele înaintea lui.

Doamna Masson, văduva, şedea într-un fotoliu rulant, tricotînd în faţa ferestrei. O suferinţă plină de resemnare se citea pe chipu-i tînăr încă, fără zbîrcituri şi încadrat de părul cărunt, pieptănat cu cărare la mijloc.

— Mamă, zise fata, el e Jean-François. A venit de la Paris cu bicicleta. E în trecere. I-am propus să urce să te salute şi l-am poftit la o ceaşcă de ceai.

— Foarte bine, fetiţo, zise infirma întinzînd mîna noului venit.

— Dar dacă l-am invita la masă ca să mai prindă puteri înainte de-a porni la drum ? întrebă Geneviève.

Mama ridică din umeri.

— Te rog s-o scuzi pe fiica mea, e tare zburdalnică, domnule, argint viu, nu alta. Nu prea vede pe nimeni aici, de cînd stau ţintuită în fotoliu, şi a cam uitat să se poarte. Are puţine distracţii, iar de cînd cu războiul ăsta afurisit, nici pe acelea.

E profesoară de pian, a neglijat poate să vă spună. Premiul întîi la Conservatorul din Dijon la şaisprezece ani. Ne gîndeam s-o trimitem la Paris să-şi continue studiile muzicale, dar curînd după ce-a fost premiată, am avut teribilul accident care pe soţul meu l-a costat viaţa şi din mine a făcut ceea ce vezi. Asta nu-i viaţă pentru o fată tînără, să facă pe infirmiera. Întîlnirea cu dumneata înseamnă pentru ea un eveniment.

— Aşadar, mamă, eşti de acord cu invitaţia mea ?

— Trebuie să nu fiu, domnule ? întrebă văduva.

Băiatul susţinu că nu vrea să deranjeze.

— Nu mai spune ! făcu fata. Primo, ador să gătesc. Secundo, am cumpărat o friptură grozavă. De ajuns să saturi cinci oameni. Cu toată omenirea asta care fuge mîncînd pămîntul, măcelarul nu mai ştie cui să vîndă carnea. Cei rămaşi profită. Mai ai ceva de spus ?

Rîdea cu poftă. El capitulă cu condiţia să-l lase s-o ajute la pregătirea mesei.

— Dar, dragă domnule, chiar voiam să te rog. Pentru început, vei fi de corvoadă la curăţatul cartofilor.

Mama scutură din cap.

— Vă rog, domnule, să nu luaţi în nume de rău îndrăzneala fiicei mele.

Jean-François îngăimă că era datoria lui să-şi ceară scuze.

Nu se aflase niciodată într-o situaţie asemănătoare şi era gata să-şi piardă capul. Îşi dădu repede seama că nu ştie nimic despre femei. Cum putea să existe o fată ca Geneviève Masson ? Se

lăsa în voia ameţelii de moment, convins fiind că nu va dura mult. Totul era provizoriu, dacă nu iluzoriu în momentul de faţă, nu? Această încăpere cu mobile masive, cu fotografii mari de oameni în vîrstă, îmbrăcaţi după moda sfîrşitului de secol, atîrnate pe perete în rame aurite, paralitica aceasta cu zîmbetul liniştit, raza de soare ce juca în acele ei de tricotat, pianina, maşina de cusut cu pedală, fata, nu cumva erau toate gata să dispară ca în vis?

Cădea pe gînduri, în timp ce curăţa cartofii pe care fata i-i pusese dinainte, pe muşamaua de pe masa din bucătărie. Ea trebăluia în jurul lui, luînd tigaia din cui, deschizînd robinetul de deasupra chiuvetei, scotocind într-un sertar unde zdrăngăneau tacîmurile; apoi se proţăpea în faţa lui şi exclama cu mîinile în şolduri:

—Oho, dar te cam pripeşti. Se vede că nu faci dumneata piaţa. Află de la mine, domnule, că nu trebuie să ataci cartofii noi atît de sălbatic cu cuţitul; trebuie să-i răzui, fiule risipitor, să-i cureţi cu delicateţe.

Familiaritatea ei îl deruta şi-l încînta în acelaşi timp. Se întrerupse din treabă.

— Vai, domnişoară, nu prea sînt îndemînatic.

— Ce tot spui? Eşti un copil care nu şi-a ajutat mama la ingratele îndeletniciri culinare.

Lua un cartof, îl răzuia repede şi-l arunca apoi într-un vas cu apă în care cădea cu un plescăit moale.

— Poftim, domnule ucenic.

El îşi muşca buzele să nu rîdă şi se străduia conştiincios. Fata bătu din palme.

— Curînd ucenicul îşi va întrece meşterul. Bravo, Jean-François.

Abia se cunoşteau de-o jumătate de oră că îi şi spunea pe nume. Să-şi îngăduie şi el aceeaşi libertate faţă de ea? Nu prea erau cutezători cei din familia Dupont. Făcu totuşi un efort şi-şi luă inima-n dinţi.

— Geneviève, mi se pare că-ţi baţi joc de mine.

Nu-şi venea în fire de pe urma îndrăznelii lui. Rostind dulcele nume, simţise ca şi cum un fruct delicios şi proaspăt i s-ar fi topit în gură. Inima începuse să-i bată mai repede.

— Vai de mine! strigă ea deodată cu un aer consternat.

— Ce este?

— Ce să fie? răspunse ea pe acelaşi ton nefericit. Am uitat cu desăvîrşire de ceaiul dumitale.

El răsuflă uşurat.

— Te iert cu atît mai bucuros cu cît nu prea-mi place ceaiul.

— Bine! răspunse ea pocnind din degete. Lasă atunci tuberculele alea. Ai curăţat destule. Ne mai rămîne o oră pînă la masă ori poate chiar două. Îţi place muzica?

— Ca unui profan ce sînt.

— Ce vrei să-ţi cînt? Chopin? O *Poloneză?* Sau stai, mai bine *Barcarola*. Nimic nu-i mai frumos pe lume.

Incapabil să rostească o vorbă, încuviinţă din cap. Era subjugat. Ea îi adresă din nou un zîmbet, se apropie de pian, dezveli claviatura, răsuci pe pivotul său scîrţîitor taburetul de catifea roşie. Jean-François se aşezase pe un scaun cu împletitură de pai şi, ţinîndu-şi mîinile pe genunchi, o

privea. Fata se așeză la rîndu-i pe taburet, inspiră adînc, ridică ochii, apoi aplecîndu-i, atacă energic claviatura.

Deși avea ureche, Jean-François nu prea era înclinat spre muzică. Deoarece fratele său mai vîrstnic, pe care nu-l cunoscuse, fusese destul de bun violonist, părinții lui îi puseseră în mînă de timpuriu instrumentul defunctului. După doi ani de studiu, își dăduse seama că din cauza unei digitații defectuoase nu putea deveni un instrumentist acceptabil. Așa încît abandonase arcușul.

Acum Geneviève ataca *Barcarola*, iar el încerca ciudatul sentiment că participă la interpretare. Mîna îi zbura o dată cu cele ale fetei pe clapele albe și negre, ca un pescăruș pe suprafața apei, și o cascadă de sunete lichide și pure luau naștere de sub degetele lor. Plutea pe o gondolă ; vîsla bătea apa ; un clipocit ușor mîngîia marginea bărcii care se legăna ușor. Picături de muzică, prefăcute în picături de lumină, sclipeau în toate culorile curcubeului. Era ca un vîrtej în mijlocul căruia vedea ba mîini sprintene, înaripate, neobosite, ba un gît gingaș, peste care cădea părul strîns într-o panglică neagră. Timpul se oprise în loc.

Vraja conteni dintr-odată. Mîinile minunate se opriră și o tăcere elocventă se așternu.

— Foarte bine, fetița mea, zise mama.

Jean-François tresări. Taburetul de la pian scîrțîi, iar el văzu obrazul grațios al fetei întorcîndu-se către el.

— Ți-a plăcut ? îl întrebă.

Întrebarea îl tulbură. Desigur, Geneviève i-o pusese fără gînd ascuns : dorea pur și simplu să știe

dacă bucata și interpretarea fuseseră pe gustul lui. Dar fără să vrea, el îi dădu un alt sens și se roși.

— Ei bine ! reluă ea, ce stai pe gînduri ? Nu-ți place Chopin ?

Roșeața și încurcătura lui se accentuară.

— Cum poți să crezi una ca asta ? îngăimă. Îl ador.

— Atunci vrei să continui ?

— Cu dragă inimă.

— În cazul acesta, zise ea cu un zîmbet abia schițat care mărturisea un triumf modest, să rămînem la Chopin. *Balada* a doua, vrei ?

Voia, bineînțeles, iar ea continuă :

— Bătrînul meu Pleyel se comportă destul de bine, dar în lipsa unui pian de concert, un Steinway mare, visul vieții mele, un pian cu coada scurtă mi-ar fi de ajuns. Niciodată nu poți să-l cînți pe Chopin cu destulă delicatețe. În fine, să continuăm !

Oftă și execută un prim acord.

Începînd din clipa aceea, nu putu spune cîtă vreme rămăsese pe scaunul lui, auditor pasiv și captivat. După *Baladă* urmă o *Nocturnă* apoi un *Preludiu* și, în sfîrșit, un *Vals*. A fost din cale-afară de uimit cînd fata s-a ridicat și a închis pianul spunînd :

— Pentru astăzi ajunge.

Jean-François crezu de cuviință să se scuze de oboseala pe care i-o pricinuise. Ea ridică din umeri.

— Dar ce-ți închipui ? Dacă țin să-mi păstrez forma, trebuie să exersez cel puțin două ore pe zi. Dar e ora prînzului și, asemeni lui Maître Jacques

din Molière, rînd pe rînd vizitiu și bucătar, știu să descifrez o partitură și să trebăluiesc la bucătărie. Nu te ridica, domnule ciclist.

Deschise bufetul, scoase o sticlă și un pahar în care turnă un lichid roșu-închis.

— Fă bunătatea și, pînă se rumenește friptura, gustă-mi rubiniul ăsta de Banyuls. Eu mă duc la cratițele mele.

Și-o zbughi să se închidă în bucătărie.

Era douăsprezece și jumătate cînd Jean-François fu poftit la masă. Văduva Masson, care pînă atunci se ținuse de-o parte, se înviora deschizînd o anchetă în toată regula. Voia să-i cunoască proiectele de viitor, scopul călătoriei sale, starea părinților lui. Băiatul răspundea bucuros, mîncînd cu poftă dar, încet-încet, redevenea conștient de trista realitate. Înțelegea că tot ce se petrecuse de cînd auzise pe cineva strigîndu-i pe stradă „Ascunde-te. Ținta lor e podul", nu era decît un episod, un interludiu plăcut dar fără urmare. Se gîndea la mama lui rămasă singură la Paris, la sora lui lăsată la Saint-Florentin, la fratele lui, Augustin, sergent de infanterie în Lorena, poate astăzi prizonier, în fine, la tatăl lui, pentru care avea datoria să ajungă la Limoges cît mai repede. Vraja se risipise.

— Servești o cafea ? îl întrebă Geneviève.

— Da, mulțumesc.

Se ridică să se ducă la bucătărie și, în timp ce dispărea, el o privea cuprins de-o panică nemărturisită, ca și cum n-avea s-o mai vadă.

— Ai căzut deodată pe gînduri, dragă domnule. Te preocupă familia, înțeleg. Dar nu te da bătut.

Crede-mă, îți vorbesc ca o femeie în vîrstă pe care încercările n-au cruțat-o : trebuie să iei viața așa cum e, să nu aștepți mai mult decît îți poate da. Ești tînăr ; ai să-ți regăsești tatăl ; războiul acesta, care pînă acum a mers atît de prost, se va sfîrși poate mai bine decît a pornit. Te vei căsători, norocul îți va surîde și dumitale.

Geneviève se întorcea cu o cafetieră aromată.

— Mama a fost întotdeauna foarte romanțioasă, zise ea. De-aceea o iubesc.

— Viața nu-i decît un roman, mai bun sau mai prost, fetițo, reluă bătrîna doamnă, și desfășurarea lui depinde în mare măsură de cei care-l trăiesc, ca să fie roz sau negru.

— Sau cenușiu, răspunse prompt Geneviève.

O umbră fugară trecuse peste chipul ei expresiv, pe care se citeau dintr-odată pînă și nuanțele cele mai subtile ale unor sentimente. Jean-François simți o strîngere de inimă, bău ceașca de cafea și se ridică.

— Vă sînt recunoscător pentru generoasa dumneavoastră ospitalitate, zise înclinîndu-se în fața bătrînei doamne. Aș fi vrut să ajung pînă-n seară la Limoges, dar am întîrziat, și cred că voi fi silit să poposesc la Bourges.

Îi sărută mîna iar femeia îl atrase către ea.

— Dă-mi voie să te îmbrățișez, dragul meu. Dumnezeu să te păzească, și treci să ne mai vezi de îndată ce vei putea. Vei fi întotdeauna binevenit.

Geneviève coborî scara cu el. Cînd ajunse la parter îi spuse în șoaptă :

— Jean-François, ştim încă atît de puţin unul despre celălalt, şi totuşi am impresia că te cunosc de mult. Sînt fericită că te-ai oprit aici.

Era mai scundă decît el. Îl privea în ochi. El o înconjură cu braţele şi o văzu întinzîndu-şi faţa şi coborîndu-şi pleoapele. Buzele li se apropiară. Era pentru prima oară cînd strîngea o femeie în braţe, şi ea îi oferea buzele. Noutatea senzaţiei îl zăpăcea în aşa măsură încît, după ce se despărţiră, i se păru că-şi va pierde echilibrul.

— Am să te mai văd oare, Jean-François ? zise Geneviève aproape fără glas.

— Cum să nu te mai văd ? îi răspunse.

— Curînd ?

— Cît mai curînd cu putinţă, iar pînă atunci îţi voi scrie.

— Ţi-ai însemnat adresa ?

— O ştiu pe dinafară.

La marginea trotuarului, îşi apucă bicicleta. Nu contenea s-o privească pe fată. Ea zîmbea, iar lui i se părea că-i vede ochii umezi. Cum îi era cu neputinţă să-şi exprime simţămintele care-l încercau, spuse :

— Ştii cîţi kilometri sînt de-aici la Clamecy ?

Ea răspunse cu o voce care lui i se părea că vine de departe :

— Vreo patruzeci, cred.

— Da ? Atunci, la revedere, Geneviève.

— La revedere, Jean-François.

Apăsă pe pedala dreaptă şi porni. Ea îl urmări cu privirea pînă cînd dispăru la colţul bulevardului Vaulabelle. Atunci îşi şterse o lacrimă de pe fiecare obraz.

6

ÎNTINSĂ PE NISIPUL FIN, Nina se lăsă liniştită în voia soarelui de amiază. Sosise pe plajă la ora zece, după ce străbătuse plantaţia de pini. Prefera s-o taie prin pădure decît să meargă pe drumul întortocheat şi plin de praf. Păsărelele ciripeau, conurile de pin din care se prelingea un suc negricios trosneau din pricina căldurii, iar acele scîrţîiau sub picioare. O mireasmă plăcută, binefăcătoare, plutea printre trunchiurile roşietice, cu scoarţa adesea roasă de veveriţe. Dominique ţipa ori de cîte ori zărea coada stufoasă şi neastîmpărată a uneia din graţioasele vieţuitoare ce săreau din creangă în creangă. Se chircea pentru a privi mai de-aproape vizuinile iepurilor sau muşuroaiele de cîrtiţă, se entuziasma descoperind un scarabeu sau o buburuză. Alerga printre pini, fără să ia seama la gropile ascunse, şi trebuia mereu să fie chemată la ordine.

— Bagă de seamă, Dominique ! Ai să-ţi rupi piciorul !

Cu un an în urmă, îşi făcuse o entorsă care o imobilizase cîteva săptămîni, stricîndu-i vacanţa. Dar cum să povăţuieşti o copilă de opt ani lipsită de aer curat şi de natură zece luni din douăsprezece ! Nu mai rezistă ; face explozie.

În anul acela, evenimentele grăbiseră plecarea mamei şi a fiicei. Însoţite de bunicul Albert, la gara Montparnasse, în îmbulzeala exodului ce începea, abia îşi găsiseră loc într-un tren arhiplin. Călătoria obositoare durase nouă ore în loc de şase.

În gara Sables, doamna Colineau nu le aştepta, ca de obicei, cu chipu-i bun, ars de soare, zîmbind în ciuda zbîrciturilor, sub scufia de dantelă scrobită. Nina n-o putuse anunţa la timp de sosirea lor prematură.

Nu se vedea nici un taxi prin apropiere. Lăsase bagajele la gară, făcuse şase kilometri pe jos şi, ajungînd la Bauduère, ascultase tînguirile admirabilei femei, duşmană însă a neprevăzutului.

— Vai, vai, iată-vă aşadar din nou la mine, bietele de voi, fără soţ, fără tătic ! Unde e domnul Augustin, dragul de el ? Vai, vai ! Cum se poate ? Nu credeam să veniţi decît peste cincisprezece zile, păsărelele mele. N-am nimica pregătit. Doamne, Dumnezeule !

Ofta, tropăia, forfotea ca o furnică harnică în căsuţa ei lucind de curăţenie, cu pereţii văruiţi pe dinăuntru ca şi pe dinafară, în fiecare primăvară, cu orologiul mare a cărui limbă smălţuită ticăia ca o cadenţă de paşi egali, cu statueta Fecioarei Maria de la Lourdes, din ipsos colorat, cu buchetul de flori de portocal sub globul de sticlă. Doamna Colineau, draga de ea, era văduva unui pescar mort pe mare, şi locuise totdeauna în satul acela înconjurat de lacuri sărate. Cu un an înainte de-a muri, soţul ei construise la liziera pădurii, în locul numit Sauveterre, o căsuţă joasă, dintr-o frumoasă piatră de rîu, în care nădăjduia să-şi sfîrşească zilele după ce-avea să renunţe la pescuit. Îşi cheltuise toate economiile cu această casă şi aproape o terminase de mobilat în momentul morţii. Înainte de căsătorie, văduva fusese dantelăreasă şi lucra la comandă. Lipsită de mijloace, îşi reluase meseria din tinereţe şi, pentru a-şi completa firavele venituri, dădea cu chirie pe timpul verii frumoasa casă de piatră, ea care nu locuise niciodată decît în coliba de chirpici. Modestă, dar bine construită, în mijlocul unei grădiniţe unde în luna iunie înfloreau trandafirii, aceasta era locuinţa pe care Nina şi soţul ei o închiriau de mai mulţi ani.

În seara sosirii neaşteptate, nici vorbă să se poată instala, pricină pentru care mătuşa Colineau se arătase deznădăjduită, ridicînd braţele spre cer. Era ora opt, întunericul începea să se aştearnă peste tot şi peste toate, iar trecerea barierei de lacuri, noaptea, pe cărări înguste, era periculoasă.

— Copii, veţi dormi aici, o noapte n-o fi foc ; în patul meu e loc berechet pentru trei, cum zicea răposatul — Dumnezeu să-l ierte — în glumă, că mă găsea tot atît de greu cum găseşti un ac într-un car cu fîn. Iar eu am să mă culc în patul băiatului, bietul Martial săracu'. S-a însurat cu opt zile înainte de mobilizare, şi de trei luni nu ne-a trimis nici o veste, nici mie, nici nevesti-si, Artemisa. Ce n-aş da să ştiu unde-o fi acuma. Cu blestematul ăsta de război, nu mai există familie, şi nici copiii nu mai sînt ce-au fost.

A doua zi se trezise dis-de-dimineaţă şi, negăsind pe cine să trimită la Sables, îşi împinsese vitejeşte roaba pînă la gară ca să aducă bagajele. La ora nouă, cînd Nina şi Dominique se sculau din pat, era înapoi.

Toată ziua fuseseră ocupate cu instalarea la Sauveterre. Nina trecuse în grabă să vadă pe soţia unui grădinar vecin care lucra la plantaţii. Se înţelegea bine cu această cumătră durdulie, care

muncea ca un bărbat şi-o aproviziona cu legume. Emélie — aşa o chema — se înseninǎ auzind că, de-o lună, „parizianca“ nu primise nici o ştire de la soţul ei.

— La fel am păţit şi eu, draga mea. Justin al meu îmi mănîncă sufletul. O, monştrii ăştia de bărbaţi! La drept vorbind, nu-i nici unul mai breaz.

Nu, anul acela nu era un an obişnuit, iar vacanţa timpurie nu semăna cu celelalte vacanţe. Nina încercase un simţămînt straniu deschizînd ferestrele casei în care cunoscuse, ani de-a rîndul, ceasuri atît de paşnice şi fericite. Mirosea a stătut, a mucegai. Descoperise pînă şi urme de şoareci şi, ca s-o liniştească, mătuşa Colineau a trebuit să-i promită că-i va aduce un motan exterminator.

După-amiază adusese animalul într-un coş. Era un cotoi mare, cu blana tigrată, din specia cea mai comună a mîţelor de-acoperiş. De cum sosise, se aşezase la pîndă în magazia lipită de casă unde se depozitau saci cu cartofi, lăzi şi unelte de grădinărie. Ieşise la mai puţin de o oră după aceea, cu un şoarece în gură. Pe motan îl chema Grisou şi, prietenos cum era, ţi se freca de picioare torcînd. Dominique îl îndrăgise, din prima clipă.

Seara, Emélie ţinuse cu tot dinadinsul s-o invite pe „pariziană“ la cină. În casa ei de ţărancă înstărită, îi strunea bine pe cei doi copii ai ei, un băiat şi-o fată de şapte şi opt ani, care în mod vădit o iubeau dar se şi temeau de această Ceres pieptoasă, împărţitoarea tuturor bunurilor. Pregătise o ciorbă de peşte foarte condimentată şi-i amintise Ninei că, avînd legături cu pescarii din partea locului, îi putea procura tot ce-i pofteşte inima din produsele mării şi ale solului. Dar călătoria o istovise pe Dominique; căsca de oboseală, şi Nina se retrase devreme.

După ce fetiţa adormi, ieşi în grădină, desfăcu şezlogul şi se lungi sub cerul spuzit de stele. Greierii ţîrîiau în pini; broaştele orăcăiau în lac: din întuneric se înălţa mireasma puternică a trandafirilor îmbinată cu cea a pinilor şi cu vasta respiraţie a mării. Privind spre aştri, Nina căuta să-şi adune gîndurile. Iuţeala cu care se hotărîse plecarea ei din Paris, călătoria incomodă în trenul plin de oameni asudaţi şi vlăguiţi, marşul nesfîrşit de la gara Sables pînă la Bauduère, noaptea în patul încăpător al mătuşii Colineau, un pat „de puf“, după moda veche, în care, de cum te aşezai, îţi făcea impresia că te sufoci, apoi curăţenia casei, cordialitatea zgomotoasă a Eméliei care nu se dădea bătută şi turna întruna ciorbă de peşte cu polonicul, toate i se învălmăşeau în cap ca într-un coşmar de om bolnav. Se gîndi deodată că, din momentul cînd, în ajun, Emélie o întrebase dacă mai are veşti de la soţul ei, pînă la cina din seara aceasta, Augustin îi ieşise complet din minte. Şi totuşi era soţul ei, bărbatul de care depindea, care, în principiu, ocupa cel mai mult loc în viaţa ei, tatăl lui Dominique. Se simţea uşor vinovată. Cum era cu putinţă să te desprinzi total, fie şi pentru o zi, de fiinţele cele mai apropiate? Nu avusese toată ziua nici cel mai neînsemnat gînd pentru el; ca şi cum n-ar fi existat. Iar astă-seară, la masă, Emélie îi amintise de el. Subiectele de conversaţie ale zarzavagioaicei se învîrteau mereu în acelaşi cerc strîmt al vieţii cotidiene. Vorbise mai întîi despre legumele cărora le mergea bine. Nina putea să doarmă fără grijă:

nu-i vor lipsi nici cartofii, nici varza, nici morcovii, nici salata, mă rog, nimic din ceea ce Dumnezeu a îngăduit să crească pentru hrana oamenilor.

— Vei avea pînă și sparanghel, frumoasa mea, și încă din cel mai bun, sparanghel de Argenteuil, mult mai bun decît cel alb nemțesc. L-am răsădit cu mîna mea acum trei ani. Anul ăsta o să dea prima recoltă. Vei avea și cireșe din belșug. Crengile sînt atît de încărcate de fructe, încît mă tem să nu se rupă.

Și zarzavagioaica încheiase izbucnind în rîs :

— Eu am făcut toată munca, fără bărbat. Nu că Justin al meu ar fi soi rău. Nu se dă în lături de la muncă, dar îi place cam mult băutura, ca și prietenilor lui din partea locului. Cheful de sîmbătă seara e pentru el la fel de sfînt ca și slujba la biserică. Dar așteaptă tu, bărbate. Cînd ai să te întorci de la război, va trebui să te ții bine, că nu te mai las să-ți faci de cap.

Era de-o veselie contagioasă iar hohotele de rîs îi săltau pieptul. Să fi fost Emélie mai grijulie față de țăranul bețivan și ignorant decît ea, Nina, de profesorul ei agregt, candidat la o catedră la Sorbona ? Se întinse voluptuoasă în șezlog îmbătată de parfumul nopții, și oftă. Mobilizarea generală îl smulsese pe Augustin din toiul vacanței pe care și-o petrecea la Siena, unde se documenta pentru o carte despre familia Piccolomini ; după un popas de douăzeci și patru de ore alături de ea, plecase pe frontul din Lorena, și de-atunci nu obținuse decît o permisie de odihnă în decembrie. Numără pe degete : trecuseră șase luni, șase luni fără el, fără sărutările lui duioase pe pleoape („un

sărut pentru astre"), pe gît („altul pentru coloana templului"), altul la ureche („dacă acuma dai ascultare altui bărbat, înseamnă că ești o femeie fără inimă"), șase luni fără bruștile lui scăpărări de dorință care-l cuprindeau uneori cînd se întorcea de la școală, după-amiaza. Îi plăcea impetuozitatea lui. Era de asemenea nedumerită cînd îl vedea cu fruntea încruntată, absent. „Eu sînt aici, îi zicea atunci, tu unde ești, Augustin ?" El se scutura din visare, zîmbea puțin prea repede. „Mă gîndeam la cartea mea, Nina." Apoi se retrăgea din nou în lumea aceea misterioasă în care înțelegea ea bine că i se refuza accesul. Și se întreba dacă nu-l preocupă o altă femeie și dacă nu cumva o înșală.

Se numea Nina Schiavi și se născuse la Milano în 1909, din Salvatore Schiavi, originar din Faenza și din Rachele Casamassima, născută la Castelfranco. Căsătoria părinților fusese celebrată în 1908. Tatăl ei, fiu de avocat, după cîțiva ani de profesorat într-un gimnaziu din Bologna, se înscrisese în partidul socialist, înainte de a intra ca redactor la ziarul *Avanti !*, organ oficial al partidului. În 1912, îl cunoscuse acolo pe Benito Mussolini. Mobilizat în 1915, rătăcise timp de trei ani prin zăpezile Alpilor Julieni și prin noroaiele rîului Piave, fără să fie rănit. În 1919, ar fi putut exercita funcția de redactor-șef la *Popolo d'Italia*, dacă ar fi răspuns avansurilor lui Mussolini, directorul ziarului. Dar era în dezacord cu viitorul *Duce*, pe care-l socotea de pe atunci trădător al cauzei muncitorești. Continuînd să militeze, părăsise ziaristica pentru a redeveni un modest profesor de literatură la Verona. Venise apoi vremea cămășilor negre. Fasciștii îl luaseră la ochi. După

marşul asupra Romei şi instalarea lui Mussolini la guvern, socotise mai prudent să emigreze la Paris împreună cu soţia şi fiica sa. Preda limba italiană într-o şcoală particulară şi ducea o viaţă simplă, colaborînd la publicaţii antifasciste clandestine şi păstrînd contactul cu socialiştii italieni persecutaţi.

Nina, care începuse la Verona studiul limbii franceze, nu se simţise o dezrădăcinată în noua ei viaţă. Fusese o elevă destul de bună şi, la nouăsprezece ani, cum bugetul familiei era modest şi fiecare trebuia să-şi aducă o cotă-parte, intrase ca secretară la o firmă de mesagerie. Era foarte atrăgătoare Nina : o piele lăptoasă, ochii de un albastru-violet, ca floarea stînjenelului, şi părul blond-deschis, ceea ce îndreptăţea numele pe care i-l dăduse tatăl ei : „fiica mea cu păr de in". Avea dinţii mărunţi şi regulaţi, nasul drept ca al profilelor greceşti. Singurul defect al acestei perfecţiuni : picioarele puţin cam scurte, compensate de glezne fine şi bine cambrate.

Cu asemenea calităţi, era foarte admirată, dar în acelaşi timp ştia să se apere cu străşnicie. Mama ei, Rachele, fiica unui zidar din Ancona, care-l sedusese, la vremea ei, pe profesorul Schiavi prin graţia-i ingenuă, dăduse tonul. Catolică exaltată, deşi soţul ei era ateu pînă-n măduva oaselor, o învăţase că o fată preocupată de reputaţia ei nu se adresează niciodată unui domn care nu i-a fost prezentat cu consimţămîntul părinţilor.

— Priveşte-te într-un... *come si dice, uno specchio ?...* [1]

— O oglindă.

[1] Cum se zice, o oglindă ? (it.)

— Aşa, o oglindă, *cara mia. Che vedi ? Un angelo. L'angelo è intoccabile.* [1]

La signora Schiavi n-avea defel talent pentru limbile străine şi nu izbutea să-şi îmbunătăţească nici vocabularul, nici accentul.

Credincioasă recomandărilor materne, Nina îi respingea invariabil pe toţi admiratorii, şi numai întîmplarea a făcut să-l întîlnească pe Augustin. El avea pe-atunci douăzeci şi nouă de ani, şi preda istoria la liceul Michelet, la Vanves. Familia Schiavi locuia într-un mic pavilion aproape de apeductul de la Arcueil. În fiecare seară, Nina se întorcea acasă la părinţii ei luînd tramvaiul de la Porte d'Orléans. În seara aceea, avusese loc un accident care blocase circulaţia. Vreo şase vagoane încremeniseră la răspîntia numită La Vache Noire, lîngă Montrouge. Decît să aştepte, fata preferase să facă drumul pe jos. Era într-o joi din luna iunie. Sufla un vînt călduţ. Augustin îşi petrecuse după-amiaza evocînd umbre ilustre în parcul de la Sceaux, pentru un memoriu pe care-l pregătea despre conspiraţia lui Cellamare [2]. Se întorcea cu

[1] Draga mea. Ce vezi ? Un înger. Îngerul e inaccesibil. (it.)

[2] *Cellamare, Antonio del Giudice*, duce de *Giovenazzo*, prinţ de (1657—1733). Diplomat spaniol. Ambasador la curtea Franţei, ia parte, în 1718, susţinut de ducele şi ducesa du Maine, la o conspiraţie îndreptată împotriva lui Philippe D'Orléans, regentul lui Ludovic al XV-lea, pentru a-i încredinţa regenţa lui Filip al V-lea, regele Spaniei. Corespondenţa lui Cellamare a fost interceptată iar complotul descoperit la 8 decembrie 1718. Ambasadorul a reuşit să fugă din Franţa deghizat, dar mulţi dintre complicii săi au fost prinşi şi arestaţi.

tramvaiul în sens invers. Şi el coborîse din vehicul pentru a ajunge acasă pe jos. Un bărbat de vreo treizeci de ani, ameţit de băutură, se luase după Nina şi-o agăţase. Ca să scape, fata grăbi pasul. El insistă.

— Nu vă cunosc, domnule, şi vă rog să mă lăsaţi în pace.

Omul o apucă de braţ ; fata îi simţi răsuflarea duhnind a alcool.

— Hai, nu fi rea, păpuşico.

Ea se zmuci.

— Te poftesc să mă laşi în pace !

În clipa aceea, Augustin trecu pe lîngă ei şi se opri.

— N-ai auzit ce ţi-a spus domnişoara ?

— Ce ? Ce ?

Augustin nu era bătăios de fel dar avea autoritate.

— Te sfătuiesc s-o ştergi numaidecît, omule, dacă nu vrei s-o păţeşti.

Bădăranul dăduse drumul Ninei.

— Dar nu-nţeleg...

Se dădu îndărăt cîţiva paşi, gata s-o ia din loc, mormăind în acelaşi timp :

— Da' ce ? Ce-am făcut ?

— Tot n-ai înţeles ?

De data asta, tonul era ameninţător ; omul îşi grăbi retragerea, iar Augustin începu să rîdă. Nina îl imită. Gheaţa se rupsese.

Nina îşi amintea cu precizie toate detaliile acestei prime întîlniri. În timp ce nebunul dădea bir cu fugiţii, Augustin, cu rîsul prefăcut în zîmbet, se înclina curtenitor în faţa ei.

— Daţi-mi voie să mă prezint, domnişoară. Augustin Dupont, profesor la liceul Michelet.

Această prezentare conformă cu principiile *mammei* era tocmai bună pentru a o linişti. Totuşi se îmbujoră fără să vrea, murmurînd :

— Nina.

Dar dîndu-şi seama că nu se cuvine să-şi dezvăluie doar prenumele în faţa unui domn care se prezentase cum se cuvine : nume şi poziţie socială, adăugă, tot mai îmbujorată :

— Nina Schiavi.

Tînărul se înclină din nou.

— Italiancă ?

— Născută la Milano.

— Ador Italia. Îmi permiteţi, domnişoară, să vă însoţesc pînă acasă, fie şi numai pentru a evita să vă expuneţi unei scene la fel de penibilă cum a fost cea de adineaori ?

— De acord ! zise ea. Vă voi prezenta părinţilor mei. Şi tatăl meu este profesor. Va fi încîntat să vă cunoască.

Repeziciunea acestei anexiuni nu părea să-l încînte din cale-afară pe tînărul belfer. Avea să-i mărturisească mai tîrziu că înţelesese numaidecît că în cazul ei trebuia fără şovăială să joace cinstit sau să renunţe. Încă nu ştia pînă unde avea să meargă, dar acceptase deliberat să intre în angrenaj. Fata îl găsea binecrescut şi simpatic, dar nimic mai mult. O faţă deschisă, o privire pătrunzătoare, purtări rezervate : nici chiar mama ei nu putea cere mai mult.

În faţa grilajului pavilionului, Augustin manifestase totuşi oarecare şovăială.

— Dar părinţii dumneavoastră nu vor considera că e o nepoliteţe ?

— Dimpotrivă. Nu le-am ascuns niciodată nimic. Sînt obligată să le explic împrejurările întîlnirii noastre. Dacă vă prezint lor, explicaţia e simplă. Dacă nu vă văd, or să-şi facă griji ; şi-atunci totul se complică.

Lui, această argumentaţie nu i se părea convingătoare. „Sînt fericit că am fost acolo ca să te scap de un derbedeu. Acum dă-mi voie să mă întorc la nepreţuitele mele studii." Iată ce-i putea spune Ninei un bărbat galant, fără s-o ofenseze. De ce insista fata ? N-ar fi fost în stare să spună, dar insista.

— Nu puteţi refuza, fie şi numai pentru că tata ar fi foarte bucuros să cunoască un profesor francez.

Prezentarea „eroului de la răspîntie" lui Salvatore şi Rachele Schiavi — care a adoptat pe loc această glorioasă denumire pentru viitorul ei ginere — nu fusese lipsită de pitoresc. *Mamma* era în bucătărie unde frămînta aluatul pentru *tagliatelli* pe care-i pregătea pentru cină. Cînd o văzu pe fiica ei intrînd însoţită de un tînăr, exclamă „Sfîntă Fecioară !". Ceea ce făcea parte din repertoriul ei familiar. Dar Nina i-o luă înainte.

— *Mamma*, ţi-l prezint pe domnul Augustin Dupont, profesor de liceu. Dînsul m-a apărat adineaori pe stradă de un individ odios care m-a atacat. Poate că mi-a salvat şi viaţa.

Nina ştia că în cazul mamei ei o uşoară exagerare nu strica. Astfel încît epitetele infamante cu care donna Rachele se pregătea să copleşească un tînăr destul de îndrăzneţ pentru a ridica ochii

asupra fiicei ei se transformară în *coraggioso giovanotto !* şi, strîngînd-o pe Nina în braţe, o acoperi cu sărutări. Apoi, potrivindu-şi o voce de *prima donna* :

— Salvatore, făcu ea adresîndu-se soţului ei pierdut în adîncurile casei, *vieni ! ché*, nu mai eşti tu... *come si dice : salvatore ?*

— Salvator, mamă, răspunse Nina.

— Nu mai eşti tu salvatorul fiicei tale, ci un *ragazzo francese.*

Dîndu-i drumul fetei, se apucă din nou să frămînte aluatul şi să-l întindă pe planşetă, presărîndu-l cu făină.

— Cu aluatul de tăiţei nu-i de glumit, domnule dragă.

În cadrul uşii apăruse atunci Salvatore Schiavi, care semăna cu Victor Emmanuele al III-lea, ca toţi italienii de vîrsta lui, dacă nu prin statura care depăşea media, contrar celei a regelui pitic, în orice caz prin mustaţa stufoasă şi ţinuta ţanţoşă.

— Domnule, făcu el zărindu-l pe Augustin.

Urmase un adevărat potop de cuvinte italieneşti proferate de soţia lui, dar nu aşteptase sfîrşitul discursului pentru a strînge cu putere mîna oaspetelui.

Jumătate de oră mai tîrziu, Augustin şedea la masă între Nina şi mama ei, după ce aceasta îl ameninţase cu cea de-a şasea plagă a Egiptului, cea care acoperă trupul cu bube, dacă va refuza invitaţia la cină. Donna Rachele, care făcea fiecăruia parte dreaptă din castronul cu tăiţei, îl servise primul, în timp ce el vedea, nu fără îngrijorare, ridicîndu-i-se în farfurie o piramidă de paste

făinoase destul de abundentă pentru a hrăni un pluton întreg. În timp ce Augustin se apăra încercînd să-i explice că nu e chiar atît de flămînd, gazda acoperea bucatele de culoare roşietică cu un nor de parmezan şi ridică din umeri.

— Nu te ruşina, zise *la mamma*. La vîrsta dumitale trebuie să te hrăneşti. Ia uite-te la el!

„El" era soţul pe care-l servise şi mai generos. Acesta se conforma fără să protesteze, răsucind cu dexteritate tăiţeii în jurul furculiţei. Augustin înţelese atunci că, pentru a cîştiga stima gazdei, trebuia să-l imite pe acest virtuos. Nina şedea în dreapta lui, dar nu îndrăznea s-o privească. În timp ce-şi învîrtea furculiţa în grămada de tăiţei aşa cum făcea şi gazda, o auzi pe fată şoptindu-i la ureche:

— Mama a spus că eşti curajos. N-o face de minciună.

Augustin era gata să se înece, iar doamna Rachele se încruntă. După o lungă tăcere dedicată masticării, profesorul Schiavi, care terminase, bău o înghiţitură zdravănă apoi spuse:

— Am să mă opresc aici. Nu prea am poftă de mîncare astă-seară.

Soţia îl străpunse cu o privire mustrătoare şi oftă. Ca pentru a-i cere iertare, îşi luă o felie de *gorgonzola*[1] şi, după ce-o consumă, aflînd că Augustin era profesor de istorie, îi ceru părerea asupra zguduitoarei crize de pe Wall Street ce ameninţa indirect şi piaţa europeană.

[1] Brînză de Gorgonzola, o specialitate din Lombardia, asemănătoare la noi cu brînza de Homorod.

— Nu sînt economist, răspunse prudent tînărul, mai degrabă sînt în măsură să vă vorbesc despre proiectul de lege agrară al lui Tiberius Gracchus.

— Fraţii Gracchi sînt nişte umbre, reluă italianul, şi trebuie să trăim cu timpul nostru. L-ai citit pe Marx?

— Puţin.

— E o greşeală. Trebuie să-l citeşti cu seriozitate. Ce este istoria dacă nu expunerea, periodic reînnoită, a imoralei exploatări a omului de către om? Cine ne-a învăţat acest lucru? Marx. Un istoric nu-l poate ignora.

— Bineînţeles. Iertaţi-mă.

— Ştiu ce-ţi stă pe buze şi nu îndrăzneşti să-mi spui, domnule Dupont, deoarece ai primit o excelentă educaţie: nu te ocupi de politică.

— Aţi ghicit.

— În schimb politica se ocupă de dumneata.

— Aş spune mai degrabă că sînt supus avatarurilor ei, că le suport.

— Şi-ţi place să înduri fără să te revolţi?

— Nu spun asta. N-am temperament de revoltat, şi pace. Viaţa-i scurtă iar politica mă plictiseşte. Îi admir pe cei pe care-i pasionează, mai ales cînd sînt preocupaţi de binele public. Istoria ne învaţă că asemenea cazuri sînt rare.

— Eşti cumva un sceptic?

Donna Rachele, care strîngea masa, interveni.

— *La politica! La politica! Disgrazia! Basta, Salvatore!*

Cum era să aibă politica la inimă, signora Schiavi, draga de ea? Că doar politica era cauza exilului ei! Din cauza politicii părăsise domoalele maluri ale Adigelui pentru a se instala într-o

țară barbară unde nu poți să găsești un *culàtello* [1], iar *polenta* [2] cu pitulice e complet necunoscută. Așa că să nu i se mai împuie urechile cu blestemata asta de politică !

Nu că ar fi fost prea pornită împotriva lui Salvatore al ei. Ținea la el din tot sufletul, îl admira, nu iubise și n-avea niciodată să-l iubească decît pe el. Dar gemetele și reproșurile proferate cu sau fără rost făceau parte din plăcerile vieții ei.

Dar nici acum, nici altădată, Salvatore nu-i lua în serios văicărelile, deși se grăbea să le încuviințeze.

— Nevastă-mea are dreptate, domnule Dupont. Mă aprind, mă aprind. Ce să-i faci, sîngele italienesc ! Îți plac *toscanele ?*

Augustin nu se dădea în vînt după trabucurile negre și pline de cocoloașe care-l zgîriau pe gît. Se strădui totuși să fumeze unul în timp ce Nina servea cafeaua. Și după felul cum o privise stăruitor prin perdeaua de fum care-i ințepa ochii, fata înțelesese din clipa aceea că Augustin va fi al ei.

Dar nu se putea spune că idila lor fusese ferită de furtuni. Nina îl prevenise îndată pe Augustin că refuză să-l întîlnească fără știrea părinților. La început el ocolise obstacolul ducîndu-se s-o aștepte, ca din întîmplare, la ieșirea de la birou, de fiecare dată cînd orarul i-o permitea, și întotdeauna joia. Ea se bucura văzîndu-l, dar stătea rezervată, evitînd orice promisiune. După

[1] Specialitate de salam din regiunea Parma făcută din pulpă de porc. (it.)
[2] Mămăligă. (it.)

cîteva săptămîni, îi declară stînjenită că părinții ei se miră că nu-l mai văd și se întreabă ce gînduri are. Atunci Augustin se înfurie. Era în ajunul vacanței mari. Își pregătea teza despre *Marc Aureliu și epoca sa,* și urma să plece la Roma pentru a lucra la biblioteca Vaticanului. Își zise că ar fi o prostie să lase să i se forțeze mîna și că pînă-n toamnă avea să uite acest flirt trecător.

Și într-adevăr, o lună întreagă, dedicată cercetării, uită sau crezu că o uită pe Nina de dragul Faustinei, soția împăratului filantrop. Dar farmecele apuse ale unei împărătese moarte în anul 175 al erei noastre nu puteau rivaliza cu tinerețea înfloritoare a unei domnișoare din anul 1929. Să fi fost atmosfera orașului care, sub un cer albastru de cleștar, zăcea toropit într-o căldură caniculară, să fi fost anturajul, limba italiană, *le lasagne* [1], *l'orvieto* [2], *la gentilezza* cetățenilor Romei care nu conteneau să-l înveselească, tot ceea ce zilnic, după ce părăsea tăcerea bibliotecii, îi amintea de fiica doamnei Rachele ? Nu izbuti să reziste dorinței de a-i trimite o primă *cartolina* [3], apoi alta. Urmă apoi o scrisoare în care, sub cuvînt că-i exprimă tot ceea ce-l leagă de Roma și de Italia, îi făcea, prin persoană interpusă, o adevărată declarație de dragoste. Or, persoana interpusă era în același timp cerul, clima, orașul, țara — cea a lupoaicei, a împăraților și a papilor,

[1] Tăiței. (it.)
[2] Vin de Orvieto (Umbria, regiune din centrul Italiei).
[3] Ilustrată. (it.)

a lui Dante și a lui Giotto, a lui Petrarca și a lui Tițian. Pentru că iubea Italia, își închipuia că e îndrăgostit de Nina, și cele două iubiri se confundau.

La întoarcerea din vacanță, cu toate că nu primise, ca răspuns la literatura lui pasionată, decît două cărți poștale cu un text destul de neutru, nu mai putea face cale-ntoarsă. Redescoperi ochii Ninei (ochii albaștri ai unei femei nu seamănă niciodată cu alți ochi albaștri), părul ei (pentru el nu era fata cu părul de in, ci fata cu părul de mătase), pielea ei (cum îi spusese că vrea s-o ia de nevastă, îl lăsase să-i fure un sărut, și crezuse că atinge cu buzele pielea primei Lucreții, cea care fusese soția violată a lui Tarquinius Collatinus [1], sau pielea Lucreției Borgia, așa cum a pictat-o în strălucirea ei carnală Pinturicchio). Așa cel puțin o încredința el prin cuvintele-i măgulitoare.

Se logodiră în anul acela, în ziua de Crăciun, și părinții lui Augustin veniră de la Troyes pentru ceremonie. Nici unul nici altul nu puseseră piciorul dincolo de hotarele Franței, și se temeau de pătrunderea unei străine în familie. Frumusețea Ninei îi dezarmă. Céline arătă oarecare mi-

[1] Lucius Tarquinius Collatinus, nepotul lui Tarquinius Superbus și soțul Lucreției. Împreună cu Brutus, a fost unul din primii doi consuli ai Romei (509 î.e.n.). Dar curînd a trebuit să plece în surghiun, bănuit fiind de atașament pentru regii exilați. Cel de-al șaptelea și ultimul rege al Romei, Tarquinius Superbus (534—509 î.e.n.), potrivit tradiției, și-a pierdut tronul în urma revoluției care a izbucnit cînd fiul său Sextus a violat-o pe Lucreția, soția lui Tarquinius Collatinus.

rare doar la vederea uriașului castron de *gnocchi* [1] pregătit de mama Ninei, iar după cafea și tradiționala *grappa* [2], tatăl lui Augustin ridică sprincenele nedumerit cînd îl auzi pe fostul colaborator la *Avanti!* evocînd necesitatea edificării socialismului. Ca și fiul său, Albert Dupont se interesa prea puțin de politică și, cu toate că nu avea nici un capital de apărat, era de părere că Republica a III-a, una și indivizibilă, nu fusese un lucru chiar atît de rău. În fine, cei doi bărbați au găsit teren de înțelegere asupra unui punct: pentru amîndoi, Jean Jaurès, — acest suflet mare — fusese, în 1914, prima victimă a negustorilor de tunuri.

Logodna se tărăgănase multă vreme. Criza locuințelor făcea ravagii iar anunțurile cu apartamente de închiriat dispăruseră după primul război din toate cartierele Parisului. Nina refuza să se instaleze provizoriu în pavilionul de la Arcueil, așa cum îi propuseseră părinții. Voia să fie la casa ei și, plină de nerăbdare, îi fixase în mai multe rînduri logodnicului un termen de grație pentru descoperirea unei locuințe, în caz contrar, amenințînd să-și ia vorba înapoi. Nu căuta în realitate decît să stimuleze zelul lui Augustin, iar cînd acesta o anunță, în aprilie 1931, că izbutise în fine, ea îi rîsese în nas:

— Bine-ai făcut, domnule, căci altfel, în douăzeci și patru de ore aveam de gînd s-o rup cu tine.

[1] Găluște. (it.)
[2] Rachiu de tescovină. (it.)

Apartamentul — trei camere, baie, bucătărie — era situat la etajul patru al unei case noi, la Vanves. De la balcon, Augustin vedea ferestrele liceului în care preda și terenul de joc unde liceenii își scoteau limba de-un cot alergînd după minge. Ar fi preferat un adăpost mai puțin apropiat de locul său de muncă, dar a trebuit să aștepte patru ani pentru a emigra în strada Douanier, lîngă parcul Montsouris. Dominique se născuse în 1932. Era o fetiță frumoasă, cu bucle blonde și ochi azurii. Strada Douanier era plină de ateliere de pictori. Un vecin, care-o poreclise Bianca și Roza, ținuse să-i facă portretul. Fuseseră pentru Nina ani lipsiți de griji. Tropotul cizmelor devenea tot mai amenințător în est, dar Augustin, care era cu teza pe sfîrșite, se preocupa mai mult de campania lui Marc Aureliu împotriva sarmaților decît de pericolul Anschluss[1]-ului și de nefastele instincte ale fanaticului împărat Commodus[2], decît de ale unui zănatic nu mai puțin primejdios pentru contemporaneitate ca Hitler.

În anul 1936, izbucni războiul civil din Spania. Salvatore Schiavi îl cunoscuse pe Largo Caballero, șeful guvernului republican, la Internaționala socialistă. Spumega la gîndul că Mussolini trimitea contingente pentru a-i susține pe falangiștii lui Franco. Se angajă într-o brigadă internațională,

[1] Anexarea Austriei de către Germania hitleristă la 15 martie 1938.

[2] *Marcus Aurelius Commodus* (161—192), împărat roman între anii 180—192, fiul corupt și nedemn de putere al lui Marc Aureliu. Domnia lui a însemnat pentru Roma o perioadă de criză economică și financiară.

devenind comisarul ei politic, și fu ucis de o bombă la porțile Teruelului în ianuarie 1938.

La început Nina se temu că mama ei nu va supraviețui acestei pierderi. Nu se mai bucura de viață, iar evlavia ei lua forme delirante. Se hotărî în fine să plece în orașul ei natal, Ancona, unde singura ei soră, Serafina, se călugărise.

Dispariția tatălui, plecarea mamei, o făcuse pe Nina mai exigentă față de soțul ei. După șapte ani de căsătorie l-ar fi dorit mai prevenitor, mai atent, mai puțin distrat. În urma susținerii cu strălucire a tezei sale, în 1937, Augustin se simțise atras de extraordinara familie Piccolomini care, în secolele XV și XVII dăduse doi papi Sfintei Biserici : pe Enea Silvio, poet, istoric, geograf și autor al bulei *Execrabilis*, pe Francesco Todeschini, a cărui domnie nu durase decît douăzeci și șase de zile, precum și pe îndoielnicul arhiepiscop Alessandro, în același timp traducător al lui Aristotel, astronom și demn emul al lui Aretino din *Sonetti lussuoriosi*. Entuziasmul lui era nestăvilit.

— Numai Italia Renașterii putea să producă asemenea figuri.

— Zău așa ! observa Nina, îți vine a crede că mafioții ăia te interesează mai mult decît propria ta familie.

— Îi compari pe acești titani cu mafia, o adunătură de răufăcători vulgari ? Scumpa mea, am impresia că bați cîmpii.

Ea ridica din umeri.

— Ai ajuns să nu-i mai vezi decît pe ei, nu vorbești decît de ei. Dar cu mine ce se întîmplă

în tot acest carnaval de sutane ? Nu m-aş mira dacă pretinşii tăi titani ţi-ar servi drept alibi.

— Geloasă ! exclamă el atunci, am onoarea să te fac geloasă. Nina, draga mea, am uitat oare să-ţi spun că eşti pentru mine cea mai frumoasă femeie ?

O lua în braţe ; ea se lăsa protestînd. Scenele de felul acesta se terminau îndeobşte printr-o reconciliere pe pernă. Totuşi Nina trebuia să admită în sinea ei că era geloasă. Nu se îndoia de simţămintele soţului ei ; era însă mai puţin sigură de fidelitatea lui.

Deci în august 1939, în timp ce Augustin continua la Siena cercetările în legătură cu cei cărora, încîntată de expresia găsită, ea le spunea *maffiosi*, Nina venise, ca şi în anii precedenţi, să se instaleze pe timpul vacanţei la Sauveterre, unde Augustin urma să i se alăture la jumătatea lui septembrie. Dar n-o văzu decît douăzeci şi patru de ore în ajunul mobilizării generale, înainte de a pleca la unitate. Din unica lui permisie, în decembrie, Nina păstra amintirea unei singure nopţi, dar ce noapte ! Niciodată Augustin nu fusese atît de înflăcărat, niciodată ea nu răspunsese atît de impetuos pasiunii lui.

Nina adormise pe scaunul din grădină şi se trezi în răcoarea nopţii, în care stăruia, dominînd mirosul pinilor, parfumul trandafirilor.

Mai multe zile trecuseră de-atunci. Ea îşi reluase obiceiurile de vacanţă : două ore dimineaţa pe plaja sălbatică — numită astfel, pentru că era prea puţin frecventată — somnul de după-amiază, o plimbare cu bicicleta cu Dominique prin împrejurimi, uneori din nou o baie în mare, şi vizite pe la cei cîţiva localnici cu care se învăţase de cînd venea la Sauveterre. Nu citea ziarele şi ştia numai de la un vecin al mătuşii Colineau, moş Bridoux, posesorul unui aparat de radio, că nemţii intraseră în Paris şi-şi continuau înaintarea. În această învălmăşeală, ce se întîmplase cu Augustin ?

Nina îşi îndreptă spatele. Soarele ardea puternic. Apărîndu-se cu mîna dusă streaşină la ochi de lumina orbitoare, o căută pe Dominique. Înaintea orei de plajă, o văzuse pornind către stîncile care, nu departe de-acolo, se vedeau ieşind din apă stropite de valuri înspumate. Era locul unde adesea fetiţa descoperea vreun crab pe care-l prindea cu îndemînare între două degete şi-l aducea scoţînd chiote de triumf. Nina o strigă. Ca o pietricică, numele sălta pe deasupra apei, dar nici un răspuns nu venea. Nina se ridică pe vîrful picioarelor. Dominique nu se arătă, dar poate că înota îndărătul stîncilor. Nina o strigă din nou şi, timp de cîteva clipe, nu se auzi decît rostogolirea valurilor, urmată de clipocitul din scorbura stîncilor. În fine, venind parcă de departe, desluşi o voce înăbuşită, speriată, şi recunoscu vocea fiicei ei, care striga :

— Ajutor, mamă, ajutor !

Simţi că se sufocă. Deşi Dominique, bine instruită, era o excelentă înotătoare, îi recomanda mereu să nu se depărteze prea mult de coastă cînd nu e însoţită. Înotătorii cei mai experimentaţi sînt la discreţia unei crampe sau a unui moment de slăbiciune. Orice imprudenţă te poate costa viaţa.

Vocea tăcuse. Nina începu să alerge pe nisipul care-i frigea tălpile, apoi intră în apă și se cocoță pe șirul de stînci care, în graba ei, îi zdreleau genunchii. Izbuti în fine să se țină în echilibru pe stînca cea mai ridicată și cercetă marea. Inima îi bătea să-i spargă pieptul. Mai strigă o dată:

— Dominique!

Îndată o voce subțirică dar veselă se făcu auzită din spațiul marin, nu din stînga de unde se aștepta, ci din dreapta.

— Mamă!

Nina își duse mîna la inimă și răsuflă ușurată. La vreo sută de metri depărtare, un cap blond se ivea alături de unul brun, masculin după cît se vedea, și amîndouă înaintau spre țărm. Ar fi vrut să iasă în calea fetiței, dar cum încă nu-și venise în fire după emoția prin care trecuse și nici n-avea suflu, se gîndi că e mai bine să lase întregul merit al faptei salvatorului necunoscut. Acesta, de îndată ce copila putuse atinge fundul mării, o luase de mînă și se apropia. Era un bărbat de vreo treizeci și cinci de ani, cu pielea smeadă, bine făcut, lat în umeri. Ochii negri străluceau pe chipu-i bronzat. Dominique îi dădu drumul, alergă spre mama ei care-o ridică în brațe, acoperind-o cu sărutări. Lăsîndu-se în voia ei, fetița o lămurea cu glasul întretăiat.

— O, mamă... înotam cînd deodată mi s-a pus un cîrcel. Nu mai aveam putere. Credeam că mă înec. Am strigat. Atunci a venit domnul; m-a susținut deasupra apei. Acum mi-a trecut cîrcelul.

Răspundea rîzînd sărutărilor Ninei care avea ochii plini de lacrimi. După ce copilul se dădu jos din brațele mamei, salvatorul se înclină.

— Îmi permiteți doamnă, Ugo Foscari.

— Cum să vă mulțumesc, domnule? Ați salvat viața fiicei mele.

Bărbatul își trecu o mînă prin părul ud și zîmbi.

— Ca să fiu drept, doamnă, cred că s-ar fi salvat și singură. Cînd am ajuns în dreptul ei, înțelesese: făcea pluta. E o domnișoară plină de înțelepciune. Ați văzut-o ieșind din apă. Alerga. Cîrcelul dispăruse complet.

— Dar ați sărit de bună voie în ajutorul ei.

— Neasistența unei persoane în pericol: de la trei luni la cinci ani de închisoare, articolul 63 Cod Penal. Deși sînt italian, cunosc dreptul francez.

— Italian?

— V-ați dat desigur seama auzindu-mi accentul, și-apoi cred că Foscari nu-i un nume des întîlnit în Vendeea.

— Dar Italia n-a declarat război Franței?

— Spre rușinea conducătorilor ei. În schimb eu am declarat război fascismului. Dușman al regimului, am fost, în 1936, condamnat la trei ani închisoare. Am ispășit doi la Veneția, orașul meu de baștină, apoi am evadat. De-atunci locuiesc aici la Sables, unde am închiriat un apartament. Toți mă cunosc. N-am avut neplăceri.

— Dar dacă nemții ar ajunge și aici?

— Am un mic velier înzestrat cu un motor auxiliar. Aș încerca să ajung în Anglia.

— Şi-acum, domnule, vă rog să mă iertaţi. E ora mesei. Locuim în capătul celălalt al pădurii, şi ne trebuie trei sferturi de oră ca s-o străbatem.

El îşi bătu călcîiele, se înclină din nou, iar Nina se duse cu Dominique să se îmbrace. Cînd să pornească la drum, îl văzu pe Ugo Foscari în şort şi în cămaşă cu mîneci scurte în faţa unui mic Fiat roşu.

— Îmi permiteţi să vă depun pe amîndouă în faţa casei dumneavoastră ? întrebă el.

Nina şovăi dar, în faţa zîmbetului deschis al avocatului, ridică din umeri şi surîse şi ea.

— E un serviciu care se obişnuieşte între compatrioţi. Trebuie să vă spun că, franţuzoaică prin căsătorie, sînt italiancă prin naştere.

— *Magnifico !* exclamă el. Urcaţi.

În timpul drumului, care dură doar cîteva minute, nu scoase o vorbă. Cînd automobilul se opri în faţa casei, în timp ce ea îi mulţumea din nou, el o întrebă dacă mergea adesea la plaja sălbatică. Îi răspunse că se află acolo zilnic la aceeaşi oră, cînd vremea e bună.

— În cazul acesta, răspunse demarînd, vom avea poate norocul să ne mai întîlnim. *Addio, signora !*

Nina urmări cu privirea micul Fiat ce se îndepărta, apoi intră în casă ridicînd din umeri, ca pentru a alunga un gînd stînjenitor. Acest Foscari nu-i displăcea. Era un bărbat chipeş şi avea pe lîngă discreţie, bună creştere şi ceea ce tatăl ei numea „curaj civic“. Acasă la ea, la Arcueil, văzuse defilînd mulţi italieni. Erau în general antifascişti în exil, socialişti de nădejde care veneau să găsească la Salvatore Schiavi îmbărbătarea unei

vorbe înţelepte. Se închideau în biroul profesorului de unde izbucneau pe dată imprecaţii împotriva asasinilor şi a trădătorilor. Îndărătul uşii, Nina îi auzea cum blestemă „cămăşile negre“ care-l trăseseră pe sfoară pe gogomanul ăla de Vittorio Emmanuele şi făcuseră din compatrioţii lor o turmă behăitoare, bună pentru abator. „Patrioţi şi adevăraţi democraţi“, zicea Salvatore Schiavi despre aceşti oaspeţi îmbrăcaţi neglijent, cu vocea răsunătoare şi ochii aprinşi. De fapt, cînd izbucnise războiul în Spania, aproape toţi se angajaseră ca şi el în brigăzile internaţionale, şi foarte puţini supravieţuiseră.

Ugo Foscari nu semăna cu ei. Nu aparţinea cu siguranţă aceluiaşi mediu social. Totuşi îl ura pe Mussolini, şi prin aceasta se apropia de prietenii tatălui ei. Nu-l văzuse decît în costum de baie sau de plajă dar atitudinea şi purtările sale, marcate de o anumită eleganţă firească, îl situau într-o categorie aparte.

Nu-l întîlni a doua zi după salvarea fetiţei ci doar a treia zi zări, la capătul drumului care dădea pe plajă, Fiatul roşu care staţiona. Proprietarul ei înota, la o distanţă destul de considerabilă de ţărm, într-un elegant stil craul. Curînd intră şi ea în apă cu Dominique şi, una lîngă alta, îl ajunseră pe italian. Fetiţa, pusă pe şotii, efectuă cîteva mici acrobaţii acvatice în jurul lui, îl stropi cu bătăi necuviincioase din picioare şi se întoarse pe plajă rîzînd în hohote, ceea ce o făcu să înghită apă. Nina, mai puţin nebunatică, avu totuşi ideea să execute rînd pe rînd mişcări de bras, de fluture şi de craul înainte de-a reveni la ţărm. Ugo Foscari, care-o urma fără efort, o

laudă pentru dezinvoltura ei (*„una sirena, ilustrissima signora, realmente una sirena!“*) și avu discreția să se țină deoparte, executînd cîteva alergări, în timp ce ea se lungea pentru baia de soare zilnică.

După ce-și termină ședința de marș, o ajută pe Dominique să ridice un castel de nisip. Stătea totuși în rezervă, necăutînd în vreun fel să se impună, și abia în mașina în care propusese, cum făcuse și cu două zile în urmă, să le conducă pe mamă și pe fiică, începu să se destăinuiască.

— Așa cum mă vedeți, dragă doamnă, aparțin unei specii pe cale de dispariție: cea care considera drept un privilegiu de neprețuit de-a avea ceea ce în Franța se numește „sînge albastru“. Revoluția din 1789 n-a izbutit să suprime această stupidă vanitate, și nici Revoluția din Octombrie. Ca și cum ar fi o glorie de-a degenera, de-a nu mai fi la înălțimea a ceea ce au fost, cu secole înaintea ta, atîtea figuri de excepție! Departe de-a te împăuna cu asta, ar trebui să roșești, să-ți ascunzi decăderea. În ce mă privește, n-am stofă nici de doge, nici de papă. Totuși, un Francesco Foscari, strămoșul meu în linie directă, a fost ales în 1423 doge al Veneției. Era un bărbat războinic, avid de cîștig; toată viața a luptat împotriva lui Filippo Visconti, ducele Milanului, la ale cărui averi rîvnea. Biruitor în 1423, bătut în 1432, a aruncat vina înfrîngerii asupra condotierului său de serviciu, Francesco Bussono, mai cunoscut sub numele de Carmagnola. Nenorocitul a fost decapitat. În 1454, alte bande în solda nestăvilitului meu strămoș au pustiit tot nordul Italiei. Fiul său Jacoppo fiind învinuit de trădare și condamnat la surghiun, Foscari a fost destituit și a murit din această cauză chiar a doua zi. Îi prefer un alt Foscari, Carlo Rezzonico; ajuns pe tronul sfîntului Petru trei veacuri mai tîrziu, în 1758, sub numele de Clement XIII, acesta n-a ucis după cîte știu pe nimeni. Era un om virtuos, auster, înfocat apărător al iezuiților cărora le-a făcut un vibrant elogiu în bula *Apostolicum*. Trebuie să salut în el un destul de îndepărtat unchi.

Dominique asculta cu gura căscată. Domnul Foscari, care o salvase de la înec, număra așadar printre strămoșii săi personaje atît de extraordinare, precum un doge, un papă! Faptul că sărise în ajutorul ei n-o înălța și pe ea în ochii oamenilor? Acasă, la Sauveterre, o descusu îndelung pe mama ei despre dogii Veneției și despre papii de la Roma. Nina se arătă reticentă. Curiozitatea fiicei ei o nemulțumea. Oricît de înțelegătoare era de obicei și de indulgentă cu toate capriciile fetiței, îi răspundea de mîntuială. Cu cît Dominique insista mai mult asupra puterii cu care erau investiți șefii serenisimei republici și respectiv ai statelor bisericii, cu atît mai mult ea ocolea, evita răspunsurile. În cele din urmă nemulțumirea mamei ieși la iveală.

— Cunosc italienii, draga mea. La urma urmelor, sînt compatrioții mei. Mincinoși și palavragii. Domnul acesta e foarte simpatic, de acord cu tine, dar ce dovadă avem că se numește într-adevăr Foscari? Poate că și-a născocit această identitate pentru a se pune în valoare. Și-apoi să admitem că-l cheamă Foscari. E un motiv suficient pentru a aparține ilustrei familii care-a dat

un doge Veneţiei şi un papă Romei ? Tuturor urşilor de la iarmaroc li se zice Moş Martin.

Dezamăgită, Dominique rămase bosumflată şi nu vorbi cu mama ei pînă la ora culcării. Ziua fusese dogoritoare. După-amiază Nina se dusese după veşti la moş Bridoux. Ascultase la el radio-jurnalul. Convenţia de armistiţiu fusese semnată la Rethondes, şi o trecuseră fiorii auzind vocea sugrumată a bătrînului mareşal. Mai aflase că trupele germane ocupau La Rochelle, Niort şi Poitiers. Cu alte cuvinte, puteau ajunge la Sables dintr-un moment în altul. În aceste condiţii, problema arborelui genealogic al presupusului Ugo Foscari i se părea de un interes secundar. Se gîndea nu fără o enervare amestecată cu o umbră de ruşine că acest italian i se păruse din primul moment seducător. Chiar dacă era antifascist, ţara lui era încă în stare de război cu Franţa. Ea, italiancă din naştere, dar crescută în Franţa şi franţuzoaică prin căsătorie, se simţea profund ataşată de soţul ei, Augustin dragul de el, a cărui tăcere prelungită o îngrijora. N-avea dreptul să ridice ochii asupra unui alt bărbat. Toate aceste gînduri i se învălmăşeau în minte sporindu-i starea de nelinişte.

A doua zi, după ce o lăsă pe Dominique în grija mătuşii Colineau, în loc să se ducă la plaja sălbatică, porni la Sables cu bicicleta, sub pretextul unor cumpărături. Oraşul mişuna de refugiaţi în căutarea unui adăpost şi, în ciuda soarelui strălucitor, vasta întindere a plajei era pustie. Reveni la Sauveterre destul de deprimată. Spre seară, Emélie venise să-i aducă un coş de cireşe, cînd micul Fiat roşu se opri în faţa grilajului din dreptul grădinii, şi Ugo Foscari coborî. La vederea zarzavagioaicei, voi să plece, dar Nina îl pofti să intre. Părea jenat.

— Iertaţi-mă că vă stingheresc, doamnă. Voiam doar să vă dau o ştire de natură să vă intereseze, cred, dacă nu cumva o cunoaşteţi. Condiţiile armistiţiului cu Italia au fost înmînate guvernului francez. Semnătura este aşteptată mîine.

Nina pălise.

— Porcii de fascişti ! zise simplu Emélie.

Tăcerea deveni apăsătoare.

— Îmi cer scuze, făcu italianul cu o jenă crescîndă. Cunoaşteţi sentimentele mele. Dacă pot să vă fiu de folos, nu şovăiţi.

Cele două femei nu scoteau o vorbă. El păru să mai cumpănească o clipă apoi încheie :

— Omagiile mele. La revedere, doamnelor.

Se urcă în maşină şi porni.

După ce se îndepărtă, Emélie, punîndu-şi mîinile în şolduri, zise :

— Ei drăcie, da' ştiu că ai nişte relaţii grozave, drăguţo ! L-am mai văzut eu pe vlăjganul ăsta trecînd ca un bolid pe şosea, în maşina lui minunată. Vreun învîrtit, îmi ziceam, vreun prinţişor cu parale ; dar nu mi-aş fi închipuit ca o soţie de mobilizat să stea de vorbă cu el. Totuşi se pare că-i cunoşti bine sentimentele. Ce înseamnă asta ?

— Nimic.

Nina îi povesti cum o salvase pe fetiţă şi tot ce ştia despre personaj. Emélie izbucni :

— Ce vorbeşti ! Şi italian pe deasupra, şi să nu te întrebi tu dacă n-o fi spion ! Coborîtor din papă, să stai să vezi ! Pentru o pariziancă aşa

ca tine, înghiţi cam uşor toate gogoşile. Dar Augustin, te-ai gîndit la Augustin al tău, în timp ce te vrăjea macaronarul ?

Nina ridică din umeri şi pufni în rîs.

— Bravo, dacă îţi arde de glumă, continuă cumătra, nu e totul pierdut. Dar bagă bine de seamă. Se pricepe să te ducă fantele ăsta al tău, crede-mă, şi vai de tine dacă ai să calci strîmb.

În noaptea aceea, Nina nu putu închide ochii. Predica Eméliei n-avea nici un sens. Era cu conştiinţa împăcată. Nu-i spusese chiar ea fetiţei că frumosul italian era în stare să fi minţit asupra identităţii sale ? Totuşi în sinea ei era convinsă că bărbatul spusese adevărul. Dealtfel ce importanţă avea, de vreme ce peste cîteva zile, peste cîteva ceasuri poate, aşa cum o înştiinţase, urma să părăsească regiunea, dacă nemţii ajungeau pînă la Sables ? Nici nu ştia unde locuieşte. Poate că în seara aceea îl văzuse pentru ultima oară.

În cele din urmă, o fură somnul şi visă, mai întîi confuz, că Ugo Foscari o lua în braţe, pînă în momentul cînd o senzaţie foarte precisă o făcu să tresară brusc. Trecu o bună bucată de timp pînă să se încredinţeze că e singură în patul ei şi că aude respiraţia fetiţei culcată pe divanul de-alături. Noaptea era apăsătoare, şi-şi simţea fruntea jilavă. Departe, marea vuia surd, dincolo de pădurea de pini. Se pomeni suspinînd : *Madonna !* la fel ca mama ei pe vremea cînd locuiau în pavilionul de la Arcueil.

Se sculă de dimineaţă şi o zori pe Dominique să pornească la plajă, cînd un sunet de claxon o făcu să tresară.

— Îmbracă-te mai departe şi nu te mişca de-aici, îi spuse ea fetiţei.

Se grăbi spre poartă, unde-l văzu pe Ugo Foscari coborînd din Fiatul său.

— Ce surpriză ! făcu ea străduindu-se să vorbească pe tonul cel mai natural.

— Chiar aşa ? răspunse el.

Nina îl ruga să intre, îi deschidea poarta de fier, dar el rămînea pe marginea drumului.

— Dacă-mi permiteţi, prefer să vă vorbesc printre gratii, atîta vreme cît nu veţi fi răspuns propunerii pe care vreau să v-o fac.

Ea avu un zîmbet forţat.

— Mă faceţi curioasă.

— Să nu ne ascundem după degete, reluă el grav. Nemţii sînt la cîţiva kilometri de-aici, iar eu trebuie să plec. Venisem să vă spun de ieri. Am găsit pentru ambarcaţia mea un marinar care nu vrea să rămînă la cheremul nemţilor şi care acceptă să mă însoţească în Anglia. M-am gîndit că poate aţi vrea să veniţi şi dumneavoastră cu fetiţa.

— Domnule Foscari, sînt femeie măritată.

— Ştiu, dar trăim într-o epocă în care convenţiile sociale îşi pierd orice sens. Cînd nemţii vor fi aici, puteţi să-mi spuneţi care va fi soarta unei femei singure cu fiica ei, într-o casă izolată ? Brutele astea hitleriste sînt în stare de orice. Nu mai aveţi pe nimeni să vă apere. N-aţi mai primit nici un fel de veşti de la soţul dumneavoastră. Ce s-a întîmplat cu el ? Toate ipotezele sînt permise în timp de război. Mă ofer să vă salvez viaţa, dumneavoastră şi fiicei dumneavoastră. Dacă nu

vă temeţi de mare, vă îmbarcaţi amîndouă împreună cu mine. Nu mai e timp de pierdut. În cîteva zile puteţi fi la Londra, unde veţi aştepta sfîrşitul ostilităţilor. Eu nu sînt căsătorit şi nu-i nevoie să vă spun, sper, că nutresc pentru dumneavoastră o respectuoasă admiraţie şi că sînt un *gentleman.*

Într-o clipă Nina se simţi cuprinsă de-o profundă tulburare. Delirul ei nocturn îi reveni în minte cu violenţă. Nici o clipă nu se gîndi să accepte oferta lui Ugo Foscari, dar faptul că el i-o făcuse era de ajuns ca s-o răscolească.

— Nu vorbiţi serios, bîigui ea cu vocea stinsă.

— Ba da, doamnă, căci viaţa dumneavoastră şi a fetiţei e în joc. Trebuie să vă hotărîţi îndată.

Avea o voce caldă, insinuantă şi privirea lui poruncitoare stăruia asupra ei. Nina închise ochii şi o lacrimă i se rostogoli pe obraz.

— Ei ? zise el încet.

În momentul acela, Dominique sosi alergînd şi se prinse de fusta maică-si.

— Domnul Foscari vine cu noi la plajă ? întrebă ea bucuroasă.

Nina mîngîie părul fetiţei.

— Vom merge singure, draga mea. Domnul Foscari pleacă din Sables. A venit doar să-şi ia rămas bun.

Nina îi întinse italianului mîna pe care el i-o sărută înainte de-a ridica fetiţa în braţe.

— Adio ! zise el.

— Succes ! zise Nina.

I se păru că buzele lui tremurau.

— Adio ! repetă el fluturînd mîna.

Apoi, cu chipul dîrz, imperturbabil, se sui în maşină.

7

UN TROPĂIT RITMAT, de cizme atacînd pavajul, urcă din stradă prin fereastra deschisă.

„Tot ei !“ gîndi Céline.

Mai nervoasă ca de obicei, desprinse foaia din calendar. 23 iunie. Sfînta Audrey. Nu auzise de această sfîntă şi ridică din umeri, apoi se aplecă deasupra scrinului să descifreze legenda micului desen humoristic al zilei. Acesta reprezenta un grădinar purtînd o pălărie de pai cu borul lat care-şi stropea salatele.

— Sînt însetate. E cald, Babylas, spunea el unui trecător cu un picior de lemn, decorat cu crucea de război.

— Nu mai cald ca la Verdun, Séraphin, răspundea ologul.

„Iar război ! Parcă oamenii nu s-ar gîndi decît la asta“, îşi zise Céline.

Soţul ei plecase pe 10 iunie la Troyes şi trebuia să se întoarcă pe 11. De-atunci nici o veste de la el. Jean-François pornise la drum în ziua de 12 cu bicicleta lui pe dopuri, şi nu ştia nimic nici de el. Era gata să creadă, aşa cum îi repeta fără încetare domnul Lavatchek, vecinul de palier, că în ultima săptămînă mersul normal al evenimentelor suferise unele perturbări şi că intrarea

nemţilor în Paris făcea imposibilă orice corespondenţă cu provincia. Dar în ochii ei tăcerea era anticamera morţii, şi nu uitase acel iunie 1918 cînd, după ce nu mai primise nici o ştire de la fiul ei Clément, aflase în cele din urmă despre dispariţia lui din lumea celor vii.

Un cîntec sacadat, în refrenul căruia revenea numele unei anume „Lily Marlène" domina afară tropăitul cizmelor.

„Of, nemţii ăştia! Mereu nemţii ăştia!"

Îşi turnă o ceaşcă de cafea, puse o bucăţică de zahăr, amestecă, apoi bău cu înghiţituri mici. Avioanele inamice continuau să arunce bombe de-a valma peste interminabila omidă omenească formată pe şosele de cei porniţi în exod. Şi dacă Jean-François se afla în dreptul unei bombe? În ajun aflase la radio că două zile după semnarea convenţiei de armistiţiu va avea loc încetarea ostilităţilor. Deci încă două zile în care toate nenorocirile erau posibile. Unde-o fi la ora asta Albert, tatăl copiilor ei, credinciosul ei tovarăş? Putea să fi ajuns la Troyes, să se fi întîlnit cu Sabine? Chipurile tuturor fiinţelor dragi inimii ei îi defilau prin minte: Augustin, Nina, nora ei, ginerele ei Charles, nepoatele Marianne şi Dominique. Toate, toate erau în pericol de moarte, iar ea stătea singură, incapabilă să le-ajute în vreun fel, în casa aceasta în care răzbătea neruşinatul refren al brutelor victorioase.

Încercă să deretice prin apartament, trecu un molton peste mobile, plimbă peria pe parchet, aranjă bibelourile, dar nu simţea nici o tragere de inimă şi trebui să se gîndească la hrană. Cine ştie? Dacă Albert se întorcea pe neaşteptate?

Poate că speranţa ei nu era atît de nebunească pe cît părea la prima vedere. Înviorată la acest gînd, îşi luă coşul şi se pregăti să coboare.

De cînd era singură, ieşea cît mai rar cu putinţă. A doua zi după plecarea lui Jean-François se încumetase să iasă din casă. Spectacolul străzii Vaugirard, de obicei atît de însufleţită, o făcuse să înţeleagă, mai bine decît orice comentariu, gravitatea situaţiei. La ora zece dimineaţa, cartierul era pustiu. Cu excepţia măcelarului, toţi negustorii de la care se aproviziona de obicei închiseseră. Lăptăreasa, care în ajun îi propusese lui Jean-François să-l găzduiască în casa ei de la Pithiviers, îşi făcuse bagajele. Închisese şi ceasornicarul, şi cărbunarul din colţ, se închisese şi „Prisunic"-ul, şi mezelăria, şi măcelăria „La crescătorul de vite", al cărei patron, un Hercule roşu la faţă, fost combatant în războiul din '914—'918, te încredinţa lovindu-se cu pumnul în piept: „Weygand e un şmecher. Vă spun eu că-i aşteaptă pe Friţi la cotitură, dincolo de Loara. Şi-a pregătit bine lovitura. O să-i facă bucăţele, bucăţele o să-i facă, vă spun eu". Comunicatul generalului declarînd Parisul oraş deschis îi zdruncinase încrederea şi plecase la fel ca şi ceilalţi. Închis Arvet-Thouvet, marele coafor de dame care, cu doi ani în urmă, organizase o uimitoare expoziţie a coafurii de-a lungul veacurilor; închise micile restaurante şi Braseria Alsaciană, patiseriile şi librăriile, ca şi cum hrana spiritului şi a trupului erau deopotrivă refuzate învinşilor. De la Piaţa Convenţiunii în bulevardul Pasteur, Céline nu întîlnise nici ţipenie de om, şi a trebuit să ajungă pînă în strada Cherche-Midi ca să-şi pro-

cure un biftec, şi pînă în strada Saint-Placide pentru ca, într-o sucursală Félix-Potin ai cărei geranţi erau prea vîrstnici pentru a mai porni la drum, să tîrguie, pentru orice eventualitate, ciocolată, turtă dulce şi cîteva cutii de sardele. Marea tăcere a străzii fără autobuze şi fără automobile era apăsătoare. Timp de-o oră, văzuse trecînd în total un Renault de tip vechi avînd capota complet acoperită de o saltea, şi care se îndrepta icnind către poarta Versailles. Spre seară, după căldura înăbuşitoare din ultimele zile, o ploaie, călduţă şi deasă, adusese puţină răcoare, dar picăturile se amestecaseră cu o funingine neagră, ca aceea care în ajun năpădise cerul Parisului. Céline avea să afle mai tîrziu că după depozitele de benzină din Rouen, se dăduse foc celor din Pecq, din Port-Marly şi din Colombes.

A doua zi, 14 iunie, avusese loc intrarea nemţilor în Paris, şi toată ziua Céline refuzase să scoată nasul pe stradă. Ciocănise doar la uşa vecinilor, familia Lavatchek, pentru a simţi puţină căldură omenească. Era un cuplu de sexagenari cehi, originari din Karlovy-Vary şi emigraţi în Franţa după cedarea teritoriului Sudeţilor marelui Reich german. Josef Lavatchek, desenator industrial ataşat uzinelor Skoda, îşi adunase atunci la un loc toate economiile, de teama, justificată din păcate mai tîrziu, a unor samavolnicii şi mai mari. Stabilit la Paris, plănuia ca la momentul oportun să introducă o cerere de naturalizare. Raporturile familiei Dupont cu aceşti străini discreţi nu fuseseră pînă la izbucnirea războiului decît de bună vecinătate. Şi unii şi ceilalţi erau sociabili dar firi independente. La 3 septembrie 1939, Albert Dupont nu se arătase prea uimit cînd Josef Lavatchek îl oprise întinzîndu-i mîna.

— Vă încredinţez de toată simpatia mea, domnule. Doresc ca Franţa să nu fie supusă aceloraşi încercări ca nefericita mea ţară. Nemţii sînt nişte lupi nesătui. Trebuie încătuşaţi sau distruşi dacă nu vrem să fim distruşi sau încătuşaţi de ei.

Mişcat, domnul Albert îi mulţumise afirmînd că Franţa are o armată puternică şi aliaţi gata s-o sprijine.

— Şi noi, domnule, răspunsese melancolic Josef Lavatchek, şi noi am avut aliaţi.

De-atunci, de fiecare dată cînd se întîlneau, cei doi bărbaţi schimbau impresii în legătură cu mersul războiului. Cînd germanii atacaseră Belgia şi Olanda, cehul îi spusese francezului :

— Lupii au ieşit din pădure, domnule Dupont. Dacă nu-i alungaţi numaidecît, nu vă văd bine.

Născuţi amîndoi în regiunea Sudeţilor, soţii Lavatchek puteau fi consideraţi legal drept germani şi erau îndreptăţiţi să se întrebe dacă pretinşii lor compatrioţi nu-i vor privi cu ochi răi.

Josef era un bărbat scund şi uscăţiv, cărunt şi cu barbă, cu ochii negri plini de viaţă îndărătul lentilelor groase de miop. Soţia lui, Karolina, fiinţă liniştită, cu o privire limpede, pieptănată cu cărare la mijloc, avea o voce blîndă şi gesturi măsurate. De la fatalul 14 iunie, Céline îi vedea zilnic şi, cu toate grijile lor, o mîngîiau şi ei cum se pricepeau mai bine. Se temea să umble singură pe stradă şi cerea tot mai des vecinei ei s-o însoţească în explorarea marilor magazine ce rămîneau deschise.

În dimineața aceea de 23 iunie, ciocăni, ca și în zilele precedente, la ușa Karolinei Lavatchek, care-i deschise îndată.

— Vă așteptam, doamnă Dupont. Croitoreasa de-alături îmi spune că la colțul străzii Olivier-de-Serres cu strada Convențiunii s-a redeschis un nou magazin, unde se găsesc tot felul de produse. Soțul meu spune că trebuie să facem provizii serioase, deoarece Anglia va continua războiul iar americanii îi vor veni în ajutor, la fel și rușii. Așa încît războiul poate dura, va fi penurie, raționalizare, foamete.

Cele două femei o porniră în grabă pe strada Olivier-de-Serres. Magazinul miraculos era depozitul unei firme cu numeroase sucursale, ai cărei geranți porniți în bejenie pe drumul Orléansului, ajunși din urmă de trupele germane în regiunea Etampes, făcuseră cale-ntoarsă. Reveniți la Paris și văzînd majoritatea prăvăliilor închise, hotărîseră cu de la sine putere să pună în vînzare stocul lor de produse alimentare. Vestea nu se răspîndise încă și clienții mai puțini la început, creșteau din oră în oră, în timp ce rafturile se goleau văzînd cu ochii. Céline se întoarse acasă cu sacoșa plină de cutii cu conserve și cu lapte condensat, de sticle cu untdelemn și de pungi cu zahăr.

Proviziile atîrnau greu la brațul ei, și se opintea urcînd treptele scării pînă la etaj. Curînd avea să împlinească șaizeci și trei de ani și, în ciuda unei constituții solide, vîrsta începea să se facă simțită. În bucătărie, își lăsă povara pe un scaun și suflă din greu. Deșteptătorul de pe bufet arăta orele unsprezece. Altădată, ar fi dat zor să pregătească prînzul dar, în această zi de 23 iunie 1940, nu aștepta pe nimeni la masă ea care, timp de patruzeci și șase de ani în șir, nu trăise decît pentru ai săi. Războiul îi risipise pe toți cei iubiți. Nu mai era decît o femeie bătrînă lăsată pradă singurătății ei.

Oftă și se duse să ia dintr-un sertar un album gros de fotografii cu coperțile de catifea roșie și muchiile aurite. Începu să întoarcă paginile cu religiozitate. Se vedeau acolo toți copiii ei, la cîteva luni, așezați goi, pe burtă, pe blăniță și privind visători în obiectiv. O altă fotografie o reprezenta într-o grădină, cu soțul ei și cei trei copii, în 1906. Clément avea pe-atunci unsprezece ani, Augustin șapte, iar Sabine trei. Fetița, așezată pe genunchii mamei, purta un guleraș din blană de miel. Cei doi băieți, de-o parte și de alta a tatălui lor, arborau mîndri uniforma cu nasturi auriți a colegiului Urban IV unde Clément, în clasa a patra, era în frunte, la fel ca și Augustin în clasa a opta. Dar Doamne ! ce bărbat frumos putea fi Albert Dupont, pe-atunci în vîrstă de treizeci și șapte de ani ! Drept ca bradul, purta o haină bine croită lăsînd să se vadă jiletca peste care șerpuia lanțul ceasului de argint, pantaloni cu carouri mici negre și albe, cu dunga impecabilă, guler scrobit și cravată cu picățele : era într-adevăr de o corectitudine exemplară. Pe chipul, în același timp energic și distins, ochii albaștri sclipeau de inteligență îndărătul lornionului. Céline mai admira la soțul ei fruntea luminoasă, înaltă, mustața îngrijită, subțiată fără ostentație, părul tuns ca peria. Dar ceea ce fotografia nu putea reda era delicatețea, finețea

pielii, o piele de fată, cu toate că era foarte viril. O! cît îl iubise din prima zi, și cum meritase dragostea ei! Era o binefacere a cerului că nu avusese niciodată motiv să-și regrete simțămintele.

Întoarse pagina albumului, și sub ochi îi căzu prima fotografie a lui Clément, soldat de clasa a doua în regimentul 26 de infanterie de linie, în decembrie 1914, la Mâcon. Recruții purtau pe-atunci ținuta tradițională a infanteriștilor dinaintea marelui război: pantaloni roșii, manta albastră, chipiu, cartușieră la centiron, baioneta într-o parte. Clément ținea ranița în spate și arma la picior. De cîte ori nu zăbovise Céline asupra acestei fotografii care începea să îngălbenească, de cîte ori privind-o n-o năpădiseră lacrimile. În expresia încremenită a fiului mort, căuta să vadă o prevestire obscură a tragicului său destin.

Mai întoarse o pagină și descoperi o fotografie mare de grup, cea care fusese făcută în 1922 la căsătoria Sabinei. Mireasa avea nouăsprezece ani. Ședea în primul rînd, mînă în mînă cu soțul ei, Charles Fourquet, în vîrstă de douăzeci și șapte de ani. Pereche frumoasă și potrivită. Un șirag de flori de portocal împodobea părul castaniu al Sabinei, toată numai tinerețe și prospețime în rochia-i albă. O expresie de încredere și de seninătate îi insufletea ochii de culoarea alunei.

Era radioasă, pregătită pentru fericire, și într-adevăr Charles n-o dezamăgise. Era un vlăjgan spătos, blond, cu o mustață de cuceritor, stufoasă dar nu din cale-afară, cu ochii cenușii, plini de blîndețe, care trădau o fire bună. Știa să poarte smochingul, iar părul pieptănat peste cap

îi dădea un aer de mușchetar. „Nu voi merge pînă acolo încît să spun că în ziua aceea era la fel de seducător ca Albert în ziua nunții noastre, își spuse Céline, dar în fine..."

În primul rînd al grupului, alături de sora lui, stătea Augustin, care îndeplinea rolul de cavaler de onoare. Avea pe atunci douăzeci și trei de ani și pregătea agregația în istorie și geografie. Era un element strălucit iar mama lui îl iubea și-l admira fără să-l înțeleagă. O surprindea, iar căsătoria lui, nouă ani mai tîrziu, cu italianca Nina, o nedumerise și mai tare. De ce să ia o străină, se gîndea ea, cînd atîtea franțuzoaice frumoase, în anturajul său imediat, ar fi văzut cu ochi buni și ar fi primit cu bucurie cererea lui? Dar importantă nu este fericirea copiilor tăi? Nu se căsătoresc pentru tine ci pentru ei, și trebuia să admită că Nina era o tînără foarte drăguță. Unde era Augustin în momentul acela? Unde erau toți cei aflați în centrul fotografiei, în spatele tinerilor căsătoriți: Albert și Jean-François?

Albert cel de la căsătoria Sabinei nu semăna cu triumfătorul Albert din fotografia din 1906. O perioadă de șaisprezece ani îi despărțea; între bărbatul de treizeci și șapte de ani și cel de cincizeci și trei se vădea o inevitabilă schimbare, cu atît mai mult cu cît între unul și celălalt interveniseră patru ani și mai bine de mobilizare pe timp de război. Totuși — Céline trebuia să recunoască — îl iubea pe cel din ultima fotografie la fel ca și pe cel din fotografia precedentă, cel puțin din două motive întemeiate. Întîi fiindcă cei șaisprezece ani petrecuți, din 1906, alături de soțul ei fuseseră ani de fericire fără nori, în afara

doliului crud care-i lovise în 1918. Apoi, se gîndea că diferența între bărbatul de treizeci și șapte de ani și cel de cincizeci și trei nu era neapărat în defavoarea celui mai vîrstnic. Găseai siguranță la Albert cel din 1906 și hotărîre la cel din 1922. Primul înainta în viață și nu-și pusese încă la încercare capacitatea de suferință ; cel de-al doilea cunoscuse toate suferințele inimii și le învinsese. Chipul său purta pecetea timpului care s-a scurs și a durerilor suferite. Părul încărunțit se retrăsese pe tîmple, dezgolind o frunte lată, brăzdată de-o cută orizontală. Ochii albaștri, care nu mai erau la adăpostul lornionului ci al ochelarilor cu ramă din imitație de bagà, păreau triști și blînzi. Acest Albert era în același timp cel pe care-l iubise întotdeauna și un altul care merita la fel de mult dragostea ei.

În fotografie, în brațele ei (dar nu persoana ei o interesa) se afla Jean-François, pe-atunci în vîrstă de un an și jumătate. Își amintea gluma pe care-o făcea adesea Charles Fourquet în lunile dinaintea însurătorii :

— Pe cînd juvățul de gît, Charles ?

— Cînd cumnatu-meu va învăța să se țină singur pe picioare.

Ce mititel era în 1922 prîslea ăsta al ei, dar cu obrajii bucălați, drăgălaș să-l mănînci, cu picioarele lui durdulii, cu șuvița de păr blond pe frunte, cu aerul lui candid și ușor absent, de parc-ar fi trăit în nori. Crescut ca un fiu unic de părinți aflați în adorația lui și pentru care el era copilul venit printr-o minune, părea la început să fie soi rău apoi, pe măsură ce anii treceau, se cumințise prin simplul efect al unei naturi sănătoase. Mai puțin înzestrat decît frații săi, compensa o minte mai puțin ageră printr-un zel la studiu care era de bun augur pentru viitorul său. De ce trebuia să alerge astăzi pe drumuri pe o bicicletă de ocazie, la voia întîmplării ? De ce cresc copiii ? De ce sînt smulși de lîngă mama lor ? Trebuia să recunoască lipsa de noimă a acestor întrebări, pe buze i se ivi o rugăciune, rostită cu ardoarea domnișoarei Mareuil care, în fiecare duminică, prin anii 1890, cînta la armoniu în biserica din Pierry :

— O Doamne ! ocrotește-l, rogu-te, păzește-mi-l.

Și închise albumul.

Domnul Albert se trezise și, ca în fiecare dimineață de la 18 iunie, zărise în tavan o pată cenușie de mucegai ce reproducea cu aproximație harta geografică a Corsicii. După această pată recunoștea că nu era la capătul suferințelor, iar fosta cazarmă în podul căreia dormea, pe un mindir puturos, așezat direct pe pămînt și fără așternut, continua să-l adăpostească provizoriu. Totuși, printr-o lucarnă împrăfoșată, soarele năpădea în dormitorul lung unde zăceau vreo sută de refugiați asemenea lui. Adunîndu-și gîndurile, își dădu seama că ziua care începea era 1 iulie, că în ajun, la Clermont-Ferrand se instalase guvernul mareșalului Pétain și că, dacă legăturile poștale întrerupte în urma dezastrului se vor restabili în fine, putea spera să primească vești de la familia sa. Între timp, stătea nemișcat pe mindirul său, cu ochii țintă asupra acestei pete din plafon, care i se părea simbolul stării lui mizera-

bile. În jur, ca în fiecare dimineață, răzbăteau de la un mindir la altul horcăieli, gemete și suspine. De ce să se grăbească să se scoale? Zilnic, programul era același. Avea să-și stringă pătura cu grijă și s-o așeze pe mindirul lui, cum își rînduiesc soldații efectele „în careu". Se va duce apoi la lavabou unde se va spăla sumar. Era un șir de robinete de aramă, din care curgeau firișoare de apă ce se evacuau printr-o țeavă de fontă care se întindea pînă la extremitatea sălii. Astfel, apa plină de săpun folosită de cei care-l precedau trecea prin fața lui, provocîndu-i o adevărată greață. Urma micul dejun servit într-o sală de mese cu pereții coșcoviți și compus dintr-o felie de pîine uscată și dintr-o ceașcă plină cu o așa-zisă cafea neagră de o culoare închisă-maronie și slab îndulcită. Cît privește mesele de prînz și de seară, erau alcătuite constant din orez răsfiert, din fasole verde, din linte sau din terci de mazăre uscată. Această hrană nu-i pria domnului Albert, care încă neîntremat după o dispepsie cronică, suferea aproape fără întrerupere, de cînd sosise la Clermont-Ferrand, de balonări și de dureri de măruntaie. Din puținii bani cu care venise de la Paris nu-i mai rămăseseră decît cîțiva franci, și nu cunoștea pe nimeni căruia să-i solicite un împrumut fără să roșească.

Suferințelor fizice li se adăuga suferința morală. La 22 iunie, fostul locotenent din războiul cel mare, cu inima strînsă, încercase umilința de a-i vedea pe învinșii din 1918 făcîndu-și intrarea în oraș fără cea mai mică rezistență : mai întîi cîțiva motocicliști cu cască, asemenea unor gladiatori pe mașinăriile lor pîrîitoare și flancate de atașuri,

din care mitraliorii își îndreptau arma din dreapta și din stînga în direcția adversarilor mirîndu-se că nu-i descoperă, apoi tancurile, ale căror șenile striveau șoseaua într-un bubuit de tunet, și în fine camioanele, înțesate de trupe de asalt, precum și simplii infanteriști, cu pușca la umăr, defilînd ca la paradă, în piața Jaude, în fața statuii lui Vercingetorix. Spre ușurarea lui, ocupația lor nu durase decît trei zile, căci nemții se retrăseseră în ziua de 26, conform clauzelor convenției de armistițiu.

Măcar dacă reluarea comunicațiilor telefonice i-ar permite să-i cheme pe cei din Limoges ! De ce anunțul făcut prin difuzor în ziua de 17 seara nu avusese nici un efect ? A doua zi la prînz, același difuzor comunicase nenorociților refugiați că ambarcarea lor pentru Limoges era anulată. Limoges, unica speranță ! Numai să poată domnul Albert obține urgent legătura cu agenția Montcornet, depozitul papetăriilor Dutilleux, și era salvat ! Așa încît se ducea în fiecare dimineață la poștă pentru a auzi, de douăsprezece zile, același răspuns :

— Puțină răbdare, domnule. Mîine, poate.

Se mai săltă puțin. Salteaua bătucită nici nu mai foșnea la mișcările lui ca în primele nopți. Trăgînd adînc aer în piept, fu izbit de mirosul de sudoare acră al trupurilor bătrîne trezite din somn, ceea ce-i produse pe loc scîrbă. Se sculă, se îndreptă spre baie. Era pe trei sferturi goală. Refugiații, aproape toți oameni în vîrstă, descurajați, zăboveau pe culcușurile lor mizerabile și se spălau din ce în ce mai puțin. El fusese întotdeauna foarte îngrijit. Ca o reacție, își săpuni ener-

gic fața și gîtul, se bărbieri cu atenție cu aparatul mecanic, examinîndu-se în oglinda de buzunar. Cum de dimineață durerile de stomac mai conteniseră, se gîndi deodată, cu un extraordinar elan de tandrețe, la soția lui, Céline. Și ea, ca și el, era singură. Și ea trebuie să fi suferit pentru cei care-i erau dragi. Îi scrisese de trei ori de cînd sosise la Clermont-Ferrand, după cum scrisese și fiicei sale Sabine, și la sectorul poștal al fiului său Augustin, dar așa cum arunci o sticlă în mare, fără nici o nădejde că scrisorile vor ajunge la destinație. Céline fusese pentru el o soție ideală, devotată, curajoasă, iubitoare, și niciodată nu și-ar fi închipuit că după atîția ani de viață comună ar putea fi despărțit de ea în împrejurări atît de dramatice. Ce făcea oare la ora asta ? Cum își petrecea zilele ? Prin ce chinuri trecea ? Îl podidiră lacrimile.

Se întoarse în dormitorul rău mirositor, unde trebui să dea o mînă de ajutor vecinului său pe care artroza îl împiedica să se ridice singur. Omul nu avea decît șaizeci de ani dar această infirmitate se datora probabil îndeletnicirii sale de cioplitor în piatră — „o meserie frumoasă, domnule, care dispare ; nu se mai găsesc ucenici" — care-i anchilozase articulațiile.

În lipsa unei perii, domnul Albert își scutură cu mîna vestonul pentru a îndepărta orice urmă de praf, apoi se îmbrăcă, își puse pe cap pălăria cenușie și, după ce-o potrivi, ieși. Porni la drum, dar constată îndată că fusese atît de grăbit să ajungă la poștă, încît uitase de masă. Cercetîndu-și portofelul și portmoneul, își socoti tot

avutul care se ridica exact la douăzeci și opt de franci.

Încetarea provizorie a durerilor de stomac îi redaseră, dacă nu buna dispoziție, cel puțin o oarecare înțelepciune, și cugetă : „Dacă există un dumnezeu, nu poate să mă mai lase multă vreme în această situație". Plin de încredere, intră hotărît într-un bar unde o cafea cu lapte și două tartine cu unt i se părură un lux suprem.

Era ora nouă fără zece. Poșta deschidea la nouă, iar cazarma se afla destul de departe. Înviorat, domnul Albert porni la drum în pas vioi. Fusese întotdeauna un bun mărșăluitor și cu toate că, de vreo cincisprezece zile, organismul său de septuagenar era debilitat în urma lipsurilor, mai păstra destule resurse. Pe deasupra unei împrejmuiri, garoafele îi trimiseră parfumul lor pătrunzător. Totul invita la bucurie, dacă oamenii n-ar fi ascultat decît de îndemnul naturii.

Pentru a nu-i stînjeni pe copiii care jucau șotron pe trotuar, coborî pe mijlocul drumului. Prichindeii împingeau o pietricică, săreau într-un picior și țipau, bucuroși de îndemînarea lor. Războiul, înfrîngerea nu-i îngrijora. Dealtfel nu aveau să-și reproșeze calamități pentru care nu erau răspunzători și nici nu se gîndeau la încercările care-i așteptau. Domnul Albert se gîndi la nepoatele sale Marianne și Dominique. Să dea cerul ca la ora asta să joace la fel de liniștite șotron.

Trecu pe lîngă Notre-Dame, catedrala neagră construită pe de-a-ntregul din piatră de lavă. Clermont-Ferrand se afla în inima unei zone vulcanice. Cu milioane de ani în urmă, această regiune fusese teatrul unor monstruoase pertur-

bații tectonice față de care războiul fulger din 1940 nu era decît un joc de copii. Dar ce joc crud, oricît de neînsemnat ar fi fost, pentru inimile oamenilor !

Nouă și un sfert. Sosea în fața poștei. Intră și puse întrebarea obișnuită funcționarei cu ochelari care-i zîmbi, ca în fiecare dimineață, îndărătul ghișeului.

— Pot să telefonez la Limoges ?

Funcționara se însenină :

— Desigur domnule, dacă vreți să-mi indicați numele abonatului.

Nu-i venea să-și creadă urechilor, dar așa era. Există zile nefaste în care universul se coalizează împotriva ta, în care nu-ți apare decît fața sumbră a întîmplărilor vieții, în care ai sentimentul că orice-ai întreprinde e sortit eșecului, și zile faste în care suferințele trupești dispar ca prin minune, în care cerul e albastru, în care copiii au dreptul să joace șotron fără să fie mitraliați. Există în fine zile, și-așa ar trebui să fie toate, în care funcționarele cu ochelari sînt nespus de atrăgătoare la ghișeul lor cerîndu-ți numărul de telefon cu care dorești să vorbești.

Obținu legătura în mai puțin de cinci minute.

— Alo ! Ascult. Cine e la aparat ?

— Albert Dupont.

— A, dumneavoastră sînteți, domnule director ? V-am recunoscut vocea. O clipă, vi-l dau pe fiul dumneavoastră care este aici.

„Visez oare ? își zise domnul Albert. Cineva care îmi recunoaște vocea și mai e și lîngă fiul meu..." Și lui i se păruse că distinge vocea Valeriei, tînăra telefonistă de la Sainte-Savine. Ce departe era vremea cînd i-o auzea de douăzeci de ori într-o dimineață ! Dar imediat o altă voce, și mai familiară, nonșalantă, veselă și aproape glumeață îi izbi urechile :

— Tu ești, tată ? Strașnic ! Ești sănătos ? De unde vorbești ? Te aștept la Limoges de treisprezece zile. Zău așa ! Ce vă mai lăsați așteptați, voi bătrînii !

Degajarea asta a tinereții ! Domnul Albert era uluit. Totuși Jean-François era un copil tare bun.

— Îți telefonez de la Clermont-Ferrand unde am sosit în noaptea de șaptesprezece.

Nu-și putea stăpîni un hohot de plîns care-i umfla pieptul. Se bîlbîi în aparat. La capătul firului, Jean-François se îngrijoră :

— Ce-i cu tine, tată, ești bolnav ?

— Nu. Ba da. Mă rog, am fost. Am să-ți explic, dar nu prin telefon. Ar dura prea mult. Am trecut prin multe încercări. Am părăsit Parisul aproape fără bani, duc lipsă de tot. Vino cît mai curînd la Clermont cu fonduri. Cere șefului depozitului un avans.

— Pornesc mîine devreme cu bicicleta. Voi fi la Clermont spre seară. Unde te găsesc ?

— La *Cafeneaua Gării*, începînd de la orele optsprezece. Locuiesc la Centrul de Ajutorare a refugiaților, dar nici nu mai vreau să aud de el. Mă duc să caut o cameră la hotel pentru noi doi. Iartă-mă, băiete, am să închei. Telefonul costă scump și dacă mai continui, n-o să am cu ce să-l plătesc. Te îmbrățișez. Pe mîine.

Închise. Se simțea ușor ca un fulg, întinerit, bucuros, și se porni să rîdă cînd, întinzîndu-și tot avutul pe ghișeu, funcționara îi dădu restul : o

singură monedă de cincizeci de centime! Era unica avere de care dispunea pentru a rezista pînă a doua zi seara. Putea desigur să se hrănească la Centrul de Ajutorare, dar îl cuprindea dezgustul numai gîndindu-se la lăturile acelea care-i înăcreau sufletul. Astfel, trecînd prin fața unui hotel modest, *Hotelul călătorilor*, intră înăuntru anume pentru a întreba dacă aveau o cameră liberă. Era una, dar cu două paturi și rezervată clienților care serveau cel puțin o masă.

— Fiul meu sosește mîine și vom lua toate mesele la hotel, răspunse domnul Albert plin de încredere. Rețin camera. Mai am cîteva treburi de aranjat în oraș și mă întorc la dejun.

Avea impresia că după ce toți se feriseră în mod inexplicabil de el, acum toată lumea îi aparținea. Ieșise cînd hoteliera îl chemă îndărăt.

— Cîtă vreme credeți că veți rămîne la noi, domnule ?

Luat din scurt, era gata să se zăpăcească. S-a prefăcut că se gîndește.

— O săptămînă cel puțin, așa cred, făcu el.

— E minimul pe care-l cerem clienților noștri, răspunse femeia. Pe timpurile astea, mă înțelegeți...

— Înțeleg, doamnă.

Și plecă din nou. Trebuia să se ducă la Centrul de Ajutorare ca să anunțe că pleacă și să-și ia servieta care constituia singurul său bagaj. Era ora unsprezece cînd intră în cazarma care timp de treisprezece zile și treisprezece nopți îi servise drept locuință și unde crezuse că a sorbit ultimele picături din cupa amărăciunii. Probabil că la bucătărie începea pregătirea mesei deoarece peste tot domnea un miros insuportabil de mazăre uscată — tot ce-l dezgusta mai mult pe lume și de care-i era lehamite. În dormitor îl găsi pe bătrînul cioplitor în piatră șezînd pe un scăunel, adus de spate, cu privirea pierdută, și care-i ceru o țigară. Domnul Albert nu avea și-și ceru scuze. Atunci omul, dînd din cap, murmură :

— Nimeni nu mai are nimic, nimeni nu mai are nimic.

Iar domnul Albert se gîndi că dacă ar fi trebuit să mai rămînă o săptămînă supus acestui regim, poate că n-ar fi rezistat.

Se întoarse la hotel și-și luă în primire camera, care nu era luxoasă, în schimb era confortabilă și curată, cu o cuvertură, cu perdele din creton cu flori și cu o cromolitografie reprezentînd un peisaj de munte, agățată în perete. La vederea celor două paturi simți mai cu seamă o strîngere de inimă. Nu mai dormise într-un pat ca lumea de la plecarea de-acasă, și-l cuprinse dorința să se dezbrace și să se cuibărească neîntîrziat în cearșafurile albe, mîngîietoare. Dar se gîndi că trebuie mai întîi să-și curețe trupul de murdăria strînsă de-atîtea zile, și cum hotărît nu mai avea nici o greutate la stomac, coborî în sufragerie aproape în starea de spirit a unui mic burghez în vacanță. O, desigur, nu uita șirul de împrejurări dezastruoase care-l aduseseră în acest modest hotel de provincie, nici amărăciunea înfrîngerii, nici incertitudinea în privința alor săi. Dar e de ajuns un petic de cer albastru în timpul furtunii, un răgaz, oricît de scurt, în ciclul vitregiilor soartei, pentru a strecura

puţină speranţă în sufletul oamenilor. Scăpase de umilitoarea condiţie de refugiat trăind din mila publică, îl regăsise pe Jean-François şi putea să-şi închipuie că trecuse peste ce fusese mai rău.

Hrana servită la Hotelul călătorilor, deşi nu prea aleasă, era bine gătită. Domnul Albert aprecie cu deosebire desertul casei, pompos calificat în menu drept „insulă plutitoare", şi compus din albuşuri bătute spumă, plutind într-o cremă de vanilie. Desert însoţit de pişcoturi ; nici chiar Céline, meşteră cum era în arta culinară, n-ar fi găsit nimic de reproşat acestui dulce.

După-amiază, se spălă cu meticulozitate din cap pînă-n picioare, apoi se aruncă pe pat, adormi şi nu mai deschise ochii decît la căderea nopţii. Ieşi. Străzile erau pustii şi prost luminate de felinare care continuau să stea ascunse sub albastrul camuflajului. Deşi consemnele apărării pasive puteau, pînă la noi ordine, să pară fără obiect, nici o lumină nu străbătea la ferestre, şi o tăcere de moarte plana asupra oraşului. Domnul Albert, înclinat în urma îmbunătăţirii destinului său personal spre consideraţii de ordin mai general, simţi revărsîndu-se asupra lui un val de tristeţe. Cînd şi cum se va sfîrşi această sinistră aventură în care era antrenat un întreg popor ? Bătrînul mareşal luase în mînă frînele guvernării, şi fără îndoială nu se putea pune la îndoială patriotismul său, dar va avea la vîrsta lui destulă forţă şi voinţă pentru a se opune cu eficacitate unui învingător brutal şi fără scrupule ?

Pînă a doua zi seara, domnul Albert a simţit răsucindu-i-se în minte aceste întrebări dureroase, oscilînd între un pesimism copleşitor şi o speranţă nejustificată. În odaia lui unde, la întîmplare, începuse să compună o scrisoare pentru Céline — era a cincea de cînd se despărţiseră — îşi consulta ceasul la fiecare zece minute. La ora şaptesprezece, în fine, nemaiputîndu-şi stăpîni agitaţia, hotărî să se îndrepte încet spre Cafeneaua gării ; dar fără voie grăbea întruna pasul, şi cînd se aşeză pe terasa unde trebuia să-şi aştepte fiul, orologiul gării arăta doar ora cinci şi zece.

Comandase un ţap cu bere şi se gîndi deodată că dacă un eveniment oarecare întîrzia sosirea lui Jean-François, va fi în imposibilitate de a-şi achita consumaţia. Îndepărtă repede această perspectivă neplăcută, dar ea stăruia undeva, pitită într-un colţ al creerului, dînd frîu liber eventualelor urmări. „Ia uitaţi-vă la domnul acesta cu aerul lui atît de respectabil. I-ai încredinţa şi sufletul fără să pregeţi. Ba i-ai da şi punga. Şi cînd colo, află că e un potlogar, un specialist în a consuma fără să plătească. Dovadă : a comandat un ţap şi n-are cu ce-l achita. De unde se vede că aparenţele înşală." Şi-şi urma raţionamentul. Dacă rămînea în continuare pe terasă după ce-şi golea paharul, risca să deştepte bănuiala chelnerului asupra solvabilităţii lui. Deşi era foarte cald, iar el era însetat, nu bău decît jumătate de pahar.

Chinurile sale luară sfîrşit odată cu sosirea lui Jean-François. Acest fiu minunat îşi făcu apariţia în piaţa gării cu un sfert de oră mai devreme de ora stabilită, şi domnul Albert îl recunoscu de departe : cu aerul neglijent, cu basca trasă într-o parte, cu ochelarii de soare şi, cînd nu mai erau

decît cîţiva metri, cu zîmbetul strălucitor pe obrazul bronzat şi-o umbră de mustaţă abia mijind.

— Jean-François !

Îşi proptise bicicleta la marginea trotuarului, iar tatăl său îl strîngea în braţe.

— Băiatul tatii ! Ce bine arăţi ! Ce bucurie să te revăd ! Credeam că s-a zis cu mine şi că n-am să vă mai văd pe nici unul din voi.

Tînărul rîdea, îşi bătea tatăl pe umăr.

— Ce idee, tată ! N-a fost decît un moment greu de trecut, atîta tot.

Domnul Albert se gîndi cît de uşor ia tineretul suferinţa, despărţirea, toate relele pe care le azvîrle cît colo, pentru că are viaţa înainte. Jean-François vedea ochii umezi ai părintelui său. Fără îndoială se schimbase mult în cîteva săptămîni. Obrajii îi erau scofîlciţi, strălucirea privirii trăda un fel de nelinişte, şi mai ales i se părea că tîmplele, unde zvîcnea o vînă mare albastră, i se îngustaseră parcă. Se despărţise cu trei săptămîni în urmă de un bărbat de şaptezeci de ani dar viguros ; regăsea un moşneag atins în forţele-i vitale şi căruia se străduia să-i ridice moralul.

— Acum că sîntem amîndoi, nu mai ai de ce să-ţi faci sînge rău. Bineînţeles, nu te mai las singur. Dar mai întîi să ungem osiile.

Căută în buzunarul interior al hainei şi scoase un plic.

— Aşa, acum toate vor merge strună. Ai aici salariul tău pe luna iunie, şi de îndată ce se vor restabili comunicaţiile, vom pleca la Limoges unde te aşteaptă vreo zece oameni de la uzină, toţi refugiaţi la depozit.

Jean-François răspundea la întrebările pe care i le punea tatăl său. Da, o văzuse pe Sabine, pe fiica şi pe soţul ei, pe care probabil nemţii îi ajunseseră din urmă la Saint-Florentin făcîndu-i să se întoarcă numaidecît la Troyes. Da, cînd se despărţise de mama lui, aceasta nu se gîndea deloc să părăsească Parisul ; aşa încît avea toate motivele să creadă că rămăsese liniştită acasă. Augustin ? Era ataşat la un Comandament de Etape şi explicase chiar el într-una din ultimele scrisori că, în caz de retragere, serviciile de Etape se repliau înaintea unităţilor combatante, deoarece trebuiau să asigure cantonarea trupelor operative. Puteau aşadar să spere că scăpase din capcana în care erau prinse armatele din est. Iar Nina şi Dominique se aflau în afara oricărui pericol la Sauveterre, unde n-aveau altă grijă decît să se pîrguiască la soare.

Domnul Albert îşi asculta fiul cu admiraţie şi duioşie.

— Eşti minunat, Jean-François. Ai insufla curaj şi unui condamnat la moarte. Dar nu vorbeşti despre călătoria ta de la Paris la Limoges. N-a fost prea greu ?

— O, mie, făcu băiatul cu un aer degajat, în afara cauciucurilor astupate cu dopuri, mi s-a părut chiar amuzant.

Şi relată pe scurt, nu fără humor, cursa lui de la Paris la Auxerre, trecînd sub tăcere episodul Geneviève Masson, care în realitate îi stătea cel mai mult la inimă. A doua zi, traversase Loara pe la Charité, apoi dormise la Bourges într-un cămin al tineretului.

— Dimineață, înainte de plecare, am vizitat catedrala și, fără să vreau, m-am gîndit la regele din Bourges [1].

— De ce fără să vrei ?

— Pentru că astăzi mareșalul Pétain e aproape la fel ca regele din Bourges, așa cum a fost Carol al VII-lea, și chiar mai puțin, căci Bourges se află în zona ocupată.

— Nu vorbi prostii. Știe el ce face, învingătorul de la Verdun.

— Mă întreb doar, dar ce pot să-ți spun este că am sosit la Limoges pe 17 seara, iar a doua zi, la radio Londra, cu urechea lipită de aparat, l-am auzit pe generalul de Gaulle declarînd : „Franța a pierdut o bătălie. Franța n-a pierdut războiul". Asta zic și eu general, și sînt de acord cu el.

— Să te audă Dumnezeu, băiete ! Dar ce e generalul de Gaulle în comparație cu mareșalul ?

— A fost ministru în cabinetul lui Paul Reynaud, tată.

— Cabinetul lui Paul Reynaud nu mai există, fiule. Mă bucur că nu ți-ai pierdut încrederea. Tineretul are dreptul să spere. Căci altfel omenirea s-ar duce de rîpă.

Domnul Albert oftă.

---

[1] Denumirea de „rege al Bourges"-ului i se dă lui Carol al VII-lea, rege al Franței între 1422—1461. Analogia cu situația Franței din timpul celui de-al doilea război mondial se datorește faptului că la începutul secolului al XV-lea englezii ocupau cu mici excepții toată Franța, de la nord de Loara iar în sud aproape toată partea vestică. În aceste condiții, Carol al VII-lea își avea reședința la Bourges, stăpînind Franța de la sud de Loara și Languedoc-ul.

— Viitorul ne va arăta cine a avut dreptate... Dar ascultă Jean-François, credeam că ai plecat din Paris cu bicicleta ta, vreau să spun cu cea care mai înainte i-a aparținut fratelui tău Clément. Dar nu-i asta.

— N-am îndrăznit să-ți spun, tată. La sosirea mea la Limoges, am avut imprudența s-o las în fața depozitului, doar cît să intru și să ies, și gata ! într-o clipă a dispărut.

— Vai de mine ! făcu domnul Albert.

Strivi o lacrimă între gene, iar Jean-François se gîndi că tatăl său, atît de rezervat pînă atunci, cu o înfățișare aproape severă, se înduioșa acum pentru nimica toată. Să fi fost această sensibilitate exagerată legată de îmbătrînirea pe care o observase la el ?

— Știi, tată, răspunse el blînd, a fost o bicicletă bună înainte de războiul din 14, și poate puțin după aceea, dar în treizeci de ani a avut tot timpul să devină o adevărată rablă. Amintește-ți. Nu mi-ai promis că, dacă reușesc la Politehnică, ai să-mi oferi una nouă ?

— Da, făcu tatăl, dar tu nu poți înțelege. O rablă, da, dar...

Și cu vocea tremurînd de emoție, îi spuse povestea bicicletei. Era în 1912, și nimeni nu se gîndea la războaie. Clément culesese numeroși lauri la împărțirea premiilor și, pentru a-l răsplăti, tatăl său îi cumpărase o bicicletă. Domnul Albert nu-și mai amintea marca vehicolului — era tot ce se găsea mai bun la data aceea — dar nu uitase prețul : o sută franci-aur, o sumă. Numaidecît Clément se suise în șa. Automobilul însemna pe-atunci un lux, și nu era la îndemîna oricui ; așa

încît cea mai bună modalitate de-a cutreiera țara ca turist conștient și organizat era să pedalezi cu nădejde, căci schimbătorul cu trei sau patru viteze figura încă printre invențiile viitorului. Numai efortul mușchilor conta, dar ce recompensă pentru cine nu se temea să-l facă. Toată lumea era a lui, cu priveliștile tuturor anotimpurilor, cu cîmpii, pajiști, păduri, rîuri, fluvii și lacuri, cu orașe, tîrguri și sate. Fericite vremuri în care nu se știa ce înseamnă aglomerația.

— La începuturile sale în cicloturism, fratele tău hotărîse așadar, după un scurt antrenament prealabil, să întreprindă o călătorie la Epinal. Unchiul său Frédéric, directorul unei tipografii, fusese înștiințat și-l aștepta. Cinci sute și ceva de kilometri dus-întors nu însemna puțin lucru pentru un amator, dar Clément avea șaptesprezece ani, și era numai suflet. Dealtfel, îl convinsese să-l însoțească pe un băiat din clasa lui, Marcel Gégout, elev mai puțin strălucit decît el, dar bun tovarăș de drumeție și ciclist încercat. Clément mi-a povestit ce a însemnat această excursie pentru ei, despre care cu tot soarele fierbinte de iulie-august, cu toate aversele, penele de cauciuc și alte peripeții, păstrase o amintire extraordinară. Și-mi repeta, dragul de el : „Asta ție ți-o datorez, tată. N-am să uit niciodată". Și-mi sărea de gît. Iată ce însemna atunci pentru un copil sensibil simpla folosire a unei biciclete. Celor doi tovarăși le trebuiseră patru zile ca să ajungă la Epinal pe drumul cel mai lung : Bar-sur-Aube, Chaumont, Langres, Contrexéville. În munții Vosgi, lîngă Vittel, fuseseră apucați de o furtună înspăimîntătoare și

siliți să-și petreacă noaptea în inima pădurii, în cabana unui cărbunar, așa încît sosiseră la unchiul lui Clément mînjiți pe față și plini de noroi.

Cu vîrful degetului, domnul Albert mai șterse o lacrimă ivită în colțul ochiului și continuă :

— În 1913, în vacanța mare, Clément, tot pe bicicleta lui, a făcut turul întregii familii : Pierry, Châtillon, Chigny-les-Roses, Avize, Vaudancourt, primit pretutindeni cu brațele deschise. Era atît de vesel, de îndatoritor, de plin de viață ! Știi că-i semeni, Jean-François, doar că ești ceva mai înalt, ceea ce a însemnat o mare mîngîiere în durerea noastră, pentru mama și pentru mine.

— Știu, răspunse tînărul.

— Atunci, continuă tatăl, înțelegi ce reprezenta bicicleta asta pentru mine : un obiect de care se lega amintirea fratelui tău, o rablă, poate, dar în ochii mei nimic n-o va putea înlocui. O dată cu ea se mai duce o părticică din fratele tău.

Băiat realist, Jean-François își recunoștea din ce în ce mai puțin tatăl. Probabil că era șubrezit de-a binelea dacă gemea așa după o bicicletă practic ieșită din uz, sub cuvînt că fusese utilizată înaintea primului război, pe timpul lui Pazvante, de acest frate mai mare pe care nu-l cunoscuse.

— Tată, făcu el iritat, ai mare nevoie de odihnă, și cînd colo îți faci sînge rău pentru ce ? Pentru o bicicletă veche care nu era decît o grămadă de fiare vechi.

Domnul Albert clătină din cap și zise încet :

— Uiți versul poetului : *Obiecte neînsuflețite, aveți voi oare suflet ?*

Jean-François începu să rîdă.

— O, știi, eu și poezia...
Tatăl său îl privi îndelung și murmură :
— Așa-i, ești un băiat tare bun.

8

ZIUA SE VESTEA CALDĂ. Cerul era de-un albastru intens, fără pic de nor. În piața mică, pîrjolită de soare, rîndunelele brăzdau aerul cu zborul lor iute. Sergentul Augustin Dupont deschise fereastra. Ca în fiecare dimineață, era primul la birou. Își consultă ceasul : nouă fix. Colonelul nu va sosi înainte de ora unsprezece. Iar de planton, în dimineața asta, era vlăjganul Médéric ; va apărea, tîrîndu-și bocancii, pe la nouă și jumătate, și-i va expune sergentului punctul său de vedere : „Am de lucru la țară. Acuși vine secerișul. Aici nu facem nimica-nimicuța. Atunci de ce nu trimite țăranu' acolo unde are treabă, unde îl cheamă nevoia !“ Secretarul-șofer Passemart, în termeni mai aleși, îi va ține pe la zece cam aceeași vorbire : „Eu sînt antreprenor constructor. Cu toate distrugerile astea, voi avea de lucru pînă peste cap. Credeam că va trebui să mă bat și, cînd colo, mă dă la serviciul de Etape. Nici n-am atins pușca. Acum dacă tot s-a terminat, să-mi dea pace“.

Degeaba-i răspundea Augustin că armistițiul a fost semnat doar de-o săptămînă, că ostilitățile încetaseră pe toate fronturile doar de-o săptămînă

și că demobilizarea, ca și mobilizarea, cere un întreg arsenal birocratic.

Între timp, birocrația și hîrțogăria prosperau ca niciodată. Dovadă maldărul de hîrtii care, în fața lui, acopereau masa ; circulară asupra necesității de a „relua trupa în mînă“ — la ce bun oare ? — ; cerere „imperativă și urgentă“ asupra stării personalului de la comandantul de Etape 25, cu numărul matricol și clasa de mobilizare a fiecăruia ; aviz asupra distribuirii pe viitor a tutunului ; aviz asupra necesității de-a se restrînge consumul de benzină, cu rugămintea de-a se stabili nevoile serviciului în materie de carburant ; notă „confidențială“ asupra armamentului unității — puști anti-tanc cu reacție, aruncătoare de flăcări, mitraliere, puști-mitralieră, puști-revolver, baionete, cuțite de comando, muniții — care „trebuie să fie indicat cu precizie, chiar în *cazul cînd nu există*“ etc.

Augustin ridică din umeri, luă dintr-un sertar o foaie frumoasă de hîrtie albă cu filigran și antet : Primăria din M... (Aveyron), și scrise :

M..., 30 iunie 1940

Reflectă o vreme, cu tocul în aer. Subofițer cu soldă lunară, deoarece avea mai mult de trei ani serviți sub drapel, trimitea direct, la sfîrșitul fiecărei luni, cea mai mare parte din soldă soției sale. În ajun, dirigintele poștei din Villefranche, unde se dusese pentru aprovizionarea săptămînală, îl prevenise că începînd de la 30 iunie se vor relua pe o perioadă nedeterminată comunicațiile poștale întrerupte între zona ocupată și zona liberă. Trebuia să se grăbească și să profite. Nu-i mai scrisese Ninei de la plecarea sa din Lorena, și nici nu mai

primise veşti dar, ştiind-o la Sauveterre, nu se îngrijora peste măsură din cauza ei.

Îşi începu scrisoarea :

Scumpă Nina,

Îţi scriu dintr-un birou straniu, al unei primării stranii instalată de la marea revoluţie franceză într-un conac straniu, încadrat de două turnuri, cu ciori şi bufniţe. Vreau să-ţi spun că nu sînt nici rănit, nici prizonier, şi că am scăpat de toate pericolele, capcanele şi ambuscadele, de toate obuzele, de toate minele, bombele, de toate gloanţele de puşcă sau de mitralieră, într-un cuvînt că s-au risipit multe muniţii pe mine fără efect şi că soţul tău nesuferit şi prea-iubit, mă rog, bărbatul vieţii tale e viu, aşa că va trebui să-l mai suporţi încă mulţi ani, nu se ştie cîţi, doar dacă, plictisindu-te de el, n-ai să-l extermini înainte de vreme.

Scena se petrece într-un tîrg din departamentul Aveyron, aproape de Villefranche-de-Rouergue unde, din departamentul Meurthe-et-Moselle urmînd cele mai bune învăţături ale generalului Jomini, sfătuitorul generalului Bonaparte (ştiai ?), o strălucită retragere strategică m-a făcut să eşuez aici împreună cu cîţiva ofiţeri lipsiţi de geniu şi cu vreo zece soldaţi simpli, toţi uluiţi că au scăpat vii şi nevătămaţi.

Iartă-mă, iubita mea, pentru tonul degajat, cînd împreună cu întreaga Franţă ar trebui să-mi pun cenuşă în cap, să mă lovesc cu pumnii în piept şi să-l pastişez pe profetul Eremia. Dar sînt de părere că un istoric nu trebuie să-şi piardă capul, iar al meu îmi spune că dacă am ajuns aici, înseamnă că era ceva putred în regatul majestăţii sale Albert Lebrun, şi că subtilii noştri oameni de stat şi neasemuiţii noştri generali s-au dovedit puţin cam uşuratici luîndu-l pe nebunul de Hitler drept un fanfaron de rînd.

Acum că mi-am vărsat veninul în legătură cu marile evenimente de pe mapamond, să trecem, dacă vrei, la măruntele noastre probleme personale.

Te iubesc. Dacă această declaraţie te uimeşte, înseamnă că eşti slabă la psihologie şi nu mă cunoşti. Iar dacă nu te miră, înseamnă că ai o părere mult prea bună despre farmecele tale, lucru pentru care n-aş putea să te condamn, avînd în vedere că şi eu gîndesc la fel, sub rezerva totuşi că ar fi bine să ţii seama mai mult de nestatornicia înnăscută şi de versatilitatea incurabilă a sexului masculin. Bineînţeles, această ultimă remarcă nu mi se aplică mie. Astăzi mai mult decît ieri şi mult mai puţin decît... Inutil să merg pînă la capăt. Vreau să-mi însuşesc această profesiune de credinţă, dealtfel puţin plauzibilă, ţinînd seama de ambiguitatea naturii omeneşti.

Dar ce tot vorbesc ? Ai să crezi că am luat-o razna. Mania belferului este să amplifice, să exagereze. Credeam că după o militărie de-un an, m-am dezvăţat, dar nu : naturam expellas etc. ... *Al dracului belfer, trebuie să dezvolte, să deducă, să argumenteze !*

Mă rog ! Să presupunem că n-ai citit ultimele două paragrafe, şi s-o iau de la capăt. Te iubesc, Nina. Sînt şase luni de cînd nu te-am strîns în braţe. E prea mult. Te iubesc, te-am iubit întotdeauna şi ard de nerăbdare să te revăd. Ard, înţelegi ? Chiar dacă te voi înşela cu toate femeile din lume, tot la tine mă voi întoarce.

Nu cumva să iei această frază nechibzuită a mea drept o mărturisire ! Nu sînt nici un soț desăvîrșit, nici un monstru de ipocrizie, dar e nevoie să ți-o repet ? Am nevoie de tine, nu pot trăi fără tine, asta e !

Dar mai bine s-o iau de unde rămăsesem în ultima scrisoare pe care, desigur, n-ai primit-o. Era, dacă-mi aduc bine-aminte, cam pe la 10 iunie, data cînd Italia a declarat război Franței. Faptul m-a mîhnit adînc. Dar, așa cum spunea regretatul tău tată : „Mussolini și Italia sînt doi termeni incompatibili".

Așadar, la 14 iunie am părăsit orășelul loren P... unde mucezeam din septembrie anul trecut. Nemții erau pe urmele noastre, în dreapta, în stînga, și în cîteva ore erau gata să ne cuprindă ca într-un clește. Bravul colonel M..., un erou din 1914—1918 — de cinci ori citat cu ordin de zi pe armată — nu mai înțelegea nimic. Ca să-l lămuresc, i-am vorbit despre retragerea din Rusia, dar el socotea aluzia deplasată, apoi despre vicleșugurile lui Cezar în războiul galilor, după Comentariile *sale ; atunci i s-a părut că-mi bat joc de el.*

— Înțelege-mă, Dupont, îmi spunea, noi n-avem nevoie de strategie. Nu aparținem unei unități combatante, ci unui serviciu. Prin urmare, trebuie să ne conformăm strict ordinelor direcției de Etape, reprezentată de excelentul meu camarad, colonelul Bourdaillac. L-ai auzit pe Bourdaillac ieri. Ordin să ne retragem la Autun unde ni se vor da noi instrucțiuni. Singurul lucru care nu-mi place este că Autun e cam departe.

Am uitat să-ți spun că bravul meu erou, colonelul, îmi făcea această confidență în limuzina sa

Panhard în care stăruise să mă îmbrac împreună cu el, și-ți atrag atenția în treacăt că ai putea să aprinzi o lumînare pentru sufletul acestui bun domn Panhard, fără de care soțul tău prea-iubit s-ar ofili probabil la ora actuală îndărătul unor fire de sîrmă ghimpată.

Îți relatez pe scurt cîteva incidente de pe parcurs :

Puțin dincolo de Toul, unde ardeau cîteva case, o răscruce. Tunul bubuie. Pe ce drum s-o apucăm : pe cel din dreapta sau pe cel din stînga ? Un moment de șovăială, apoi :

— La stînga, zise colonelul.

Îmi permit atunci să-i atrag atenția cu tot respectul că avînd auzul fin, mi se pare că acest drum din stînga se află în bătaia tunurilor. El rectifică îndată :

— Crezi ? Atunci la dreapta.

La nici un kilometru de-acolo, ne încrucișăm cu o baterie franceză de 75 care bombardează conștiincios drumul din stînga unde patrulează tancurile germane. Colonelul admite atunci că de la o vreme a constatat că începe să-i slăbească serios auzul.

Traversăm Neufchâteau, unde un raid de avioane Stukas *au ciuruit cîteva fațade și-au umplut străzile cu sticlă spartă care lucește în soare. Passemart înaintează cum poate printre cioburi pentru a evita o pană. Abia ieșim din oraș că avioanele se întorc și ne încadrează într-un șirag de bombe. Passemart a blocat frînele. Eu m-am aruncat într-o groapă de unde văd, cu spatele lipit de trunchiul unui copac, un soldat foarte tînăr ochind tacticos unul din bombardierele în*

cursul picajului său asurzitor și golind asupra lui mai multe încărcătoare de pușcă-mitralieră. Un adevărat Don Quijote, și ce importanță are dacă și-a greșit sau nu ținta !

În apropiere de Langres, o alarmă : în vîrful unui deal, colonelul îi comandă lui Passemart să se oprească și intră într-o cafenea deschisă la marginea drumului. În vale zăresc, un minut mai tîrziu, două tancuri germane ale căror tunuri mi se par în mod inoportun îndreptate în direcția noastră. Mă reped în cafenea, unde mă văd silit să ciocănesc la ușa toaletei. „Domnule colonel, nemții sînt la trei sute de metri". Iese congestionat ridicîndu-și pantalonii și continuă să și-i potrivească în automobilul care pornește în goană.

Toate acestea n-au nimic eroic. Seara am poposit la Saint-Seine-l'Abbaye, plăcut orășel burgund. Izvorul Senei este foarte aproape, dar n-am avut răgazul, spre regretul meu, să mă duc să-l văd. Era acolo în schimb un hotel vestit pentru bucatele-i alese ; invitîndu-mă colonelul la masă, pateul de ficat cu trufe stropit cum se cuvine cu un Corton-Charlemagne de mare clasă, mi-a lăsat o amintire de neuitat. Colonelul M... este un epicurian. A rămas la victoria din 1918 și refuză să admită că această victorie, la care a contribuit, ar putea fi pusă la îndoială. În ochii lui, eșecurile noastre nu puteau fi decît provizorii. În 1914, a fost Charleroi și Marna. În 1940, va fi Sedan și Dunkerque, Loara sau, în lipsă, rîul Vienne (pentru istorie, n-ar fi rău nici Poitiers), sau Dordogne sau, de ce nu ? Garonne, dacă nu rîul Adour.

La Autun, unde am ajuns a doua zi și unde domnea o dezordine inimaginabilă, încrederea păru

că-i slăbește. Douăzeci de mii de automobile de toate proveniențele, imobilizate din lipsă de benzină, în piețe și pe străzi, făceau circulația aproape imposibilă. Ținea cu tot dinadinsul să-l întîlnească pe colonelul Bourdaillac. Acesta o luase la sănătoasa împreună cu șeful său direct, generalul X... de X... (aceste puncte-puncte nu sînt decît un semn de incertitudine. Aș putea la fel de bine să-ți spun că posesorul acestor trei stele se numea Xavier de Xaintrailles și întîmplător era descendentul nedemn al tovarășului Ioanei d'Arc, dar nu sînt sigur). Tot ce rămînea din Direcția de Etape era un obscur caporal, care nu avusese loc în automobilele rapide ale statului major, și rătăcea de colo pînă colo prin birourile pustii. Acest infam gradat, încîntat că are prilejul să-și dea importanță, descoperi prin hîrtiile lăsate vraiște un plan de cantonament conform căruia comandamentul de Etape 25 trebuia să-și instaleze punctul de comandă într-un sat, i-am uitat numele, la est de Saulieu. Colonelul M..., ofițer disciplinat, îl felicită pe caporalul uluit, și hotărî îndată să-și ia postul în primire. Dificultatea începea însă de la aprovizionarea cu benzină. Rezervorul automobilului era gol. Imperturbabil, colonelul îmi ordonă să-l umplu prin toate mijloacele pe care e autorizat să le folosească un militar în campanie. Cu casca pe cap, cu pușca în bandulieră, ridicînd tonul, am semnat un bon de rechiziție unui garajist, atît de terorizat de aspectul meu fioros, încît l-a onorat pe dată. În vremuri nu chiar atît de vechi, în timpul Frondei, provincia mea, Champagne, a fost pustiită de o bandă de sălbatici mercenari germani, sub comanda unui anume baron d'Erlach.

La noi amintirea lor a rămas atît de vie încît denumirea de „derlache" s-a aplicat multă vreme celor mai răi scelerați. La Autun, m-am simțit de parc-aș fi avut suflet de „derlache".

Am pornit din nou în direcția nord și ne-am încrucișat mai întîi cu cîteva grupuri de fugari de ultim moment, apoi cu cîțiva izolați, apoi n-am mai întîlnit pe nimeni. Tăcerea imensă și tremurătoare a verii peste cîmpuri, grîul dat în pîrg, înroșit de cîte-un mac, galbenul crud al lanurilor de rapiță, și ici-colo panglica de argint a unui rîu, totul te ducea cu gîndul la un peisaj din Arcadia, pînă la sosirea în satul unde trebuia să ne încartiruim. Era un sat fără săteni sau, oricum, un sat din care socotiseră că e mai prudent să se îndepărteze. Un ofițer cu cască și patru trese dă ordine cîtorva gradați strînși în jurul lui, lîngă șase camioane cu motorul pornit. Ne oprim în fața lui, în momentul cînd strigă :

— La drum !

Gradații se grăbesc să suie în camioanele care demarează. Colonelul coboară din mașină, iar maiorul îl salută.

— Plecați, domnule maior ?

— Cum vedeți, domnule colonel. Trebuia să instalez aici un atelier de campanie pentru repararea motoarelor de avion. Acum e prea tîrziu.

— Aha ! Poți să-mi indici locul cel mai potrivit, în acest sector, pentru instalarea unui post de comandă ?

Comandantul ridică sprîncenele.

— Aveți cumva intenția să vă instalați aici ?

— Răspunde la întrebarea mea, domnule maior.

De ce dracu' ofițerul pare atît de uimit ? Dar și el e disciplinat. Răspunde :

— Există un castel, cam la un kilometru, la liziera unei păduri, o frumoasă reședință din secolul al XVII-lea. Proprietarii au plecat ieri, și cred că nici dumneavoastră nu veți putea rămîne mult timp.

— Lasă-te de obiceiul de-a da sfaturi care nu ți se cer, domnule maior. Cum se ajunge acolo ?

— O țineți drept înainte. Primul drum la stînga.

— Ai auzit, Passemart ?

L-am văzut pe maior clătinînd din cap, apoi ridicînd din umeri, înainte de-a se sui într-un Citroën cenușiu. Passemart debreiază. Coloana de camioane se îndepărtează. La urmă trece un motociclist care ne face semn să oprim. Passemart frînează iar motociclistul se apropie de portieră.

— Iertați-mă, domnule colonel, dar dacă veți continua pe acest drum, în zece minute veți da de o coloană *blindată germană. Comandantul m-a trimis în recunoaștere. Friții m-au văzut și mi-au expediat cîteva gloanțe care, din fericire, nu m-au atins. Inutil să vă spun că m-am întors urgent. Iată de ce ne grăbim s-o ștergem. S-auzim de bine !*

Își duce mîna la cască și accelerează. Bravo lui ! Fără el, am fi fost pierduți.

— Curată nebunie ! zise colonelul.

Cu toată plăcerea lui pentru posturile de comandă instalate cu tot confortul, ordonă cale-ntoarsă. Revenim la Autun unde panica este însutită și unde depozitele de benzină ard, cu toată nevoia de carburant pe care ar avea-o cei douăzeci de mii de automobiliști blocați cu rezervorul gol.

În fostele birouri ale Direcției de Etape, nici urmă de caporal. „Încă unul din coloana a cincea, Dupont, nu ești de părere?" îmi mărturisește colonelul. Se luptă cu zece telefoane, se închide în cele din urmă într-o încăpere în care nu sînt admis (cine știe, poate i-am devenit și eu suspect?) de unde iese triumfător, cu o hartă mare de stat major sub braț.

— Imposibil să dau de Bourdaillac, zice, dar am consultat această hartă pe care, din precauție, o iau cu mine. Ne vom replia la Pouilly-en-Auxois, unde vom avea toate posibilitățile.

Aceste posibilități constau mai cu seamă în existența unui vast domeniu aparținînd moștenitorilor unui fost președinte al republicii. Cînd am sosit noi, proprietarii tocmai îl părăsiseră cu destinația Coasta de Azur, lăsînd casa în paza unei perechi de servitori bătrîni. Colonelul începu printr-o vizită în toată regula a proprietății, „pentru a întocmi, zicea el, evidența localurilor folosibile". Se entuziasmă la vederea unor relicve din perioada La Belle Époque, agățate pe perete, mai cu seamă afișe de Toulouse-Lautrec, Chéret, Steinlen și Caran d'Ache. Comentă cu încîntare și competență lenjeria celebrei La Goulue, mobilitatea lui Valentin Désossé, fularul roșu al lui Aristide Bruant, silueta filiformă a Yvettei Guilbert.

— Dupont, îți încredințez aceste comori, mi-a declarat solemn.

Deveneam așadar, prin grația lui, conservatorul unui muzeu 1900.

Înveselit de cadrul noului său post de comandă, bravul colonel se duse la primărie, unde îl informă pe căpitanul ce comanda compania unui regiment regional însărcinat cu apărarea orașului că va trebui, în fiecare dimineață la orele nouă, să-i dea raportul. Trecu în revistă compania alcătuită din vechi militari de patruzeci de ani și mai bine, al căror armament se reducea la două vechi mitraliere Hotchkiss și la niște puști model 1886. Cină apoi cu poftă și, mulțumit că făcuse treabă bună, se culcă într-o cameră în stil modern, pe căminul căreia tronau cîteva Gallé-uri și un bronz de Barbedienne reprezentînd un pescar napolitan. Îmi atribuise o odaie vecină cu a sa, dar am socotit mai prudent să mă culc îmbrăcat. Și bine am făcut, căci pe la șase dimineața am fost trezit de o salvă de focuri. Am aflat neîntîrziat că erau vitejii de trei lulele din regimentul regional care se străduiau să țină la respect motocicliștii germani, avangarda unei divizii blindate. Colonelul, care probabil visa baletele lui Loïe Fuller sau ale Isadorei Duncan, află vestea cu destulă greutate, își trase în grabă pantalonii și ieși, fără măcar să-și încheie bluzonul.

— Bieții de ei, băieții ăștia vor fi curățați toți pînă la unul, mormăi el. Du-te și caută-mi-l pe căpitan.

Tîrîș-grăpiș, am înaintat pe strada care era baricadată, la vreo cincizeci de metri mai încolo, de căruțe răsturnate, de bănci, scaune și diferite unelte agricole. În mijlocul acestei harababuri, cele două mitraliere erau îndreptate asupra dușmanului, și-și împroșcau ritmic benzile. L-am descoperit pe căpitan — ofițer de rezervă în vîrstă de vreo cincizeci de ani — în pragul unei uși, de unde trăgea cu pușca, după ce ochea, tacticos, de parc-ar fi

tras la țintă. I-am spus că-l cheamă colonelul, iar el a început să rîdă.

— Bine-ai făcut că ai venit, sergent, dar spune-i colonelului tău, cu tot respectul pe care i-l datorez, că n-am cu el nici în clin nici în mînecă. Peste o jumătate de oră tancurile nemțești vor fi aici și ne vor face zob. Sînt corsican și am de gînd, astă-seară, să-i cer socoteală micului caporal, lui Napoleon al nostru, să-l întreb ce părere are despre toată mîrșăvia asta.

I-am raportat întocmai colonelului cuvintele lui, care-a răspuns clătinînd din cap :

— Are dreptate băiatul, dar ce pot să-i fac. Dacă s-a săturat de viața asta de cîine, e treaba lui. O, Dupont, la vîrsta mea ar trebui să mă mulțumesc cu un pocheraș...

. . . .

Am fost obligat să mă întrerup. Intra în birou colonelul și reiau scrisoarea după masa de prînz. (El trage un pui de somn și nu-l vom mai vedea pînă după cinci.) Ți-am spus că încerc să scurtez povestea și mă întreb dacă nu sînt tentat să joc rolul lui Fabrice la Waterloo. Nu mai eroic decît el, neavînd mai multe ocazii decît el și, sper că ești de acord cu mine, nu mai emfatic decît domnul consul Beyle analizînd meticulos stările sufletești ale nepotului ducesei de Sanseverina, drăguța de ea.

Aș putea de-acum încolo să mă mărginesc la o simplă enumerare. Din viesparul de la Puilly-en-Auxois, am ajuns la Thiers, orașul cuțitelor și foarfecelor. Ne aflam în Auvergne. Veneam pentru prima oară aici și am impresia că am traversat în vis această regiune, toată numai munți cu culmile domoale, tocite de eroziune, cu văgăuni, cu prăpăstii adînci, cu păduri de castani, cu lacuri liniștite, cu pustietăți cît cuprinzi cu ochii. Există o vale pe care aș regăsi-o cu ușurință dacă aș putea consulta o hartă și care se numește valea Lumea Nouă. Profilul muntelui se desena atît de limpede pe un cer atît de albastru și plutea o pasăre mică de pradă atît de singură încît, coborînd această vale sfîntă, am avut sentimentul că nu există loc mai potrivit ca acesta pentru a construi cu mîinile mele o sihăstrie unde să-mi petrec ultimii ani ai vieții, pentru ispășirea păcatelor mele, în tăcere și mortificare. (Rîzi, am început să bat cîmpii, dar ar trebui să știi că idei ca acestea îmi trec adeseori prin cap.)

Puțin mai departe, am străbătut cheile rîului Allier.

— Singurul aliat care ne-a rămas, opină colonelul.

În cursul acestei escapade, mi s-a întîmplat să mă întreb dacă străbăteam o Franță aflată în război sau dacă făceam un voiaj turistic. Pe la Chaise-Dieu, avioane italienești au avut grijă să mă aducă la realitate trimițîndu-ne cîteva bombe, fără rezultat. (Și acolo m-am gîndit la tine, blestemîndu-l pe Ducele ăsta de carnaval.)

Apoi, coborînd munții Velay, am ajuns în cîmpia imensă de la Le Puy. Revăd acest oraș alb și roz, desfășurat la picioarele noastre, cu bizare excrescențe ale solului înflorind ca niște negi în mijlocul caselor. Revăd capela făcătoare de minuni a Fecioarei Maria cocoțată pe vîrful unui pisc negru. Am fost încartiruiți prin împrejurimi, la

Espaly, unde am dormit în paie, într-un grajd. (Adio castele!) Şi trebuia să ne retragem mereu spre sud. Aşa am cunoscut platourile calcaroase de la Montbel, la nord-est de Mende. În Lozère, regiune ingrată, satele sînt risipite pe un podiş pustiu, unde se ajunge pe drumuri proaste, pline de pietriş. Capre slabe pasc o iarbă rară, iar ţăranii coc, în cuptorul fermei, o pîine de secară nedospită ca o turtă, care cîntăreşte pe puţin zece kilograme. Acolo mi-a mărturisit colonelul, într-o seară ploioasă, că ne vom îmbarca la Saintes-Maries pentru a continua războiul în Algeria. Dar vai! două zile mai tîrziu, pe malul Lot-ului, la Nogaret, o, Filip cel Frumos! un moşneag îmi comunică la radio, cu o voce tremurătoare, că Franţa trebuie să depună armele, şi că el îi dăruieşte viaţa. Am înţeles din această imagine că dacă francezii au încetat războiul, cel care pretinde că-i reprezintă nu se teme să facă fraze.

Cunoşti urmarea. A doua zi, prin Rodez şi Villefranche-de-Rouergue, ajungeam la M... orăşelul de unde-ţi scriu acum.

Nu-ţi trimit o scrisoare ci un jurnal. Şi încă te-am cruţat de o mulţime de detalii. Păstrează-o; poate-mi va servi mai tîrziu. Şi trimite-mi veşti. Cum suportă micuţa noastră Dominique aceste vremuri tulburi? Mă gîndesc la ea, ca şi la tine, în fiecare dimineaţă, în fiecare seară. Voi sînteţi tot ce am mai scump pe lume şi vă strîng pe amîndouă la piept.

Augustin

P.S. Cu acelaşi curier, îţi trimit un mandat din solda mea, pe care desigur îl aştepţi cu nerăbdare.

Un exemplu, din detaliile neglijabile pe care l-am neglijat. În „replierea noastră strategică", un automobil îl urma pe-al nostru cu un căpitan şi-un locotenent, adjuncţii colonelului. Aceşti domni erau atît de neînsemnaţi, încît nu cer nici o remarcă deosebită.

A.

După ce expedie această scrisoare, Augustin se simţi cu conştiinţa împăcată, şi cină cu poftă la han; hangiţa, persoană planturoasă cu bustul fremătător, care avea un fiu sergent, îl ghiftuia cu o bucată de gîscă păstrată în untură şi o tartă cu cireşi. Ca unic subofiţer, lua masa singur în cafenea, pe cînd colonelul şi acoliţii săi se bucurau de un tratament mai puţin atent într-o odăiţă alăturată. Santinelele erau hrănite la masa comună, în sala joasă a primăriei, împreună cu Passemart, care îndeplinea funcţia de caporal.

A doua zi, 1 iulie, intrînd în birou, Augustin fu năpădit de tristeţe, şi dintr-o dată chipul Evelynei Brissot îi apăru în faţa ochilor, cu o extraordinară limpezime. Înţelese că, de cînd o văzuse ultima oară, adică din dimineaţa zilei de 12 iunie, îi pierise cu totul din minte şi se simţi ruşinat, aproape cuprins de remuşcări. În zadar căuta să-şi găsească scuze pentru purtarea faţă de ea. Pe timp de război, viaţa e nesigură; pare ca suspendată între trecut şi viitor, în aşteptarea neprevăzutului. Soţii, iubiţii sînt despărţiţi, eliberaţi parcă, lăsaţi pradă impulsurilor de moment, cărora le pot ceda fără să se creadă angajaţi, fără a se socoti legaţi. Augustin înţelegea

că la fel se întîmplase şi în cazul lui cu Evelyne. Dacă cineva i-ar fi cerut, cînd începuse s-o seducă pe tînăra învăţătoare, să aleagă între ea şi Nina, n-ar fi şovăit o clipă : Nina ar fi cîştigat. Dar Nina era departe ; privaţiunea îi devenise insuportabilă ; Evelyne fusese aproape, iar el nu avusese decît această pradă din care să apuce. Biata căprioară se împotrivise cît putuse, dar soarta ei era dinainte hotărîtă. Sigur, el nu-i făgăduise nimic, nici căsătorie nici chiar dragoste veşnică, dar pentru ea dăruirea însemna în acelaşi timp făgăduiala celui căruia îi era menită. Ea putea să-şi forţeze mîna. Aprinsă, dar discretă, nu avusese forţa să-şi înfrîngă timiditatea. În elanurile lor, el nu-i cunoscuse decît lacrimile, şi abia la plecare, ea îi făcuse în scris acea mărturisire pe care buzele n-o rostiseră.

Afară, în piaţa însorită, rîndunelele ţipau. Îşi scosese portofelul din buzunarul interior al bluzonului, cînd cineva ciocăni la uşă, şi plantonul Médéric îşi făcu intrarea.

— „Sargent", iar a venit un om din sat, pentru un bon de benzină. Nevastă-se e la Montauban şi a aflat ieri-seară, prin cineva de la poştă, că femeia lui a căpătat un glonţ de revolver în nas. Un copil se juca cu revolveru', fără să ştie că-i încărcat. Glonţul i-a intrat, zice, printr-o nară şi i-a ieşit prin cealaltă fără să-i facă vreun rău, dar omul vrea să vadă singur. Are o maşină dar n-are benzină. Îl înţeleg foarte bine, că dacă aşa ceva i se întîmpla Sivionei... (Sivion era soţia lui Médéric, pe care-o cita ca pe-un oracol în orice împrejurare, aşa încît Sivion devenise cunoscută la comandamentul de Etape.)

— Ajunge, Médéric. Am să semnez bonul. Spune-i numai că la întoarcere va trebui să-mi prezinte un certificat medical.

— Sigur că-l va aduce, „sargent".

„Sargentul" era sigur de contrariul. Médéric luă bonul şi salută înainte de-a ieşi. În fiecare zi, cererile de acest fel curgeau cu duiumul, iar solicitanţii se întreceau într-o prezentare cît mai ingenioasă a cererilor lor.

Portofelul lui Augustin rămăsese în faţa lui. Scoase biletul pe care i-l înmînase Evelyne şi-l reciti :

Nu te voi uita niciodată. Nu mă uita nici dumneata. Te iubesc.

Remarcă din nou că nu era semnat, şi acest anonimat îl umplu de tristeţe. Pe cine voise să nu compromită, pe el sau pe ea ? Ce efort făcuse ca să scrie aceste cîteva cuvinte ! Fără îndoială se gîndise că, pentru a-l reţine, trebuia să facă mărturisirea care, deşi nu-i refuzase nimic, nu-i trecuse pînă atunci pragul buzelor. Dragoste era pentru ea un cuvînt vrăjit şi care angaja din clipa cînd era rostit. Nu-şi închipuia că poate să existe şi dragoste de ocazie ce nu durează decît o clipă, fără să lase vreo urmă în suflet. Cum s-o facă să priceapă că ea nu reprezentase pentru el decît o plăcere trecătoare, uitată de îndată ce fusese împlinită ? Trebuia totuşi să-şi dea silinţa, chiar dacă-i era silă. Exista şi o soluţie mai uşoară, şi anume, aceea de a nu mai da nici un semn de viaţă. Regimentul căruia îi aparţinea şi de unde fusese detaşat pentru a deveni secretarul colo-

nelului Millin, fusese, după toate aparențele, capturat cu aproape toată armata a treia. Ea putea să-l creadă prizionier sau chiar mort. Dar era sigur că nu va căuta să se informeze, că nu se va face luntre și punte pentru a afla ce s-a întîmplat cu el? Nu avusese imprudența să-i spună la ce liceu din Paris era profesor? Nu va pregeta să-i scrie directorului, care va trimite scrisoarea acasă la el, unde putea să cadă în mîinile Ninei... Nu. Mai bine să-i scrie, să-i explice. Dar ce? Că fusese pentru el o soluție de moment, o aventură trecătoare? Putea oare, cu sînge rece, chiar măsurîndu-și cuvintele, s-o umilească astfel? Trebuia să încerce să se pună în locul ei, să caute cuvintele cele mai puțin jignitoare, dar ce cuvinte? O femeie îți spune: „Te iubesc": și ți-o dovedește; tu accepți prinosul. Tu ai patruzeci și unu de ani, ea are douăzeci și cinci, tu îi arăți ce-i dragostea, și consideri că nu mai ai nici o îndatorire față de ea. Să fim serioși!

Augustin își spuse că era mai bine să alunge gînduri atît de deprimante și să se lase în voia inspirației. Luă o foaie de hîrtie albă, fără antet de data asta, — îi era silă de precauția lui dar nu renunță — apoi scrise: *Dragă Evelyne* și se opri.

O întrebare se punea în primul rînd: să întrebuințeze „tu" sau „dumneata"? Pregeta. O tutuise după primele momente de intimitate, dar ea nu-l imitase, parcă pentru a-i arăta că nu caută să-l lege definitiv de ea. Această idee care-i încolțise în minte îl făcuse să se hotărască pentru

„dumneata". Nu putea să schimbe *Dragă Evelyne* fără să devină grosolan. Nervos și destul de emoționat încă, atacă:

Mă gîndesc la dumneata cu multă tandrețe. Ai fost pentru mine, în ceasuri amare, ca o lumină în noapte.

Era adevărat, dar puțin prea literar, și risca de la început să-i dea speranțe zadarnice. Rupse hîrtia, făcu un cocoloș pe care-l azvîrli la coș și reluă:

Dragă Evelyne, ai fost pentru mine cea pe care n-o așteptam, cea pe care o visezi uneori și în a cărei venire încetezi repede să speri, căci...

Nu. Dacă începea pe acest ton, n-o va scoate niciodată la capăt. Trebuia așadar să scape dintr-o situație imposibilă. Deci fără sentiment. Luă o altă foaie de hîrtie și așternu cu grijă:

Dragă Evelyne, te întrebi desigur ce-i cu mine, și-acum, că ții scrisoarea în mînă, cunoști și răspunsul. Am scăpat de necaz dar încă n-am să-ți povestesc aventurile mele în amănunt. Rămîne pentru mai tîrziu, cînd ne vom revedea.

Se opri, și-și mușcă stiloul. Atenție! fără promisiuni. Continuă:

Zic cînd ne vom revedea, dacă împrejurările ne vor îngădui. Într-adevăr, mă aflu în zona liberă sau neocupată, pe cînd dumneata ești de

cealaltă parte a liniei de demarcație, căci te cunosc destul ca să-mi dau seama că nu ți-ai părăsit postul. Și-apoi, nu știm încă nimic cu privire la data și condițiile unei eventuale demobilizări. Ce-mi va aduce viitorul? Nu știu. Fără îndoială, de îndată ce mă voi întoarce la Paris, îmi voi relua postul de profesor, dar probabil (înlocui *probabil* cu *sigur*) *nu la același liceu. De îndată ce voi afla, te voi preveni.*

De ce spunea că-și va schimba postul? Era o ipoteză gratuită. Ca s-o facă să-i piardă urma? La ce bun? În fine... Nu-i rămînea decît să continue:

Nu-ți voi ascunde că există și alte posibilități. Ghicești care, și ele riscă să mă îndepărteze pentru mult timp de dumneata. Dacă aceasta se va întîmpla, vreau să spun dacă nu vei mai auzi vorbindu-se de mine, gîndește-te cu mulțumire că am acționat așa cum mi-a dictat conștiința.

Făcea aluzie la apelul generalului de Gaulle către francezii hotărîți să continue lupta alături de el, apoi se gîndi că acest apel se putea să nu fi ajuns la urechile Evelynei și, în acest caz, nu va înțelege ce vrea să spună. Dar mă rog! puțin mister nu strică... Totul părea însă cam sec, și era cazul să îndulcească puțin pilula fără să se compromită și fără să mintă cu prea multă nerușinare.

De cînd te-am părăsit, dragă Evelyne, m-am gîndit adesea la dumneata și — iartă-mă că-ți fac o mărturisire atît de tîrzie — mi-am dat seama nu o dată că nu te merit. Aș fi în stare să fac fericită o ființă atît de sensibilă, atît de tandră, atît de lipsită de calcul ca dumneata? Mă tem că nu.

Oricum ar fi, să știi că-ți voi rămîne întotdeauna recunoscător pentru ceea ce mi-ai dăruit, pentru că erai singura care să-mi poți dărui cu o generozitate atît de perfectă. Îți mulțumesc. Te sărut.

Augustin

Se întrebă dacă trebuia să suprime acel „te sărut", apoi își zise că lipsa adverbului (ar fi putut adăuga „tandru" sau „pasionat", sau „afectuos") da, hotărît, lipsa adverbului era suficientă.

Reciti scrisoarea și, cu toată obiectivitatea, socoti că era un desăvîrșit exemplu de ipocrizie. Pe Evelyne o liniștea și în același timp o descuraja. În ce-l privește, nu conținea nimic compromițător. Măgulea cu destulă exagerare destinatara pentru ca aceasta să acorde puțină indulgență expeditorului. În fine, scrisoarea dădea de înțeles domnișoarei că șansele de a-l revedea pe domn erau slabe. Așa încît se consideră satisfăcut de perfidia lui pregătită pe îndelete. Totuși hotărî să se mai gîndească și să întîrzie expedierea capodoperei.

Tocmai o terminase cînd colonelul intră în odaie. Era groaznic de posomorît. Scoase din buzunar o hîrtie și-o aruncă pe birou, ridicînd din umeri.

— Bună ziua, Dupont, zise el. Știi că distinșii mei superiori ierarhici sînt nebuni de legat ?

— Vai, domnule colonel, istoria ne învață că nu sînt primii.

Colonelul rînji, își ridică pe frunte chipiul cu cinci galoane și se așeză.

— E-adevărat, ești istoric. Atunci află, prietene, că de la homerica istorie cu calul din Troia, adică de la Agamemnon, Priam și compania, nici o armată n-a cunoscut nătăfleți mai mari, niște pierde-vară mai trîndavi ca cei care prezidează rămășițele sau, dacă preferi, *membra disjecta* (așa se spune ?) ale fantomaticei noastre armate.

— Teamă mi-e, domnule colonel, că prea vă avîntați. Nu trebuie să descurajați pe nimeni.

— Bine, domnule profesor. Dă-mi voie să-ți pun o întrebare.

— Vă rog, domnule colonel.

— Răspunde-mi cu toată sinceritatea. Ești de acord că, de cînd francezii, rasă la drept vorbind destul de belicoasă, poartă războaie, să zicem cel puțin de la Vercingetorix și Alesia, n-au căpătat nicicînd o scărmăneală, o chelfăneală, o mamă de bătaie, o ciomăgeală — toate sinonimele sînt bune și n-avem decît să-l alegem pe cel mai potrivit — sau, pentru a întrebuința termeni mai puțin vulgari, n-au suferit o înfrîngere, o derută, o prăbușire, n-au trăit un dezastru atît de complet, de definitiv și aparent iremediabil ca în această primăvară 1940 ?

— Dacă vreți.

— Ei, bine, domnule profesor, îmi pare rău, dar te bălăcești în apele tulburi ale erorii.

— Așa ?

— Da, căci acești domni de la statul major sînt de părere că armata franceză din 1940 s-a comportat la fel de strălucit ca în timpul glorioșilor noștri străbuni, cum ar fi cei de la Gergovia, de la Tolbiac, de la Marignan, de la Denain, de la Austerlitz... și de la Marna din 1914.

— Glumiți.

— Ba deloc. Această părere decurge, limpede ca lumina zilei, dintr-un text izvorît din creierul lor fertil, text pe care nu ți-l voi citi în întregime, dar care nu lasă nici o îndoială asupra judecății favorabile emise de bravii noștri generali asupra nu mai puțin bravelor noastre trupe.

Colonelul apucă hîrtia pe care o aruncase pe biroul său cînd intrase și o parcursese mormăind și clătinînd din cap. Apoi zise :

— Această notă „confidențială", bagă bine de seamă, îmi cere să întocmesc fără întîrziere — fără întîrziere e subliniat — o situație cuprinzînd numele, prenumele, gradul și numărul matricol al subofițerilor, caporalilor și ostașilor actualmente prezenți în unitate, care s-au distins în mod deosebit în cursul operațiilor din mai-iunie 1940, și să stabilesc în favoarea lor propuneri pentru crucea de război.

— Așa ! făcu Augustin.

— Da, așa ! reluă colonelul. Nu pot fi prevăzuți în aceste propuneri decît militarii „actualmente prezenți la unitate". Ai reușit să nu te lași capturat, ai bătut recordul de patru sau cinci sute de kilometri parcurși pe jos ; deci ești un erou. Îți spun eu : bravii noștri generali sînt încredințați că au cîștigat războiul. De-aceea mi-am înga-

duit adineaori să-i compar cu niște nătăfleți inocenți.

— Și ce-aveți de gînd să faceți, domnule colonel ?

— Ce vrei să fac ? Deși mi-am cerut pensionarea anticipată, acum zece ani și nu mi-am reluat serviciul, constrîns și forțat, decît la izbucnirea războiului, nu uit că am fost militar de carieră. Am învățat că disciplina este forța principală a armatei. Trebuie să fac cel puțin o propunere. M-am gîndit la dumneata.

Augustin nu se putu opri să nu rîdă, în timp ce colonelul era gata să se supere.

— Ce înseamnă veselia asta, sergent ?

— Aveam optsprezece ani, domnule colonel, cînd, în ianuarie 1918, m-am anagajat pe tot timpul războiului. Am făcut trei luni de front într-o divizie de asalt : Oise, Marna, Belgia. Am fost îngropat și dezgropat la timp, puțin înainte de Baslieux-lès-Fismes ; am scăpat ca prin minune dintr-un bombardament cu obuze cu gaze la Roulers. Poate am meritat crucea de război. Șefii mei însă n-au gîndit așa, iar alții poate au meritat-o mai mult decît mine. Iertați-mă dacă mă gîndesc la motivul pe care ați putea să-l puneți astăzi în sprijinul propunerii dumneavoastră : a transportat fără pagube mașina sa de scris din Lorena la Rouergue. Iată, domnule colonel, de ce rîd.

Colonelul mormăi în mustață :

— Să nu mai vorbim. Ești un băiat tare bun, Dupont, și te-am judecat greșit închipuindu-mi că vei accepta această bagatelă. Și eu cred că am fost

un bun soldat în celălalt război, și-acum nu mai sînt decît o gloabă ostenită.

Se ridică, își înfundă chipiul pe cap și ieși.

Augustin se porni iar pe rîs. Acest schimb de focuri cu șeful său îl amuzase. Marcase un punct. Se apucase să claseze cîteva hîrtii și observase scrisoarea Evelynei pe care o aruncase sub o notă de serviciu, de unde alunecînd puțin în afară, lăsa să se vadă două cuvinte : „te sărut".

„În definitiv, își zise, fetița asta îmi datorează și ea ceva. Înainte de-a mă cunoaște, habar n-avea de dragoste, pentru care totuși e atît de înzestrată. Acum, grație mie, a aflat. Așa încît nu poate să-mi păstreze decît o amintire frumoasă."

Se gîndi cîteva clipe și se întunecă la față.

„Mai ești și cinic pe deasupra ! Ticălos, mă rog! dar să cauți cu orice preț să te justifici..."

Orologiul de la primărie bătu de douăsprezece. Se ridică oftînd. În clipa aceea, colonelul intră cu un aer preocupat.

— Dragul meu Dupont, zise, problema nu-i rezolvată. Refuzi să fii decorat, am înțeles ! dar am să-ți fac o propunere. Ce-ai zice de Passemart ? Un băiat serios, cu sînge rece. Amintește-ți ieșirea din Neufchâteau, cînd am fost bombardați de *Stukas*. Dacă n-ar fi oprit imediat, praful se alegea de noi.

Augustin dădu din cap.

— Excelentă idee ! Chiar ieri Passemart mi se plîngea că n-a tras un foc de armă în toată campania.

— Fir-ar să fie ! se enervă colonelul, ai jurat să-mi complici existența... Mii de tunete ! Las' că

le-arăt eu domnilor de la statul major, iar crucea de război pot să şi-o pună undeva...

Se întrerupse şi izbucni în rîs.

— Să respectăm ierarhia... Apropo, îţi atrag atenţia că la masă vei avea friptură de raţă. Doamna Lespinas mi-a mărturisit azi dimineaţă. Mai schimbă şi ea ca să nu ţi se aplece de-atîta carne de gîscă. Dar pînă la urmă, tot mîncînd zilnic friptură, vezi să nu faci o criză de ficat! Mă rog, poftă bună.

Şi-şi aprinse nelipsita ţigară „Gitanes" care-i îngălbenea mustaţa.

9

DOMNUL ALBERT tremura desfăcînd scrisoarea, prima pe care o primea de la soţia lui. Purta data de 3 iulie şi ştampila poştei din strada Vaugirard. Făcuse aşadar treisprezece zile pe drum. Cînd a recunoscut scrisul Célinei, a fost cuprins de-o palpitaţie atît de puternică încît a trebuit să se aşeze. Jean-François nu era lîngă el. Ca în fiecare zi de cînd sosiseră la Limoges cu primul autocar care plecase de la Clermont-Ferrand, tînărul îşi dădea benevol concursul la Centrul de Ajutorare, situat în apropiere de gară.

Cînd inima reîncepu să-i bată normal, domnul Albert observă că scrisoarea trecuse prin Clermont înainte de a-i parveni. Aşadar Céline primise cel puţin una din numeroasele scrisori pe care i le

adresase de acolo. „Mulţumescu-ţi ţie Doamne! se gîndi. Nu e totul pierdut."

Citi scrisoarea pe nerăsuflate şi o reciti, apoi suspină adînc. Céline era în viaţă; Céline era sănătoasă; Céline nu părăsise Parisul ocupat. Dealtfel abia dacă vorbea de sine, aşa cum făcea întotdeauna. Spunea doar că Parisul se schimbase mult, că majoritatea magazinelor şi cafenelelor erau închise, că, în afară de lapte, aprovizionarea nu-i dăduse, pînă acum, prea multe griji, că, în toată casa, în afară de ea, nu mai erau decît soţii Lavatchek, a căror bunăvoinţă îi era de mare folos. Locatarii de la celelalte etaje nu reveniseră la domiciliul lor. Ceea ce o frămînta mai cu seamă era lipsa de veşti de la ai săi. Se pierduse cu firea cînd primise scrisoarea de la Clermont care o liniştise cu privire la soţul şi la fiul ei mai mic. Spera ca în curînd să-i poată strînge în braţe. Dar ceilalţi, ceilalţi? Nu era prea îngrijorată din cauza Ninei şi a lui Dominique pe care le ştia în siguranţă la Sauveterre. Dar Augustin? Dar Sabine, Marianne, Charles? De o lună şi mai bine, nu-i dăduseră nici un semn de viaţă. Dificultatea schimburilor poştale era de ajuns ca să explice tăcerea? În timpul acestui iunie cumplit şi mai cu seamă de cînd rămăsese singură, se gîndise adesea la fiul ei Clément. La întîi ale lunii, se împliniseră douăzeci şi doi de ani, de cînd, marcat de fatalitate, căzuse pe frontul din Champagne. Urma ca iunie 1940 să-i fie la fel de funest mamei lui Augustin şi a Sabinei? În zadar căuta să alunge gîndul obsedant; acesta o tortura fără încetare.

Domnul Albert reciti scrisoarea pentru o ultimă oară, o puse în plic, apoi o rîndui cu grijă

în portvizit. Înainte de sosirea factorului, zărise în ziarul local un aviz al municipalității, invitîndu-i pe refugiații industriași și comercianți să-și adreseze cererile de repatriere la Camera de Comerț. Redactă cererea pentru întregul personal al papetăriilor Dutilleux emigrat la Limoges și, conform indicațiilor ziarului, făcu o copie destinată ministerului de interne instalat de la 2 iulie la Vichy. Ieși să ducă la poștă cele două scrisori.

Soarele miezului de vară dogorea deasupra orașului. Domnul Albert simțea fierbințeala învăluindu-l ca un prosop cald, dar era încă sub mîngîierea produsă de scrisoarea Célinei și găsea că trecătorii care-și ștergeau fruntea au un aer prea morocănos. În alte împrejurări, i-ar fi plăcut poate la Limoges. Îi erau dragi străzile liniștite din jurul catedralei, care-i aminteau de Troyes. Se ducea uneori să stea pe o bancă în grădinile episcopiei, de unde privea curgînd apele verzi ale Viennei. Dar muncise toată viața și suporta greu această lenevie forțată. Zilele care, pentru el, trecuseră întotdeauna atît de repede, nu se mai sfîrșeau. Pînă în 1914, la Sainte-Savine, trăise sub regimul patronatului de drept divin. Salariatul, considerat ca muncitor, nu avea alt răgaz, la fel ca-n evul mediu, decît duminicile și zilele de sărbătoare religioasă. După proclamarea Republicii, una și indivizibilă, numărul acestor sărbători a diminuat în mod sensibil, astfel încît s-a trecut aproape la regimul muncii silnice. Nici vorbă de week-end-ul englez, nici vorbă de concediu. Domnul Oscar Dutilleux își îngăduia să petreacă în fiecare an cincisprezece zile la

Trouville, unde soția și fiicele sale stăteau în lunile de vară într-o vilă închiriată pe tot sezonul. Cu titlu excepțional, domnul Albert, în calitate de director, se bucura de o săptămînă de concediu : șapte zile, cu duminica, nici una în plus, timp în care se ducea să-și vadă copiii la Pierry, la socrul său, domnul Mareuil. În 1936, totul s-a schimbat : săptămîna de patruzeci de ore, concediile plătite, un vis ! Ziarele din luna iulie 1940, în mod clar inspirate de guvernul de la Vichy, insinuau de cîteva zile că înfrîngerea se datora acestor legi sociale care răpiseră francezilor dragostea de muncă. În ochii domnului Albert era o minciună sfruntată. E drept că unii oameni sînt harnici din fire iar alții leneși din născare. Întotdeauna făcuse parte din prima categorie, aceea pentru care odihna înseamnă recompensa muncii și, în ciuda celor șaptezeci de ani, lipsit de activitatea cotidiană, se simțea ca un trup fără suflet și suferea văzîndu-se fără rost.

Ajuns în fața poștei centrale, aruncă cele două scrisori în cutie și oftă adînc. Cum fusese oare cu putință ca înainte de 1914, cu toată viața de ocnaș pe care o ducea, să fie totuși fericit, atît cît poate fi un om ? Explicația era simplă. Viața cea mai aspră se împodobește cu cele mai strălucitoare culori cînd o luminează tinerețea. În 1914, avea patruzeci și cinci de ani, Céline treizeci și șapte, Clément nouăsprezece, Augustin cinsprezece, Sabine unsprezece, iar Jean-François plutea încă în cețurile viitorului. Patruzeci și cinci de ani însemna puterea vîrstei. Poezia cu care era împodobită pentru el acea epocă îndepărtată era cea a unei vieți în plină floare.

Grăbi pasul fără să vrea, ca pentru a-și dovedi că era încă robust, sprinten, și într-adevăr era. Putea să umble foarte repede și mult, ca la douăzeci de ani, fără să gîfîie. Mulțumit de rezultat, luă loc pe terasa unei cafenele și comandă o halbă de bere blondă. Băutura spumoasă și rece era pentru bătrînul său trup ca o baie de tinerețe. Nu-i mai rămînea decît să lase să treacă o după-amiază de la care nu aștepta nimic. Fusese întotdeauna un cititor pasionat, mai cu seamă de romane și lucrări de istorie, cînd timpul i-o permitea. Așa încît, de la sosirea la Limoges, se adresase bibliotecii municipale, dar trebuia să citească pe loc, iar sala de lectură publică închidea la cinci ; mirosea a piele îmbîcsită, a praf și poate chiar a șobolan. Renunțase repede s-o frecventeze și se mulțumea să răsfoiască ziarele a căror emfază moralizatoare, după tragicele evenimente din iunie, îl umpleau de amărăciune și mînie.

Se uită la ceas. Șase fără zece. Jean-François avea să termine lucrul la Centrul de Ajutorare, unde se ocupa de primirea refugiaților și ținea în ordine hîrtiile. Acest Centru fusese o sală de cinematograf, în care fotoliile fuseseră înlocuite cu saltele. Jean-François îl poreclise Azilul de noapte.

Domnul Albert sosi în fața clădirii în momentul cînd fiul său ieșea. Flutură scrisoarea Célinei, și Jean-François veni în fugă.

— De la *mamma ?* Măreț !

Citi, punctîndu-și lectura cu exclamații și cu rîsete pe care tatăl său nu și le explica. „De ce oare nu-ți poți înțelege fiul ?“ se întreba. Totuși nu se despărțise niciodată de el ; îl supraveghease mult mai mult decît pe ceilalți și nu se dăduse în lături de la nici un sacrificiu pentru a-i evita orice greutăți în viața de fiecare zi.

Și iată că după ce termină de citit scrisoarea, Jean-Francois îi sări de gît și-l sărută cu foc.

— Ei ? Te-ai liniștit, *padre ? Mamma* ne așteaptă. Și chiar te pot încredința că n-o să ne mai aștepte mult. Viața e frumoasă. Un tip de la Centru, un țărănoi din partea locului, care are legături la gară, mi-a jurat că primul tren cu destinația Paris a început să pufăie, că poate să plece dintr-o zi în alta, și-ți garantez că vom face parte din primul transport. Dealtfel, e și momentul ; dacă nu, ca să-mi salvez nervii, cred că aș fi dat de pămînt cu toate porțelanurile din orașul ăsta blestemat.

O dată mai mult, domnul Albert se întrebă cum ar fi putut rezista dacă fiul său mai mic n-ar fi fost acolo ca prin minune, să-i ridice moralul. Jean-François sărea ca un mînz ce era, și trebuia să ții pasul cu el, să uiți prezentul sumbru, adică să-i tăgăduiești realitatea, pentru a nu vedea decît un viitor fericit. Important era să trăiești, nu ? Și de vreme ce trăiești, trebuie să te obișnuiești. „Tineretul are dreptate, se mai gîndea domnul Albert, căci timpul este cu el. Dar bătrînii, cărora timpul le e măsurat, pot oare să se arate la fel de nepăsători ?“

Totuși în noaptea aceea dormi, și încă mai bine decît altădată, iar a doua zi de dimineață, desfăcînd draperiile odăii sale de la etajul întîi, cu vederea la stradă, primi cu încredere făgăduiala unei zile noi. De ani de zile vara nu mai

fusese atît de caldă, și seninul neîndurător al cerului părea o sfidare în fața nebuniei oamenilor.

Coborî la parter unde micul dejun se servea la ora opt și jumătate pentru întregul personal refugiat al papetăriilor Dutilleux. Aici, de cele mai multe ori nu se schimbau decît replici amare, dar în dimineața aceea optimismul lui Jean-François îi cucerise pe toți.

— Mai așteptați puțin, fîrtaților. În mai puțin de-o săptămînă vă veți relua lucrul la Sainte-Savine și veți regreta frumoasele timpuri cînd, la Limoges, tăiați frunză la cîini.

Strîngeau masa în mijlocul protestelor și rîsetelor, se risipeau, iar Jean-François tocmai plecase cînd factorul aduse corespondența. Aceasta nu cuprindea decît o singură scrisoare pe adresa domnului Albert Dupont. Recunoscînd scrisul Célinei, acesta își chemă băiatul.

— Nu te grăbi așa : e o scrisoare de la mama.
Înainte de-a o desface, cercetă ștampila poștei.

— E din 4 iulie. Cea de ieri era din 3. A făcut așadar tot treisprezece zile pînă aici.

Scrisoarea cuprindea mai multe foi, și începu lectura cu voce tare :

Scumpul meu soț, sînt foarte nenorocită. Sabine a sosit azi-dimineață cu Marianne și mi-a adus la cunoștință...

Domnul Albert se opri, iar Jean-François îl văzu albindu-se la față și potrivindu-și ochelarii care-i alunecaseră pe nas. Se dădu îndărăt doi pași, apoi se așeză, lăsînd scrisoarea pe genunchi. Părea că se sufocă.

— Nu te simți bine, tată ?

— Nu, zise bătrînul cu o voce stinsă. Lasă-mă. Ai să citești singur pe urmă.

Reluă lectura, și pe măsură ce parcurgea scrisoarea, Jean-François vedea broboane de sudoare apărînd pe fruntea tatălui său. În fine, acesta se îndreptă și zise :

— A murit Charles. Biata Sabine ! Citește.

Rămînea pe scaun, nemișcat, ca împietrit. Jean-François citi :

Paris, 4 iulie 1940

Scumpul meu soț, sînt foarte nenorocită. Sabine a sosit azi-dimineață cu Marianne și mi-a adus la cunoștință moartea lui Charles. A fost ucis de nemți. Acest trist eveniment s-a produs a doua zi după ce Jean-François s-a despărțit de Sabine și de Marianne la Saint-Florentin. Deci acum trei săptămîni. Scumpa noastră fiică e foarte curajoasă, dar foarte abătută, și de-aceea îți scriu în locul ei.

Rezum esențialul. Jean-François ți-a spus probabil că plecase în seara aceea pe bicicletă, lăsîndu-și sora și nepoata la Saint-Florentin. Sabine și Marianne, care-l așteptau pe Charles, rămas pe drum cu automobilul, au petrecut noaptea pe o bancă în hală. La ora unu după miezul nopții, porțile s-au deschis cu zgomot, și doi soldați germani, niște coloși cu cască, au intrat, cu cîte-un revolver în fiecare mînă și o lanternă electrică pe piept. Au ordonat îndată militarilor francezi care se aflau acolo să iasă, cu mîinile ridicate, că de nu, vor plăti scump și civilii. Cîțiva bărbați fără arme s-au supus îndată.

A doua zi dimineață, Sabine și Marianne, care nu prea îndrăzneau să iasă din clădire, sperînd că-l vor vedea pe Charles sosind, l-au regăsit pe la amiază. Automobilul său rămăsese în pană la cîțiva kilometri de oraș și reușise să-l împingă în curtea unei ferme, unde-i lăsase și pe cei doi bătrîni pe care-i transporta.

La ora două, nemții au dat refugiaților din Troyes autorizația de-a se întoarce acasă. Charles a căutat zadarnic la fermă să pornească mașina. Atunci Sabine, care era mereu cu gîndul acasă, a hotărît să plece singură pe bicicleta ei aflată pe capota mașinii. Se gîndea că Charles și Marianne vor veni și ei a doua zi după ce vor repara mașina.

Mi-a vorbit de tristul spectacol ce i se desfășura în fața ochilor pe drumul de la Saint-Florentin la Troyes. Nu treceau decît convoaie germane și coloane de prizonieri francezi. A văzut cadavre în uniformă, toți ostași de-ai noștri, părăsiți la marginea drumului și pe cîmp, și care începeau să miroasă din cauza căldurii. Erau și morți cu măruntaiele răspîndite pe jos și acoperite de muște, hîrtii risipite, arme sfărîmate, automobile răsturnate în șanț și cu geamurile sparte de jefuitori. Apăsa din toate puterile pe pedale pentru a scăpa de acest spectacol deprimant.

In fine sosi la Troyes. Orașul era pustiu. Un jandarm german o oprește pe podul de la gară. Ea trebuie să parlamenteze, să-l facă să înțeleagă că locuiește la Sainte-Savine și că se întoarce acasă. Nici țipenie de om pe strada Voltaire sau pe drumul spre Sens. Ajunsă la destinație, a găsit locuința intactă. Tufele de trandafiri înmiresmează la fel ca în ziua plecării, iar crengile de cireș se îndoaie încă sub greutatea fructelor pietroase.

A doua zi îi așteaptă pe soțul și pe fiica ei. În zadar. E ziua cînd... Dar Marianne, care era cu tatăl ei, va continua această dureroasă scrisoare.

(Scrisul Célinei era tremurat și nesigur ; se simțea emoția sub imperiul căreia așternuse acele rînduri. Dimpotrivă, scrisul Mariannei era subțire, citeț : un scris de școlăriță silitoare.)

Dragă bunicule, da, am fost de față, dar din nenorocire n-am putut face nimic ca să-l salvez pe scumpul meu tată. Totul s-a petrecut atît de repede! În ajun, la căderea nopții, motorul tot refuza să pornească. Din cauza întunericului, tata a fost nevoit să aștepte pînă a doua zi. Din zori, s-a apucat de lucru ; a observat că lipsea uleiul și nu fără greutate a găsit într-un sat vecin un bidon pe jumătate gol. În fine, la două după-amiază, bătrînul nostru automobil s-a deșteptat ; motorul a pornit. Luasem amîndoi loc în mașină și parcursesem șapte sau opt kilometri cu viteza unui ciclist. Necazul era că, de cîte ori din sens invers veneau interminabile convoaie germane, trebuia să tragem la marginea drumului pentru a le lăsa să treacă. Uneori chiar, tata întrerupea contactul și, pentru a porni din nou motorul care tușea și pufnea, era o istorie întreagă. Tot oprindu-se mereu, am rămas definitiv în pană. Tata a coborît, mi-a recomandat să rămîn la locul meu, și a început să meșterească la motor. S-a scurs

vreo jumătate de oră, pînă cînd a apărut o mare coloană blindată. Ocupanții tancurilor nu ne-au căutat pricină. Nu se vedea dealtfel decît un om care parcă cerceta șoseaua din fiecare turelă; treceau, încremeniți ca niște statui, fără să ne arunce măcar o privire. Pentru ei, nu existam. Dar după tancuri au urmat vehicule enorme, unele cu zece sau douăsprezece roți, altele pe șenile, care ocupau ele singure toată șoseaua. Mașinuța noastră le stînjenea. Conducătorul celei dintîi dintre aceste mașinării s-a mărginit să ne înjure în limba lui, cu gesturi mari și era gata să ne ia în bot. La fel s-a întîmplat cu a doua. Absorbit de lucrul lui, tata nu le răspundea. Poate că, dealtfel, în vuietul de motoare și de șenile, nici nu-i auzea. Conducătorul celui de-al treilea vehicol era pesemne mai arțăgos decît ceilalți căci, încetinind, a aruncat pe lîngă înjurături și un scuipat bine țintit care-a atins mîna dreaptă a tatii. Acesta s-a ridicat furios și nu-mi amintesc exact ce-a spus, dar neamțul a pus frîna, și a sărit jos cu revolverul în mînă. Tata a înțeles atunci că treaba se complică și a căutat să-l calmeze pe nebun. Nu i-am uitat cuvintele, ultimele pe care le-am auzit din gura lui. Nu se poate spune că era furios. Ba chiar era cel mai pașnic dintre oameni. „Bine, bine, bătrîne, zicea cu aerul cel mai blajin, hai să nu mai vorbim." Celălalt să fi luat în nume de rău aceste cuvinte împăciuitoare? Să fi deslușit bareta crucii de război din 1914—1918 pe care tata o purta tot timpul la butonieră și să fi văzut în asta o provocare?

De două ori a descărcat arma în el. Tata s-a prăbușit. Eram îngrozită, distrusă; m-am făcut

mică pe scaun și cred că asasinul nici nu m-a băgat în seamă. Alți doi nemți au sosit și-au azvîrlit mașina în șanț. Cramponată de nu știu ce, am căzut peste portiera din dreapta, fără să mă lovesc prea tare și m-am stăpînit să nu strig. Nu studiez limba germană decît de doi ani dar am înțeles atunci ce spunea unul din aceia care răsturnaseră mașina:

— Der Mann ist kaputt.

Tata a murit. Clănțăneam din dinți, inima îmi bătea, să-mi iasă din piept nu alta. Enormele vehicule continuau să strivească șoseaua sub roțile lor uriașe și sub șenile, pămîntul tremura. Mi se părea că acest bubuit și această rostogolire nu vor conteni niciodată.

Au contenit totuși încet-încet. După ce zgomotul s-a îndepărtat complet, am izbutit să deschid portiera din stînga aflată chiar deasupra mea și, scoțînd capul afară, am zărit un țăran care venea spre mine într-o șaretă trasă de un cal. Am pășit peste portieră, și primul lucru care l-am văzut, punînd piciorul pe iarba șanțului, a fost cadavrul tatei. Avea un glonte în tîmpla dreaptă și o pată de sînge i se întinsese pe piept. Era mai mult decît puteam suporta și am leșinat.

Cînd mi-am revenit, eram în șareta țăranului pe care-l zărisem înainte de a-mi pierde cunoștința. Omul care oprise părea să tot aibă vreo șaizeci de ani, judecînd după ceafa lui brăzdată, zbîrciturile de pe obraz și mustața-i căruntă; mă bătea pe mîini. Îmi zise:

— Vai, domnișorică, începusem să mă sperii. Va să zică ai avut un accident cu domnul pe care l-am văzut întins țeapăn lîngă dumneata?

Scena se petrecea pe un drum lăturalnic, departe de șosea. I-am răspuns omului că nu vreau să-l părăsesc pe tatăl meu, nici chiar mort și l-am întrebat de ce se îndepărtase de locul unde mă găsise.

— Pentru că nu e bine să întîrzii pe drumul mare ; nemții ăștia care se ivesc peste tot călare pe mașinăriile lor cît casa, ne-ar putea strivi ca pe niște baligi. (Da, bunicule, chiar așa a zis.) Te-am văzut ieșind din mașina răsturnată și prăvălindu-te ca un sac. Atunci te-am urcat în șaretă și am apucat-o pe primul drum la stînga care de-altminteri duce drept la mine acasă.

I-am mulțumit țăranului. Era un om tare cumsecade și mi-a spus că trebuie mai întîi să mă odihnesc și că soția lui se va ocupa de mine. Din nenorocire, ferma lui era la șapte sau opt kilometri și, cînd am ajuns, mi-a explicat că pînă să se ducă să caute trupul tatii și să se întoarcă, s-ar fi lăsat noaptea. A trebuit așadar să aștept pînă a doua zi dimineața pentru a ne întoarce cu șareta la fața locului. Cînd am sosit, automobilul era tot în groapă, dar trupul tatii dispăruse.

Am avut atunci o adevărată criză de disperare, iar domnul Nicolas (așa îl cheamă pe fermier), văzîndu-mă atît de deprimată, a continuat drumul pînă în satul cel mai apropiat. Ca atîtea altele, era pe trei sferturi părăsit de locuitori, dar pîndarul, care nu plecase, ne-a spus că, în ajun la căderea nopții, nemții îi puseseră pe prizonieri să adune și să înmormînteze în gropi comune toate cadavrele răspîndite prin împrejurimi, soldați și civili de-a valma. Unde erau aceste gropi comune ? Pîndarul ne-a încredințat că habar n-are. Poate se temea să nu aibă necazuri dacă ne spune. Imposibil, pe de altă parte, să-i găsim pe prizonierii-gropari, pe care nemții îi luaseră cu ei.O, bunicule, nu numai că tata a murit, dar nu știm nici măcar unde se odihnește și sigur nu vom afla niciodată. L-am pierdut de două ori. Toate cercetările au fost zadarnice. Atunci mama a hotărît să se ducă s-o vadă pe bunica la Paris. Șoferul unui camion care transporta legume a acceptat să ne ia cu el și vom rămîne aici o săptămînă. Te îmbrățișez pe tine și pe Jean-François.

Céline adăugase cîteva rînduri :

Ce lucru groaznic, Albert ! Nu uit că Charles era unul din cei mai buni prieteni ai lui Clément. Iată deci că a pierit și el — la douăzeci și doi de ani în urma prietenului său, după ce scăpase din primul război — într-un alt război în care nici măcar nu era combatant. Încotro ne îndreptăm ? Ce încercări ne mai rezervă cerul ? O singură mîngîiere în nenorocirea care ne-a lovit. Am primit vești de la Augustin, care e bine sănătos, slavă Domnului ! Și Nina mi-a scris de la Sauveterre.

Întoarce-te repede cu Jean-François. Vă îmbrățișez pe amîndoi.

Céline.

Jean-François împături scrisoarea, o puse în buzunar și-l bătu pe umăr pe tatăl său, prăbușit pe scaun.

— Tăticule, sînt aici. Știu că ţineai mult la Charles și că te zbuciumi din cauza Sabinei, dar o vom ajuta.
Domnul Albert clătină din cap.
— Tu nu poţi să știi, băiete.
— Știu. Hai, tată. Nu mă duc la Centru în dimineaţa asta. Ieșim amîndoi să luăm puţin aer. Ai nevoie. O plimbare o să-ţi facă bine. Hai, vino.
Albert se ridică cu greu în picioare, se sprijini de braţul fiului și-și șterse o lacrimă.
— Hai, băiatul tatii.
Timp de cîteva zile, rămase tăcut și abătut. I se părea că nu ajunsese la capătul suferinţelor și că noi încercări îl ameninţau. Legăturile poștale erau tăiate acum între cele două zone despărţite de linia de demarcaţie și domnul Albert își făcea sînge rău că nu poate coresponda cu Céline, neștiind nici cînd se va întoarce la Paris. O scrisoare de la Augustin îl mai îmbărbătă, dar o îngrijorare mai presus de voinţa lui pusese stăpînire pe el și trebuia să se silească pentru ca fiul său să nu observe nimic.

Jean-François se ducea în fiecare dimineaţă la gară să afle cînd pleacă primul tren spre Paris. Sfîrșitul tragic al cumnatului său îl impresionase, dar la vîrsta lui chemarea vieţii e prea puternică, și pe străzile Limoges-ului întîlnea prea multe fete cu ochii jucăuși, cu braţele goale și glezna fină, în rochii ușoare de vară. Le privea cu insistenţă, nu pentru a se lua după ele ci fiindcă-i aminteau de Geneviève Masson, fata din Auxerre. Se gîndise adeseori la ea de cînd se despărţiseră cu promisiunea de a-i scrie. Amînase de pe-o zi pe alta ticluirea scrisorii ale cărei prime fraze le

formula în minte fără să se hotărască să le aștearnă pe hîrtie. Acum era prea tîrziu. Scrisorile nu mai treceau linia de demarcaţie și trebuia să aștepte întoarcerea la Paris pentru a porni corespondenţa. Ce ciudat că, deși o văzuse atît de puţin și schimbase doar cîteva cuvinte cu ea, chipul fetei îi rămăsese atît de viu întipărit în minte ! Fără îndoială, din pricina acelui sărut, atît de spontan dăruit, primul pe care-l primise de la o fată atît de dulce, de proaspătă, încît n-o putea alunga din minte. Era și primul sărut pe care-l dăduse ea ? Întrebarea îl chinuise o vreme, apoi ajunsese să creadă că amîndoi trăiseră aceeași revelaţie. Se poate ca ea să-l fi uitat ? Înlătura repede gîndul acela insuportabil. Nu trăia singură cu mama ei infirmă ? Nu-l invitase doamna Masson să poftească de îndată ce va putea ? Înseamnă că-l găsise demn de fiica ei. O vedea pe Geneviève coborînd treptele scării : ochii albaștri, tenul deschis, părul șaten pieptănat în coadă de cal, strînsă pe ceafa drăgălașă netedă și roz, cu panglică de catifea neagră. Cele mai neînsemnate detalii ale acestei prime întîlniri i se întipăriseră în minte și nimic nu le putea șterge : curăţatul cartofilor în bucătărie, gravele consideraţii ale domnișoarei asupra tehnicii curăţirii tuberculelor, după cum erau noi sau vechi, rîsu-i zglobiu, apoi recitalul Chopin și întrebarea care-l tulburase atît : „Ţi-a plăcut ?"

Era 14 iunie. De-atunci intervenise armistiţiul, toată luna iulie în care fusese atît de îngrijorat de soarta alor săi, apoi întîlnirea cu tatăl său, moartea lui Charles. I se părea că luni întregi se scurseseră de la graţioasa apariţie a Genevièvei pe scară.

Se gîndise oare la el în tot timpul acesta, așa cum se gîndise el la ea ?

De ce să nu-i scrie chiar acum ? Va pune scrisoarea la cutie îndată ce va sosi la Paris, cîștigînd astfel timp.

Greutățile începură cînd se apucă să compună scrisoarea. Nu făcuse în viața lui declarații și nici nu scrisese unei fete. Putea Geneviève să ia în serios asigurările unui tînăr pe care nu-l văzuse decît o dată ? Sărutul ei nu se datora tot împrejurărilor excepționale ale întîlnirii lor ? Totuși nu-i spusese ea : „Am impresia că te cunosc de mult" ?

Ajunse în cele din urmă la concluzia că și ea era la fel de nerăbdătoare ca și el să primească vești. Așternu pe nerăsuflate o primă scrisoare pe care-o rupse, o a doua care, după vreo zece rînduri, o urmă pe cea dintîi la coșul de hîrtii. Nu fusese niciodată bun la literatură și-și amintea de profesorul său de franceză care-l admonesta : „Dupont, teza dumitale e uscată ca un copac lipsit de sevă. Însuflețește-o, ce Dumnezeu ! Pune puțină carne pe schelet !"

Se muncea cu cea de-a treia versiune în biroul său de la Centrul de Ajutorare. Era o cămăruță, o adevărată chichineață, destinată odinioară casieriei cinematografului și care prezenta pentru el unicul avantaj că-l despărțea de sala rău mirositoare. Se căznea să reia dialogul schițat la 14 iunie, s-o convingă pe Geneviève că nutrește aceleași sentimente ca atunci, dar evitînd ridicolul. Asuda cel puțin tot atît cît asudase pe drumul de la Saint-Florentin la Auxerre, pedalînd cu toată forța.

Ajunse în fine la capătul epistolei și-o reciti :

Limoges, 10 august 1940

Dragă Geneviève,

La despărțire, am promis să-ți scriu. N-am făcut-o mai de mult, pentru că evenimente dureroase s-au petrecut de la întîlnirea noastră. Unul, de ordin personal (dă-mi voie să cred că nu trebuie să-ți ascund nimic din ceea ce mă privește), a fost moartea cumnatului meu, soțul surorii mele Sabine, asasinat în chip laș de nemți. Era un vechi combatant și mare mutilat din celălalt război. Acest doliu m-a afectat puternic.

Îți adresez această scrisoare mai ales ca să te liniștesc în privința mea, în cazul cînd mi-ai rezervat un loc în inima dumitale, loc de care să fiu demn.

După ce te-am părăsit, am ajuns la Limoges fără incidente. Tata era la Clermont-Ferrand. Nu ne-am întîlnit decît cinsprezece zile mai tîrziu, și de-atunci sîntem împreună așteptînd întoarcerea la Paris.

Mă tem că nu sînt un corespondent prea priceput, Geneviève, și ai să rîzi poate dacă-ți spun că, deoarece n-am scris niciodată o astfel de scrisoare, nu știu cum să procedez. Nu sînt un literat, ca fratele meu Augustin care, în cărțile sale de istorie, ticluiește fraze atît de frumoase, de juri că sînt de Chateaubriand. Astfel, după ce-am reflectat cum să mă fac înțeles, m-am gîndit că cel mai bine pentru mine ar fi să-ți pun cîteva întrebări. Iată-le.

De cînd te-am văzut, Geneviève, n-am contenit să mă gîndesc la dumneata. Ești în aceeași stare sufletească ?

În clipa despărţirii, mi-ai dat un sărut. Eu n-am uitat. Dar dumneata ?

Mama dumitale m-a încurajat să mai vin să vă văd. Eşti de acord ?

Cred că ţi-am spus tot în cîteva rînduri. Nu sînt elocvent, te rog să mă ierţi. Un da la prima întrebare, un nu la a doua şi un da la cea de-a treia e tot ce-mi doresc. Iar dacă eşti de părere că m-am grăbit, spune-mi cel puţin că-mi îngădui să-ţi mai scriu.

Pînă atunci, dă-mi voie să fiu

al dumitale Jean-François.

Adăugă adresa lui de la Paris, puse scrisoarea în plic şi o lipi, ca nu cumva să fie ispitit s-o rupă ca pe celelalte. O rîndui apoi cu grijă în portvizit. I se părea că stătuse de vorbă cu Geneviève, că ea îl aproba întru totul. O bucurie năvalnică îl cuprinse. Acum viaţa i se oferea cu toate drumurile deschise. Raţiunea de a trăi căpătase un nume. La nouăsprezece ani, e timpul să ştii ce vei face în viitor. Avea mai întîi să-şi termine studiile. Dacă era admis la Politehnică, vor urma doi ani de cursuri. Se va căsători îndată după aceea. Însemna aşadar să mai aibă răbdare trei ani. Dar poţi să ai răbdare trei ani cînd la capătul lor te aşteaptă fericirea.

Încîntat de această perspectivă, părăsi cămăruţa şi, ca în fiecare zi, porni spre gară după veşti în legătură cu trenul ce urma să plece. La biroul de informaţii se afla un funcţionar bătrîn, cu barbişon şi ochelari în rame de oţel. De cîte ori îl vedea pe băiat, îi făcea invariabil de departe

un semn negativ cu capul. De data asta, aşteptă ca Jean-François să ajungă în faţa ghişeului apoi îi spuse cu un aer semeţ :

— Domnul ar dori să ştie cînd pleacă primul tren în direcţia Paris ?

— Da, domnule.

— Ei bine, reluă funcţionarul, aproape ţîfnos, pleacă mîine la ora zece. Sînteţi înscris ?

— Da, domnule, dar nu rîdeţi de mine ? E-adevărat ? Trenul pleacă mîine ?

Celălalt afişă un aer de demnitate ofensată şi, potrivindu-şi ochelarii, spuse răstit :

— Crezi că-mi arde de glume, tinere ?

Jean-François începu să ţopăie de bucurie şi ieşi din gară în goană. Era grăbit să-i ducă vestea cea bună tatălui său pe care-l găsi citindu-şi ziarul, cu fruntea înnourată. Îl ridică de pe scaun şi îl strînse în braţe cu putere.

— Tăticule, plecăm mîine dimineaţă. Pregăteşte-ţi valiza.

— Stai binişor, nebunule.

— Nu sînt nebun deloc. Vin de la gară. Facem parte din primul convoi.

Jean-François nu înţelegea de ce tatăl său nu era la fel de bucuros ca el.

— Ei, nu eşti fericit ?

— Fericit ! făcu domnul Albert abia zîmbind. Să zicem că sînt mulţumit, ceea ce nu-i acelaşi lucru.

— Îţi faci valiza ?

— Uiţi că nu mi-am adus nici una de la Paris.

— Nu mă descuraja, tată. Vreau să-ţi dau încă o veste importantă, şi sînt cam stînjenit.

— Te ascult.
— Uite ce e. Iubesc o fată.
Zîmbetul tatălui se lărgi.
— Nu e grav.
— Ba e grav.
Era nemulțumit că tatăl său nu părea a-l lua în serios, dar începuse, așa încît trebuia să-și golească sacul. Respiră adînc și-și începu istorisirea : oprirea neașteptată la Auxerre, apariția Genevièvei, simpatia fulgerătoare a unuia pentru celălalt, promisiunea reciprocă de a se revedea, scrisoarea pe care o compusese. Omise doar episodul sărutului.
Domnul Albert puse o mînă pe umărul fiului său.
— Așadar v-ați văzut doar două sau trei ore, dacă înțeleg bine.
— Și ce dacă ?
— Asta înseamnă dragoste la prima vedere ?
— Exact.
— Foarte bine, fiule. După tabloul sumar pe care mi l-ai înfățișat am cea mai bună părere despre această fată și despre mama ei, dar sper că n-ai de gînd să te însori mîine ?
— Peste trei ani, tată. Voi fi major și, pînă atunci, cred că-mi voi face o situație.
— Mai avem deci trei ani de gîndire. Ce va fi cu noi peste trei ani ? Uiți că războiul nu s-a sfîrșit.
— Toate războaiele au un sfîrșit. Înțelege-mă, tată. Cînd ai s-o cunoști...
— Sînt sigur. Am încredere în tine. Pînă atunci, du-te și cumpără-mi o valiză.

10

— AM PRIMIT IERI o scrisoare de la Sabine, zise domnul Albert adresîndu-se lui Augustin și Ninei, care tocmai intrau împreună cu Dominique. Sărmana, ar fi vrut să fie cu noi la această reuniune de familie, prima de cînd cu evenimentele, dar trebuie mai întîi să-și rezolve situația. Voi pleca la Troyes de îndată ce se va putea, ca s-o ajut să se descurce.
— La masă, copii, făcu Céline după ce-i îmbrățișă pe oaspeți. Nu vreau să vă servesc o friptură făcută scrum. A fost destul de greu ca s-o procur. Degeaba i-am spus măcelarului că sîntem șase la masă, s-a făcut că nu aude. Se pare că vom avea cartele, că măcelăriile vor fi închise patru zile din șapte. Sper că nu-i decît un zvon. Tu, Albert, ai nevoie să-ți recapeți forțele.
Își învălui soțul cu o privire îngrijorată. La fel ca Jean-François la Clermont, fusese izbită de schimbarea petrecută cu el. Nu numai că hainele-i fluturau pe trup, dar și figura i se alungise. Ochii păreau că se înfundaseră în orbite. Întotdeauna îl găsise mai tînăr decît vîrsta lui. Acum i se părea mai bătrîn.
Domnul Albert se așeză și toți făcură la fel, în zgomotul scaunelor ce se hîrșeau de parchet. Regruparea familiei avusese loc în urmă cu cîteva zile. Tatăl, însoțit de Jean-Francois, se întorsese de la Limoges la 11 august, Augustin, de la Villefranche-Rouergue pe 13, Nina și Dominique, de la Sables-d'Olonne pe 21. Pentru prima oară de la tragicele zile din iunie, se aflau reuniți în

jurul mesei în duminica aceasta de 24 august. Aveau multe să-şi spună şi nimeni nu îndrăznea să vorbească primul. Se priveau, aproape miraţi că se întîlnesc şi că au supravieţuit catastrofei. Se gîndeau toţi la soţul Sabinei, dispărut în apropiere de Saint-Florentin şi al cărui mormînt nu-l vor cunoaşte niciodată.

— Copii, zise domnul Albert cu o emoţie pe care căuta să şi-o stăpînească, să ne gîndim o clipă la Charles, pe care l-am iubit, şi să ne felicităm că familia noastră n-a plătit un tribut şi mai greu în acest cumplit război. Am sentimentul că n-am ajuns la capătul suferinţelor. Stăpînul Germaniei e un nebun, şi cu nebunii te poţi aştepta la orice.

În momentul acela, un cîntec se făcu auzit din stradă, însoţit de cadenţa cizmelor.

— Toată ziua cîntă păcătoşii ăştia, făcu Jean-François.

— Lăsaţi-i să zbiere şi mai bine mîncaţi sardelele, porunci Céline : e tot ce vă pot oferi ca aperitiv. La vremea asta, ar trebui să fie belşug de castraveţi, de roşii, de ridichi, de pepeni, şi de mai ştiu eu ce. Nici urmă de aşa ceva prin prăvălii. Nici cartofi nu prea mai găseşti. Din fericire, în lipsa voastră, am făcut o provizie de conserve, dar dacă războiul se va prelungi, mă întreb ce se va alege de noi.

Această tiradă fu urmată de o tăcere tulburată doar de clinchetul furculiţelor pe farfurii. Céline dispunea de cîteva aforisme privind masa. Unul dintre cele mai familiare era : „Cînd mănînci nu vorbeşti. Cuvintele nu se mănîncă". Nu întîrzie să-l amintească de îndată ce Jean-François

începu cu voce înceată să-i facă o confidenţă lui Dominique şi, în afară de cîteva consideraţii ale Ninei în legătură cu calitatea fripturii şi de succinte regrete formulate chiar de ea despre lipsa arpagicului — imposibil de găsit pe piaţă — pentru salata de lăptuci, Céline izbuti să orienteze conversaţia aşa ca să nu dăuneze bunei rînduieli a mesei. Libertatea de expresie nu începea pentru ea decît la desert, iar domnul Albert, care cunoştea rosturile, nu abătu discuţia cu caracter culinar decît în momentul cînd începu să-şi curețe piersica. Se gîndea că, pentru a reface coeziunea familiei, fiecare trebuie să dea socoteală, să explice celorlalţi ce însemnase pentru el perioada exodului. Îndelungata dispariţie a tatălui său îi marcase copilăria lipsită de solicitudinea unui cuplu unit. Se jurase să-şi cruţe copiii de asemenea suferinţă, fiind pentru ei tatăl cel mai grijuliu. Cu toată străduinţa lui, fusese dezamăgit. Copilul creşte, se maturizează şi-şi ia zborul. Sabine, apoi Augustin, prin căsătoriile lor, se desprinseseră în mod inevitabil puţin cîte puţin de tatăl lor, iar el acceptase cu greu această despărţire. Aşa încît profita de orice prilej pentru a strînge legăturile slăbite prea mult după părerea lui.

— Augustin, făcu el, ţi-am dus grija de cînd ai fost mobilizat, iar scrisorile tale nu prea m-au lămurit cum ai făcut să scapi din viespar în ultimele luni. Cum a fost ?

Augustin ridică din umeri şi declară că nişte aventuri războinice limitate la o retragere autorizată, din Lorena la Rouergue, nu meritau să fie consemnate de istorie. Se supusese ordinelor primite, fără să caute să înţeleagă, aşa ca tot osta-

şul disciplinat. În consecinţă, traversase vreo zece departamente franceze a căror enumerare o socotea de prisos.

Domnul Albert protestă. Ceea ce, de mulţi ani, îngreuna comunicarea între el şi fiul său, era tocmai această ironie insidioasă cu care strălucitul profesor îşi condimenta adesea pînă şi afirmaţiile cele mai anodine.

— Hotărît, nu te schimbi, zise el oftînd. Nu poţi să iei nimic în serios ? M-am întrebat adesea dacă procedezi la fel şi cu elevii tăi.

— Dar vorbesc serios, tată.

— Bine ! făcu domnul Albert nesimţindu-se în stare să se angajeze într-o dispută pentru care nu se simţea în formă. Te scutesc de enumerare. Nu vrei să te consideri erou.

— Dar nici n-am fost. N-am avut prilejul să fiu.

— Spune-mi măcar cum ai trăit în orăşelul acela şi în ce condiţii ai plecat.

— Viaţa mea acolo a fost, dragă tată, cea mai ştearsă, cea mai pustie din lume. O zi urma celeilalte. Cea mai tristă a fost ziua de 25 iunie, cînd a intrat în vigoare armistiţiul. Guvernul de la Vichy, aşa cum desigur îţi aminteşti, a hotărît s-o declare zi de doliu naţional, fapt la care a contribuit şi cerul, căci din zori s-a pornit o ploaie subţire dar insistentă, care parcă n-avea de gînd să se termine niciodată şi care învăluia totul într-o pîclă deasă. La biserică a avut loc o slujbă, apoi colonelul, asistat de primar, un negustor de vite, aşa cum îl arăta şi fizicul, a depus o jerbă legată cu panglică tricoloră la monumentul eroilor. Drapelul pompierilor, acoperit cu un văl negru, s-a înclinat ; colonelul a salutat mulţimea. Asistenţa încremenită părea că nu simte ploaia. A doua zi, soarele s-a ivit din nou. Demobilizat în ziua de 10, am luat trenul la Villefrance pe 11, iar itinerarul nostru fantezist, din cauza podurilor distruse, a trecut prin oraşele Toulouse, Castelnaudary, Carcasonne, Narbonne, Béziers, Sète, Tarascon, Tournon, Lyon, Dijon... tot timpul în vagon de vite bineînţeles. Iar dacă eşti doritor de amănunte, află că la sosire aveam coastele zdrobite...

În momentul acela, Augustin o văzu pe Nina zîmbindu-i. Ea măcar ştia de glumă. Ce zîmbet încîntător ! Cu acest surîs îl cucerise, cu zece ani în urmă, pe drumul de la Arcueil. Dacă ţinea să analizeze elementele constitutive ale farmecului ei, apoi iată în ce constau : mai întîi forma buzelor, nici prea cărnoase, nici prea subţiri, dar bine conturate, care lăsau să se vadă frumoasa ei dentiţie cu reflexe sidefii apoi, răspunzînd acestei străluciri, apa albastră, adîncă, aprinsă a ochilor bătînd în violet, cînd lumina era difuză, şi-apoi graţia şi prospeţimea la care se adăuga şuvoiul de păr blond ce-i încadra faţa, şi pielea ei albă, catifelată şi...

Nina continua să-i zîmbească, iar el îi răspundea printr-un surîs identic de complicitate învăluitoare.

„Şi totuşi, îşi spunea el, nu poţi aspira, băiete, la răsplata fidelităţii. De cîte ori pe zi te-ai gîndit la ea în timpul exilului tău loren ? Cînd îi scriai, din două în două zile. Apoi după ce isprăveai corvoada conjugală, porneai la vînătoare, mizerabile ! N-ai pus ochii pe micuţa Evelyne,

ființă fără apărare, în ochii căreia reprezentai un fel de mit inaccesibil ? Ai făcut din ea amanta ta, seducător abject, ferindu-te cu grijă s-o previi pe această nevinovată că ești căsătorit, că nu poate spera altceva de la tine decît îmbrățișări fără viitor, iar vina ta e agravată de faptul că Evelyne nici nu suferă comparație cu soția ta. Dacă ai fi întîlnit-o în același timp cu Nina, nici nu te-ai fi uitat la ea. Nu ți-e rușine ? — Nu, nu mi-e rușine."

Domnul Albert oftă din nou. Era inutil să spere adevărate destăinuiri din partea unui fiu atît de închis și tăcut ca Augustin. Important la urma urmelor era să se înțeleagă bine cu Nina și, privindu-i pe amîndoi, vedeai cît colo că după nouă ani de căsătorie erau foarte îndrăgostiți unul de altul.

— Dar tu, zise el, cum ai suportat aceste luni de singurătate la Sauveterre ?

Nina schiță o mutră nehotărîtă care, gîndi socrul ei, o făcea și mai grațioasă.

— O, făcu ea, știți, acolo am obiceiurile mele. Desigur Augustin îmi lipsea (și-i aruncă o privire tandră și dojenitoare), nu-i prima oară cînd mă părăsește. De data asta, a fost un caz de forță majoră. Dar anul trecut, cînd s-a declarat războiul, era în Italia, ca să lucreze, mă rog, și familia Piccolomini îl făcea să și-o uite ușor pe a sa.

— Protestez, zise Augustin.

— Fie ! reluă Nina. Fapt este că scumpul meu soț s-a întors din Italia în grabă, să-și sărute nevasta înainte de a îmbrăca uniforma. Deci anul acesta m-am aflat în aceeași situație ca și anul

trecut. Mă duceam zilnic la plajă. Am prietene la Sauveterre : pe doamna Colineau, pe Émélie. Le făceam vizite.

— Și-apoi, zise cu candoare Dominique, era domnul Foscari.

Obrajii Ninei se îmbujorară.

— Dominique, făcu ea cu asprime, să vorbești cînd ești întrebată.

Augustin o privi pe soția lui, intrigat.

— De ce oprești copilul să vorbească atunci cînd ne spune lucruri pe care tu ni le ascunzi ?

— E ridicol, reluă Nina. Tocmai voiam să vă spun. Era într-adevăr domnul Foscari, un italian antifascist, pe care abia l-am zărit pe plajă și care s-a îmbarcat pentru Anglia pe un mic vas de plăcere, proprietatea lui, ca să nu cadă în mîinile nemților.

— Era foarte drăguț, reluă Dominique.

— Cu tine sau cu mama ta ? întrebă Augustin.

— Cu amîndouă, răspunse copila.

— Minunat, continuă tatăl, mîngîind părul fiicei sale care ședea alături. Văd că mama ta s-a emancipat în timpul absenței mele. Cu un compatriot, ce-i drept, e altceva.

Nina ridică din umeri.

— Sigur, domnul Foscari era drăguț. Un om cu educație, ceea ce nu-i de mirare. Aparține unei vechi familii venețiene care a dat un doge în veacul al XV-lea și un papă în veacul al XVIII-lea.

Augustin părea foarte calm.

— Iată un om pe care-aș fi fericit să-l cunosc, zise el. Sper să mi-l prezinți, draga mea.

Domnului Albert i se păru că desluşeşte o lucire ironică în ochii fiului său.

— Să punem lucrurile la punct, Augustin, spuse Nina. Nu-mi plac situaţiile false. L-am văzut pe domnul Foscari exact de patru ori, atît şi nimic mai mult, şi tot timpul în prezenţa lui Dominique. E un domn. Cum nemţii se apropiau de Sables, mi-a propus chiar să mă ia în Anglia pe corabia lui, cu Dominique bineînţeles, cu toată încrederea, deoarece se temea de sosirea nemţilor pentru o femeie singură. Am refuzat. Iată tot ce e de spus despre domnul Foscari.

De astă dată, Augustin zîmbi cu blîndeţe.

— Dar, draga mea, nu m-am îndoit o clipă de tine. Nici nu te-am întrebat ce vîrstă are domnul. Te-am tachinat puţin şi-atît. Acum, dacă vrei, să întoarcem pagina.

Domnul Albert socoti că în calitatea sa de cap al familiei era îndreptăţit să intervină.

— În vremuri tulburi ca acestea, copii, nu-i de mirare că întîlneşti oameni la care nu te aştepţi şi pe care nu-i doreşti. Dacă ar trebui de fiecare dată să facem o dramă din cauza asta, unde am ajunge ?

— Tată, ţi-a ieşit un porumbel din gură.

Céline se ridică pentru a pregăti cafeaua şi Nina o însoţi la bucătărie. Atitudinea lui Augustin o şocase. Nu avea nimic să-şi reproşeze. Îl îndepărtase fără şovăire pe acest Ugo Foscari care, dealtfel, se arătase faţă de ea de o corectitudine exemplară. Nu putea să nu admită totuşi că o tulburase. Avea dreptul să admită că un bărbat, altul decît soţul ei, o tulburase ? În fine, nu uitase visul acela atît de plăcut pe cît de involuntar şi a cărui amintire îi îmbujora obrajii. Prostuţa de Dominique, să arunce paie peste foc ! Ce şi-o fi închipuit Augustin ? Tare ar fi vrut să afle !

Se întoarse în sufragerie cu cana fumegîndă şi servi cafeaua. Aplecîndu-se pentru a umple ceaşca soţului ei, acesta o sărută repede pe gît, iar ea se înfioră. Fă-i aşadar pe bărbaţi geloşi, chiar fără să vrei, şi vei fi răsplătită pe dată. Putea acum să-şi amintească fără remuşcări că Ugo Foscari îi propusese s-o răpească. Căci nu era de fapt o răpire, şi n-avea oare şi ea dreptul să fie romantică ?

— Dar pe tine, Jean-François, zise domnul Albert, cursa ciclistă te-a învăţat ceva ?

Tînărul îl privi pe tatăl său cu îndrăzneală.

— Doar ştii, tată, ţi-am spus tot şi nu mai am nimic de adăugat pînă la noi ordine.

Domnul Albert fu surprins de uscăciunea tonului şi nu insistă. Prîslea al lui descoperise cu ocazia unei opriri întîmplătoare la Auxerre o tînără pe gustul său şi acum ştia că devenise bărbat şi că viitorul nu-i aparţinea decît lui. Era prima etapă, după care căsătoria avea să-l desprindă cu totul, ca şi pe ceilalţi, de trunchiul familiei.

Domnul Albert făcu un ultim efort de apropiere.

— Copii, le zise el, înţelegeţi cu toţii, sper, că astăzi mai mult ca oricînd familia trebuie să-şi strîngă rîndurile, atît material cît şi moral. Ce ne va aduce ziua de mîine fiecăruia dintre noi, nimeni nu ştie. La fel ca mine, la 10 iunie, în trenul de Troyes, care a fost deviat în condiţiile

ştiute, am pornit cu toţii pe o galeră a cărei destinaţie ne e necunoscută.

Augustin îşi bătu părintele pe umăr.

— Iar tu, tată, ai pornit să ne ţii o predică de toată frumuseţea.

Domnul Albert se încruntă.

— Va să zică e cu neputinţă să vorbească omul serios cu tine.

— În loc să faceţi filozofie, ar fi mai bine să vă beţi cafeaua, că se răceşte, făcu Céline.

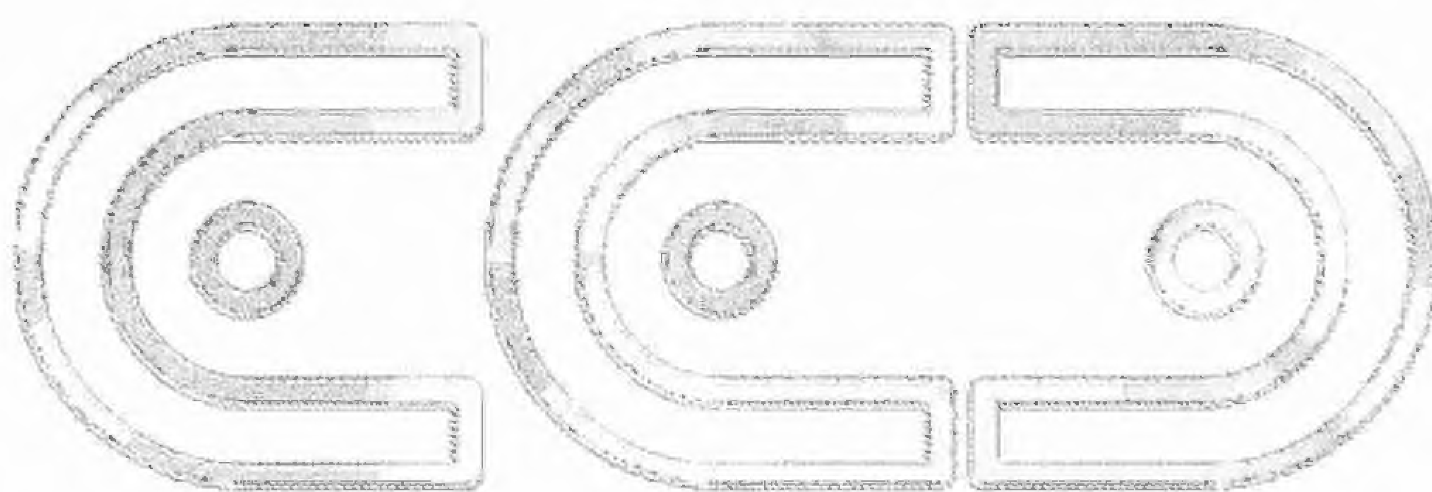
Lector: ANGELA CISMAŞ
Tehnoredactor: NICOLAE ŞERBĂNESCU

Tiraj 15.130. Bun de tipar: 20.01.1979. Coli tipar 7,5.

Tiparul executat sub comanda
nr. 2638 la
Întreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918"
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
Bucureşti,
Republica Socialistă România

Scanare și prelucrare digitală

AVENTURA

de

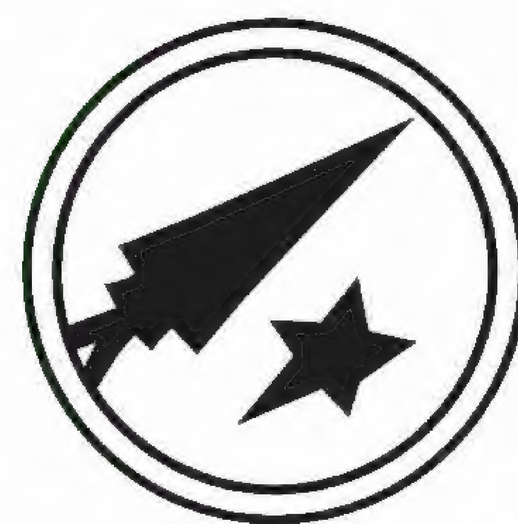

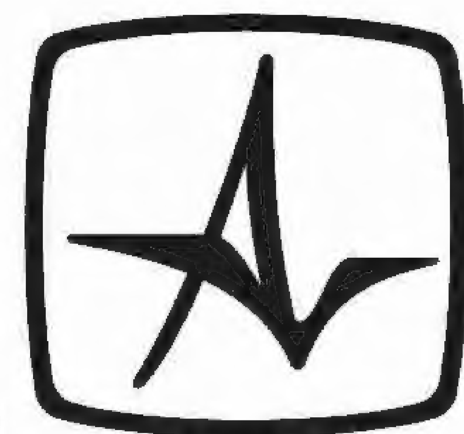
Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

